

CELLS

II

11. (26.) BURTNICĀS SATURS:

	Lpp.
Jonāss Miesnieks, Latvijas valsts, vīzija	465
Arturs Kaugars, Elegija par riteņu dziesmu, dzejolis	466
Ludis Bērziņš, Zemgalietei, dzejolis	466
Karola Dāle, Svētki Rīgā, romāna fragments	467
Pēteris Ērmanis, Lokomotīves svīpšana, dzejolis	469
Valdis Mežezers, Kaņavīra kaps svešumā, sonets	469
Pēteris Ērmanis, Ogas, atmiņas un pārdomas	470
Valdemārs Dambergs, Vēstules fragments, dzeja	475
Jānis Bičolis, Par Plūdoni	476
Līvija Bičole, Pie vārtiem, dzejolis	493
Arturs Kaugars, Tālavas vīri, varoņdziesma	494
Haralds Biezais, Antropoloģijas meklējumi pēdējā laika filozofijā	495
Rūta Skujiņa, Sieva, dzejolis	500
Klāra Zāle, Plašumā, dzejolis	500

Chronika:

Tautzinātnes un tautkopības uzdevumi (Prof. P. Starcs) 501, Par intelektuālo dzeju (Arturs Kaugars) 504, Aīda Niedra — Rožu pelni (Austra Tamuža) 506, Frīcis Dziesma — Dzīvei draugos (Olģ. Liepiņš) 507, Arveds Švābe un viņa dzeja (P. Aigars) 509, Raiņa Daugava trimdā (E. Aistars) 511, Eslingenas Latv. teātra viesu izrāde Vircburgā (P. Ērmanis) 511.

Pielikumā: Jāņa Munča zīmējums *Ceļam*: Skatuves ietērs Raiņa *Daugavai* un dzejnieka Viļa Plūdoņa ģimētnie.

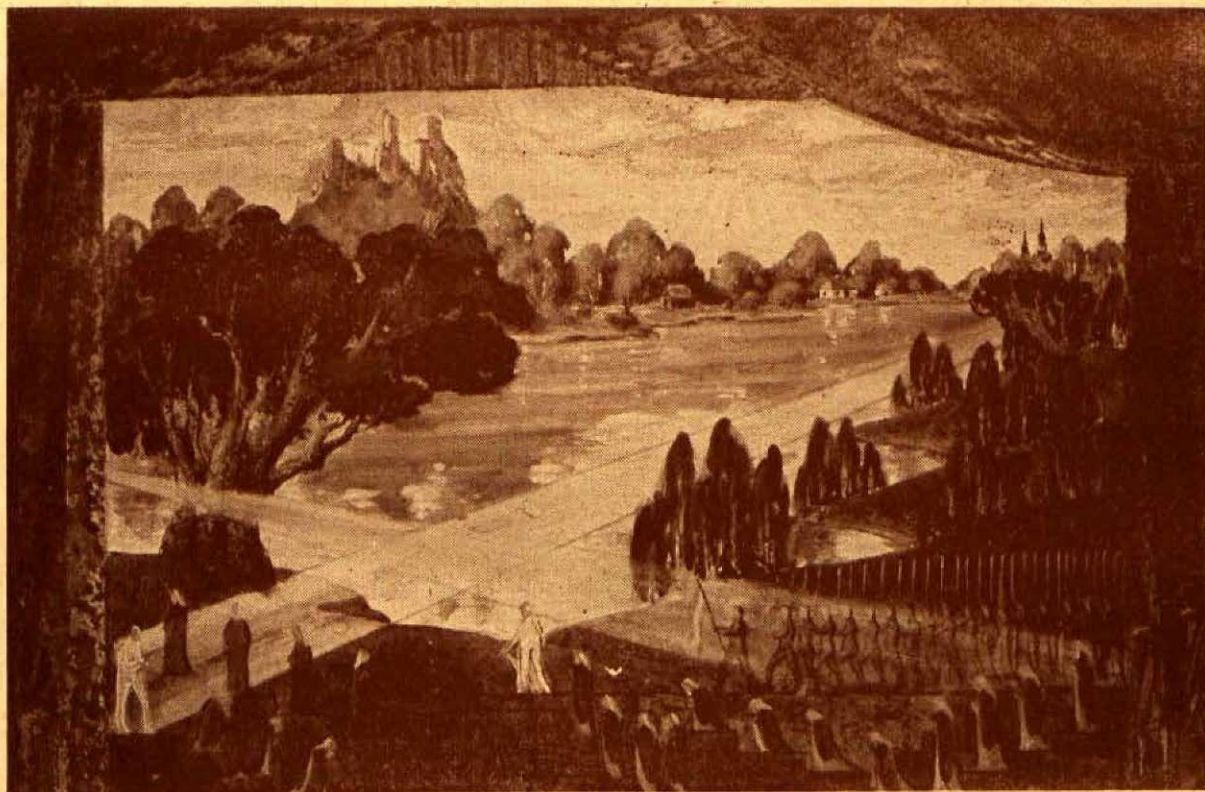
GARA DZĪVES MĒNEŠRAKSTS

«CEĻŠ»

Trešais gada gājums

Redakcijas un apgāda adrese: (13a) Würzburg, Central DP Camp, Mainaukaserne.

Abonēšanas maksa par 1947. gada novembra un decembra mēnešiem RM. 7.—.

Jānis Muncis

Skatuves ietērs Raiņa *Daugavai*

CELĀS

GARA DZĪVES MĒNESĪRAKSTS

Nr. 11 (26)

NOVEMBRIS

1947

Jonāss Miesnieks

LATVIJAS VALSTS

Vizija

Es biju liecinieks
Tai lielajai dienai,
Kad starptautiskā forumā
Izsauca vārdu:

„Latvija!“

Es biju liecinieks
Tai lielajai dienai,
Kad uzvijās virs Rīgas pils,
Atskanot fanfarām,
Salūtējot lielgabaliem,

Latvijas

Sarkanbaltsarkanais karogs.
Mirdzot saulei, skanot zvaniem,
Uzgavilējot visai tautai,
Ekskorta pavadībā,
Atsegtu galvu,
Izbrauca vaļējā limuzinā

Toreiz

Cauri mūsu skaistajai Rīgai,
Kurā apskalo Daugavas straumes,
Valsts Prezidents.

Es biju liecinieks
Tai lielajai dienai,
Kad cēlās Rīgā Brīvības piemineklis,
Bet brīvības kaņā kritušiem brāļiem
Noturēja dievkalpojumu Brāļu kapos.
Un cēlās ēkas laukos,
Cēlās skolas un dzelzceļu stacijas

Kā pils —

Kurzemē, Vidzemē, Zemgalē, Latgalē.
Skanēja āmuri: „Mēs Latviju kaļam!“

Un ganījās govju pulki pļavās,
Un arājs — latvju darba vīrs —
Spēra savu smago soli,
Lai liektu darbu, lai celtu augšā
Ausekļa, Pumpura nosapņoto,
Ilgoto

Latvijas valsti.

Es biju liecinieks
Tai lielajai dienai,
Kad dzejnieks Edvards Virza
Skandēja savās dzejās
Latvijas valsts ciņas, godību,
Darba prieku,
Cerības un gaviles,

Un

Tauta ap Daugavu, Gauju,
Ventu, Lielupi, Baltijas jūru
Dziedāja:

„Dievs, svētī Latviju!“
Un salūtēja pasaules tautas
Latvijas tautas
Ticībai, spēkam, gribai
Veikt lielus un slavenus darbus,
Kas paustu audžu audzēs:
„Latvija mūžam dzīvos!“

Es biju liecinieks
Tai visuskumjajai dienai,
Kad Kurzemes laukos mīra,
Bet nepadevās mūsu dēli, brāļi, tēvi,
Un jauns dziesminieks skumjās un sāpēs
Izkliedza savas tautas mokas vārdiem:

„Dievs, Tava zeme deg!“

Un

Tai pašā laikā pa Latvijas ceļiem
Plūda bēgļu straumes kā lielas upes;
Nogurušas, vientuļas, skumjas
Un bezgala sēras, gaudojot
Sīrēnām, gaudojot šrapneliem;
Un es nedzirdēju vairs kā ligo
Jāņu naktīs,
Un neaizdegās vairs neviena

Uguns
Zilajā kalnā.
Tik žēlas balsis, balsis no Daugavas
Cēlās:

„Vai, vai mūsu mīļie!“
Bet šai neziņas un tumsas naktī,
Kad gāja savu moku ceļu Valsts Prezidents,
Gāja savu Golgātas ceļu visa tauta,
Kad es vairs neredzēju ceļa ne uz priekšu
Nedz atpakaļ,

Šai naktī
Atmirdzēja un laistījās visā spožumā,
Visā greznībā šai melnajā naktī
Kā diadēma Latvijas valsts.

Arturs Kaugars

ELEĢIJA PAR RITEŅU DZIESMU

Dzisuši nometnē logi. Es iekrītu tumsā kā bedrē.
Blāzmo debesis vien — mūžīgi degošais krūms.
Vakara klusumā skaņas no tāluma atlaižas dzidras.
Klausos — riteņi dim, sliedes un riteņi dim.
Kliedzienu sāpīgu valdu es spītīgi sakniebtā mutē.
Skumjas ar pārvari spiež. Dziesma šī dvēseli lauž.
Dziesma par priecīgu trauksmi, par brīvu un priecīgu trauksmi,
Ērkšķis un roze tu man, sauc tevi bēgļa sirds.
Klausīšos, valdīdams sirdi, es tevi reiz naktīs bez miega,
Tērauds kā dainodams šalks, riteņi mājup kad skries. —
Nodzies ir pēdējie logi. Krit pasaule tumsā kā bedrē,
Blāzmo cerības vien — mūžīgi degošais krūms.

Ludis Bērziņš

ZEMGALIETEI

Nav, tiešām, lieli tie ūdeņi,
Ko Bērze ar Džūkesti vada uz leju,
Bet paiet var gadu simteņi,
Nekad nav ūdens aptrūcis teju.

Nav liela tā tauta, kas mītni še rod,
Un naidnieka ļaunums to spaida sīvi;
Bet allaž Dievs taisnībai uzvaru dod
Un mūs uz jaunu modina dzīvi.

Pār ūdeņiem klāsies vēl ledus vāks
Un nīkni viesuļi pasauli biedēs, —
Bet ziedons kā nācis, tā atkal nāks:
Zels zāle un puķes pa jaunu vēl ziedēs.

Vēl debesis gaiši tev atmirdzēs,
Ka mieru un prieku tu cietēja rastu,
Un arājs vēl ars un sējējs vēl sēs
Gar Bērzes, gar Džūkestes, gar Daugavas krastu.

SVĒTKI RĪGĀ

Fragments no romāna *Bēgošās ēnas*

Bij veļu mēneša vidus. Mēness retumis pakāpās debesīs. Arvien to ierija draudīga, uzmācīga mākoņu tumsa. Skarbs jūrainis nemitīgi aurēja ielās, un gaisma cilvēku vidū kavējās tik īsu brīdi. Gaiļa rīta un vakara dziesma bij gandrīz baigi tuvu viena otrai. Tak dzīvība nebij tik viegli nozūmējama. Tā milīgi guldza Daugavas ūdeņos, tā plan-dījās līdz ar sveču liesmām virs kaņu kopiņām, tā atmirdzēja tūkstoš acīm ielu ugunos un kā gaismīgas spuldzes cilvēku mājokļos.

Lielais Mūžības Koklētājs bij tā gribējis, ka tautu likteņos Latvijas valstij bij veļu mēnesī situācija dzimšanas stunda.

Rīgā, šai latviešu Mekā, visi posās svētkiem. Šogad tiem bij būt sevišķi grezniem un krāšņiem. Apaļi divdesmit gadi. Skaitļi ar nulli allažin šķiet slēpjam sevī kaut ko neizdibināmu. Tie it kā kaut ko sasienu un kaut ko atraisa. Varbūt pagājušo ar nākošo, kas zin? Tie ir it kā jūdžu stabi gadskārtu lielceļā. Tā tas ir atsevišķu cilvēku, tā tautu un valstu dzīvē.

Rīga posās svētkiem. Veikalu skatlogos nenogurstot locījās mudri laudis, kas pārcilāja un pārlika gan drēbju baķus, gan cūkas kājas un galertu blodiņas, gan svētku maizi un saldus veģus, gan skanošu zeltu un kūstošu alvu, gan nerimīgos vēstures lieciniekus — stundu rādītājus.

Pie ēkām bij piesietas kāpnes un sastatnes. Dažs labs namsaimnieks vēl uz ātru roku uzvilka savam namam jaunu ģērbu.

Sevišķi daudz sastatņu varēja vērot pie sabiedriskajām celtnēm. Cilvēki tekāja pa kāpnēm nenogurstot augšup un lejup. Brīžiem šķita, it kā dažs labs grib vai pašās debesīs ierāpties. Reizēm vakara krēslu pāršķēla atsevišķu spuldžu gaišums. Tās tur izmēģināja gaismas rakstam.

„Māt, vai tās ir eņģeļu acis?“ jautāja kāds gudrinieks sprīža lielumā, paraudams māti aiz lindraku stūra, kad abi divi — māte ar dēlu — vakara nokrēsli gāja garām ārlietu ministrijas ēkai Valdemāra ielā.

Gar namu dārziņiem Raiņa bulvārī liknāja dārznieki. Tie aizvāca sala nokostās puķes, un dažs labs salika no akmeņiem spožu rakstu. Sētnieki spōdrināja sētsvidu un aizslaucīja ielas grūzus. Visur bij neparasta dzīvība un rosība. Kā jau daždien uz svētkiem.

Nākamā diena bij svētku diena, 18. novembris. Jau no agra rīta visi nami, gan lieli, gan mazi, bij karogoti. Sarkanbaltsarkanie karogi brīvi un valdonīgi plandījās vējā.

Tā ap desmito stundu rīta pusē tauta jaumiem plūda uz Vienības laukumu. Tur bij paredzēta karavīru skate. Laudis bij grezni ģērbusies savās labākās drānās. Tur nāca vīri saskādas kažokos, bebrādas apkaklēm, sievas sprogainājā karakulā vai sidrabainājās vāverītēs. Dažas rotāja milīgas caunādas apmetnis vai pāri pār plecu pēc modes šūdinātam mētelim bij pārsviests viltīgs zvērs — lapsa. Gar ietņu malām stāvēja kārtības sargi tumšā svētku tērpā spožām pogām, baltiem cimdkiem rokās un ar gaišām nūjiņām norādīja kustības virzienu.

Gan slēgti limuzīni, gan valējas auto mašīnas klusi un cienīgi ripoja viena aiz otras pa gludo un spīdīgo asfaltu.

Vienības laukumā bij uzcelts paaugstinājums skatītājiem. Arī te kārtības sargi ierādīja katram savu vietu. No paaugstinājuma bij dzirdama vienmērīga murdoņa. Laudis, gaidīdami svētku skati, klusinātā balsī sarunājās savā starpā. Pēkšņi skatītāji it kā norima un sakustējās. Visi sāka plaukšķināt rokām. Bij ieradies Valsts Prezidents un ārzemju pārstāvji. Sākās skate.

Brašā solī viens aiz otra slēgtās rindās soļoja laimīgās un brīvās Dzintarzemes dēli un nostājās iepriekš iezīmētās vietās pretim skatītājiem. Visu laiku spēlēja ragu mūzika. Pēc kājniekiem laukumā iejāja jātnieki. Stalti un cienīgi viņi sēdēja sedļos. Šķita, it kā tie būtu saauguši kopā ar bērājiem, tik viegli zirgi tos nesa. Ai, šie. diženie Latvijas

zirgi, gan salni, gan bērni, gan dūkaini. Kā tiem spalva vizēt vizēja novembra saulē! Gurni un paslēpenes dzedrajā rudens gaisā tiem viegli rasoja. Jātņieki jau bija sajājuši savās vietās, kad dzirdēja ķēžu žvadzēšanu. Tur brauca motorizētās vienības un tanki. Tai pašā brīdī gaisus ribināja varena rūkoņa. Tur kā dzēves kāsi laidās mirdzoši tērauda putni.

Stalts vīrs sirmiemi matiem, augstu pieri — kara ministrs — līdz ar Valsts Prezidentu un pavadoniem cienīgi un rimti nogāja gar kaņavīru rindām. Brašie tēvijas sargi, šautēņu laides sev cieši piespieduši, sveicināja kā viens vīrs.

Atgriezies savā vietā, Prezidents uzrunāja kaņavīrus un tautu. Pēc runas pāri klausītāju galvām, pāri Rīgas torņu smailēm un salā kailo koku zaru apveidiem, cēlās debesis tautas lūgšana. Nevien mēles, bet sirdis to dziedāja svinīgi un kvēli reizē.

Alvis Silciems bij nule atgriezies no svešām zemēm. Saposies viņš izgāja galvas pilsetas ielās. Krēšļoja. No austrumiem pūta dzestr rītenis. Tas savirpuļoja skopo sniegu un svieda gājējiem sejās. Bet ļaudis bij kustīgi un modri. Tie tērzēja un smēja vienā gabalā, jo visus bij pārņēmis svētku prieks. Tur bij veci vīri nigrām sejām, bet nule tās laistīt laistījās. Tur bij pusaudži vēja appūstiem vaigiem, sarkaniem deguniem, kam acis zibēt zibēja. Zinātkāriem skatiem tie tvēra pasauli. Bij čalīgas meitenes slaidām stirnas kājām un biklas kā vēveres. Mazi bērni smaidīgi un apaļi kā runči zābakos un grezni saposušās dāmas ar dzīves alkām lūpās. Visi viņi vērās apkārt kā brīnumā un viņoja līdzīgi ūdenim svētku spožuma piemirdzētajās ielās.

Namu logos svinīgas un kā slēpdamās dega sveces. Gar ietnes maļām apaļās tasītēs taukos iemērktais daktis dzalkstijās kā kaķa acis. Veikalu logatās simtiem spuldžu spilgtā gaismā sējējs kaisīja zemē graudus, zālainās pļavās ganījās lopī, tecēja upes un strauti, priedināja acis kvēlu krāsu saskanīgais košums, vai arī rādījās valsts vīru sejas lauru koka ēnā.

Milzīgi gaismekļi svieda gaismu pār sabiedriskajām celtnēm, un tās bij spožākas

kā visgaišākā dienā. Celtņu ģēveles un dzegas rotāja gaismas raksti vai arī krāsains valsts ģerbonis un trīs zvaigznes.

Brīvības piemineklis viss peldējās spožumā, un nakts tumsā gaismas un ēnu spēle tēlus darija dzīvus. Tā vien šķita, ka senais kaņavīrs arvien vēl cīnās ar jaunuma pārspēku un šī cīņa nebeigsies ne mūžam.

— Cīņa, — domā Alvis Silciems, vai tā nav mūžīgāka par laiku? Laiks paiet, bet cīņa paliek. Šai brīdī mākoņi pašķīrās. Kļuva redzams rudens debesu tumši zilais porcelāns. Silciems pavērās augšup un spēji notrīsēja. Debesu pamalē rēgojās dīvaina zvaigzne. Tā bij spokaini sarkana kā asinīs mirkusi. Marss. Noslēpumainā liktens planēta Marss, kas tikai laikiem bij redzama, bij pievirzījies zemei tuvu jo tuvu. Vai arī tā bij laika zīme? Laika zīme, kādas Alvis Silciems bij vērojis gana, svešās zemēs sērdsams. Nesen viņš bij staigājis Sv. Venčela laukumā, Prāgā. Pēkšņi divi vīri bij sākuši plūkties, bet nākošā mirklī jau bij plūkušies desmit un divdesmit. Izbrīnēts viņš bij palicis stāvam. Kad viņš bij taujājis kādam prāģietim, kas tur īsteni notiek, tas savukārt bij sācis vareni brīnīties, tad īsi un skarbi noprasījis:

„Jūs svešinieks, ne šejieniets?“

„Tā gan,“ klusi atraucis Silciems.

„Nu, čehi maķenīt apmīļo vāciešus. Vai jūs nesamanāt laika zīmes? Drīz būs nāvei kāzas. Tā.“

Un Karlovivaros, šai visā pasaulē pazīstamajā peldu vietā, kad viņš tikko otro dienu bij mājojis viesnīcā, Silciems bij saņēmis viņam laistu grāmatu. Rokraksts svešs un nepazīstams. Mājinieki viņa dzīves vietu vēl nezināja. Domīgs viņš bij grozījis aploksnī pirkstos un minstinājies, ko gan tas varētu nozīmēt. Rakstu atplēsis, viņš bij pārsteigumā aizmirsis pāt muti pievērt. Jā, nūdien, tie vācieši tomēr bij velna puikas. Tur nebij vārdam vietas. Kas tiesa, tas tiesa. Aploksnē atradās gliči uzzīmēta statistikas karte, kur melns uz balta bij parādīts, cik daudz vāciešu dzīvo tādās un tādās Čehoslovākijas daļās un kādēļ, lūk, tādi un tādi apgabali katrā ziņā pievienojami Vācijai. Turpat bij daiļrunīgā mēlē sīki aprakstīts, cik liela un

neganta pārestība ir nodarīta varenās vācu tautas locekļiem, kam jau labu vēstures spriedi ir nācies piekāpties čehu likuma priekšā. Tā tas ilgāki nevar turpināties, tam jādarot gals īsi un ātri, un tā tālāk, un tā tālāk. Alvis Silciems nu bij pārliecināts, ka ikviens svešas zemes viesis, kolīdz bij pārkāpis robežu sliegsni, saņem šādu rakstu.

Pastaigādāmiejs koku apēnotajās Karlovi-varu gatvēs, Silciems bij manījis, ka čehi pie tiltiem un citur rok un rok... Tās visas bij laika zīmes, kas vēstīja vētru pasaules lielceļos.

Domās aizgrimis, Silciems bij nonācis Daugavas malā. Pils zaigoja vienās ugunīs. Krāsainie lukturiši, kas bija sakārti pils parka kokos, vējā līgodāmiejs rakstīja tumsā noslēpumainas zīmes.

„Raugies,“ kāds čukstēja Silciemam pie pašas auss, „laiku siena ir pašķīrusies. Aizlaikā var saskatīt tavas tautas likteņus.“ Apmulsis Silciems apsviedās apkārt. Tuvumā nebij neviena. Tikai vēlu mēnešā vējš ieaurējās skarbāk. Pie pils drūzmējās svētku ļaudis lāpām rokās.

Daugavas vidū šūpojās krāšņs kuģis. Gar kuģa malām tauvās un mastos piestiprinātās

gaismas spuldzes uzbūra nakts melnumā teiksmainu kuģa apveidu. Mastā uzvilktais un no kuģa klāja apgaismotais karogs drošs un lepns pārgalvīgi plandījās nemilīgajā rudens gaisā. Kuģa sānus greznoja košs, spuldžu veidots, uzraksts. „Lāčplēsis,“ lasīja Alvis Silciems. Te spēšs vējš alpiem iekrita Daugavā. Vēl un vēl. Un kā spriguliem sakūļa melnos ūdeņus. Tie murdēja nemierīgi un ļauni. Kuģis dīvaini šalīgojās, sasvērās it kā uz priekšu, tad uz sāniem, un vienā mirkli spožums apdzisa. Kur nule vēl bij dižojies lepnaiss kuģis, pēkšņi bij vienīgi tumsa piķa melnumā un necaurredzama. Alvis Silciems spēji notrīsēja. Jau trešo reizi šai vakarā. Vai arī tā bij laika zīme? Ja pasaules klajumos saaudisies vētra, vai tā nevirpuļos pāri arī latvju zemei? Latvijai liktenis bij lēmis būt Eiropas un Āzijas krustceļos, un vai Čehoslovākija nebij slavu zeme?

Laika siena bij pašķīrusies, un uz mirkli Alvis Silciems bij ielūkojies aizlaikā, bet tas, ko viņš tur bij ieraudzījis, lika tam aizklāt rokām seju un sāpēs murmināt: — Dievs, sargi manu tautu! — Sevī slēpdāmiejs, kluss un sadrūmis viņš devās mājup.

Pēteris Ērmanis

LOKOMOTIVES SVILPŠANA

Ir savdabīga smeldze svilpienam,
Kas notrīc, gaŗām ritot vilcienam,
Un klīst ar dūmiem kopus klīdumā,
Un ietrīc mēmā meŗa bieŗumā.
Tas trīc kā pēķšņa gauŗu ilgu balss,
Kā ļautāŗjums: „Vai ceŗam reiz būs gals?“
Bet, dziŗve stingst ja tukŗšā bāŗumā,
Tas vilina: „Brauc, dodies tāŗumā!“
Un vecam sirdi ieraud svilpiens ŗis:
„Daudz, ļoti daudz ir gadu pagāŗis,
Kopŗ ļausmās migļainās tev ļaunībā
Bij saldi klausīties ŗai saucienā.“
Bet bēŗlim paunŗ: „Tāŗpat kā sveŗatnē
Trīc cita svilpe ļaukos dzimtenē.“

Valdis Meŗezers

KARAVĪRA KAPS SVEŗUMĀ

Ar zāŗi aizaug kaps. Rūs brunŗepure viena.
Prom gāŗis kaŗa ļaŗks, reiz nīkni plosīŗies,
Un kauŗu pēdēŗo un grūto cīnīŗies,
Dus kritis kaŗavīrs, vairs neapsveŗkts neviena.
No kokiem ēnas slīd. Uz vakaru ved diena.
Meŗš norimst, līksmus putnus ilgi klausīŗies,
Kas nakŗpot līzdās savās sasauķdamies skeries.
Pat sīka puķe neuzzied uz kapa pliena.
Ir vēsam pagalvim tā dāŗģā zeme lieŗta,
Par ko reiz stāŗās viņŗ pret nāŗvi vaŗgu vaŗģā,
Lai celtos dzimtene no posta ļaika baŗģā.
Līdz senŗu kapsētai tam taka neaizsnieŗta.
Bet lieķas — sīli ŗalc un drvuŗ vēsmas klusas
No tēŗu zemes nāķ pie kaŗavīra dusas.

O G A S

Atmiņas un pārdomas

Bērnībā bija visur tik daudz skaistuma un baudu. Ogas atrodamas dārzā, ežmalēs un mežā. Manu vecāku ābeldārzā pie ābelēm gan bija tikai kādas trīs rindiņas ogu krūmu: jānogas un ērkšķogas. Mans tēvs lēti vis nebija piedabūjams ierīkot kaut ko jaunu. Māte visādi izrunājās, ka vajadzētu ietaisīt jel kādu dobīti dārza zemeņu. Tēvs uz to nesacīja nekā vai arī iebāza tabaku kaļķīti, aizsmēķēja un gāja projām. — Miļākas par jānogām bija ērkšķogas, kuŗas mēs saucām par stiķenēm. Miļas tās bija nevien jaukās garžas dēļ, bet arī tādēļ, ka stiķeņu krūmi tik agri salapoja. Bez lielākā ābeldārza mums bija otrs mazāks, vecāks, šaurāks dārziņš mājas ziemeļu galā, kur ogu krūmu nebija; pacēlās tikai ļoti vecas ābeles divās rindās, katrā četras, un gar sētām saaugušas plūmītes, un vijās apiņi ap savām gaŗajām, tievajām mairām. Bet vienā stūrī tomēr ieaudzis viens vienīgs ērkšķogu krūms. Atceros rīta cēlienu agra pavasara dienā. Laiks piemācies, tomēr visur tāds brīnišķīgs spīgtums. Es biju bērns, un jaunajai zālītei, kas visur līda ārā, pavasara laipnības aicināta, arī bija kas bērnišķīgs, man ļoti tuvs. Bet kokiem vēl nebija lāga lapu, visumā ārs vēl tāds papliks. Neatceros, vai lielajā ābeldārzā tiku ieskrējis un redzējis, kādi tur izskatās ērkšķogu krūmi; laikam bija tā, ka vispirms gadījās apmeklēt mazo dārziņu; un tur nu vienīgais stiķeņu krūmiņš viscaur jau pavisam zaļš! Gluži svaigas un maigas lapas, it kā šorīt atvērušās. Tas bija tik jauki! Un vēlāk ērkšķogas tādām maigām svītriņām, un, kad ogas nolasīja ķīselim vai ievārījumam, vajadzēja nokniebt apakšā bālo kātiņu kā ogas astīti un augšā tādu tumšāku knibucīti kā izdegušas svecītes daksti. Bija savs patikams kairums tādai nokniebšanai, līdzīgs tam, ko pirksti sajūt, timotiņa vālīti saplucinot. Ga-

dījās, ka ērkšķogas slimoja; šur tur ogai apvilkusies tāda melna neglīta plēvīte kā ēde; arī tā jānokasa; kad tāda ēde apņēmusi ogas lielo pusi, oga pavisam pie gala. Ērkšķu krūmam vēl viena nelāga īpašība: ērkšķi, kā jau nosaukums rāda. Te nu stiķenājam būtu radniecība ar rožu krūmu, dažā ziņā arī ar nātŗu puduri. Tik jaukam krūmam, tik draudzīgi gardām ogām dzeloņi it kā nepiestāvētu, bet tā nu tas iekārtots. Jā, ērkšķogu saldums bija tāds patikami draudzīgs. Varēja nostāties pie krūma, šķīt, izsūkt brīnišķīgo iekšieni, ādiņu izplaut, ēst, ēst. Pavisam nogatavojušās ērkšķogas tādas sarkanbrūnas un mikstas, mikstas. Arī ērkšķogu ievārījuma gardums ir tāds gaišs kā viņa krāsa un draudzīgs; nav ne jānogu un brūkleņu ievārījuma skābuma, ne zemeņu pārmērīgi kairā, stiprā salduma.

Jānogu krūmu mums bija vairāk, tie izauga, tie izplētās pālieli, paplati. Nosaukums lika padomāt, kā tas ir ar to Jāni: viņa vārda dienas priekšvakars un pati vārda diena — īsti svētki; un ogas Jānim arī pašam savas. Pēterim ne ogu, ne tādu īstu svētku. Jānogu robainās lapas drusku atgādināja kreitoliņu lapas zālē, tikai jānogu lapām it kā nekad nebūtu tādas tīrības un svaiguma. Jānogas ziedēja tādiem zaļganiem ziediem, kas pamazām izveidojās baltās odziņās, bet tās vēl neēdamas. Drīz vien jau daudzas skaisti sarkanas krellītes virknējās starp zaļajām lapām. Un māte, kuŗai maz vaļas, pa-deva man krūzīti un sacīja: „Ej nu, dēls, pielasi jānogas. Man būtu varen jauki atspirdzināties karstā laikā.“ Skaistas jau nu visas ogas, bet tāda mirdzoši spilgta tumša sarkanuma kā jānogai nav nevienai. Mazas odziņas, bet tāpat kā stiķenēm katrai odziņai kātiņš apakšā un virsū knibucītis kā svecītes dakstiņa. Es biju īsts kārumnieks, bērniībā

man jānogas šķita tā kā drusku par skābām; bet, kad tās pavisam jau pārgatavojušās, ak, cik tad trakoti labas! Ar jānogām bija diezgan ko ņemties, kamēr nolasīja. Un tad sākās tāda liela žampāšanās, kamēr ogām izspieda sulu. Pudelēs sapildīta šī sarkanā spirdzinātāja glabājās pagrabā. Manā bērniņā to sulu sauca par klukvā. Akcents uz pirmās zilbes, kādēļ vien jau nevarēja būt franču vārds; nē, klukvā bija cēlies no dzērvenes krieviskā nosaukuma, dzērvenes vārds dots skābajai jānogu dzirai.

Bija vēl arī baltās jānogas, bet ne mūsu dārzā. Redzēju es tādas tomēr citu māju dārzos — viņas bija kā perlamutra podziņas mātes vai mātesmāsas baltajai blūzei. Jā, mums nebija ne balto jānogu, ne balto ceriņu. Baltās jānogas, baltie ceriņi man šķita vienādā smalkuma pakāpē; mājas, kuŗās šie abi auga, bija tādas labākas mājas. — Par mūsu dārza jānogu krūmiem domājot, nāk atmiņā sīks šo ogu krūmiņš, kam nez' kāds liktenis lika augt tālu no sētas, no dārza — uz ežiņas labības lauku vidū. Tur, kaimiņu un divu mūsu lauku ežiņu krustcelēs, bija neliela akmeņu krāšņata un ap to alkšņi. Bet tur bija arī jānogu krūmiņš, trijās pusēs alkšņu apņemts, alkšņos it kā noslēpies. Tāds kā pavārdzis, nabadziņš, gan likās, arī odziņas sikākas nekā tiem dārzā. Jā, tā viņš tur auga, laikam nīka un nekā nezināja par cilts brāļiem dārzā, kas dzīvoja sabiedrībā un pilnā omulībā. — Jānogas bija nevien sarkanās un baltās, bet arī melnās: upenes sauca par melnajām jānogām. Mūsmājās arī upeņu nebija, tikai vēlākos gados viens krūms, bet tad es sen vairs nebiju mazs puisis. Iepazīšanās ar šīm ogām iznāca gan jau zēna gados; ēšanas ziņā nekas lādzīgs; bet ievāriju mam tāds brīnišķīgs kairs skābenums, pavisam cits kā jānogām. Pašas jaukākas ogas mūsu dārzā bija avenes, vēl jaukākas nekā stiķenes, nemaz nerunājot par jānogām. Avenes, arī avietenes, mūsu pusē gan par aviesenēm saucamas, neauga platos, apaļos,

zarainos krūmos — viņas auga tādos kā tievos, smalkos, slaikos kociņos vai stiebrus, viens kociņš cieši pie otra. Mūsu dārzā manā bērniņā tikai viena ne visai gaŗa aveņu rindiņa, tā celiņa malā, kas veda uz veco, maz lietojamo klētiņu dārza dienvidaustrumu galā. Avenāju pudurītis bija zālē, drusku arstatu no celiņa, un, kamēr maurs vēl nenoplauts, es nedrīkstēju zālīti nomīdīt. Bet vēl jau nekā nebija ko lūkot; tādi maziņi, pelēki, neizskatīgi puniņi. Kad zāle noplauta, pelēkie puniņi jau izauguši par ogām, vēl gan tikai tādām iesārtenām, vairāk jāsaka, dzeltenām. Tām vēl nebija īstās garžas. Bet drīz jau avenes metās pā īstam sārtais un tad tumši sarkanās, gan pavisam citādu sarkanumu kā jānogām; avenēm nebija tās sarkanās spulgošanas, var teikt, zvīļošanas, kāda jānogām. Tad nu es apstaigāju ogu pudurīti un mielojos. Ak, kad es gribētu izskaidrot, kādēļ avenes garžoja saldāk par visām man pazīstamām pasaules ogām, es to tā īsti nevarētu. Avenēm bija tāds pats draudzīgi piemīlīgs gardums kā ērkšķogām, bet klāt vēl kaut kāds burvīgs saldkairums, vai kas tāds, avenēm bija . . . ko tur nu runāt. Es ēdu, un ap mani bija kā maza paradīze pilna vasaras siltuma, zaļuma un miera. Augšā iečirkstējās, iedziedājās kāds putns. Visapkārt koki un kociņi. Man priekšā, celiņa un aveņu rietumu pusē, divas vēl pajaunas ābeles. Aveņu puduru ziemeļu galā jauna, padrukna ieviņa, dienvidu galā, tādu gabaliņu no ogulāja, slaiks kļaviņš. Aiz manis, dārza austrumu pusē, kaimiņu dārza sēta un pie sētas stalts osis (ak, mūsmājās nebija neviena oša un otrmājās tik daudz!), un osim blakus jau krietni augsta Vāczemes egle; pavisam sevišķs koks šī egle, kuŗā iespēra pērkons pēc daudz, daudz gadiem, 1944. gada liktenīgā rudens sākumā. — Tā nu es mielojos un šo to pārdomāju. Mans tēvs nebija lauksaimniecības rakstu cienītājs un meklētājs, viņš mīlāk lasīja stāstus un avīžu rakstus. Bet mūsmājās tomēr bija ieklīdusi kāda *Keizariskās*

dārzkopības biedrības Rīgas nodaļas Gada grāmata ar visu krievu valsts ērgli uz vāka. Un tur bija raksts par avenēm; avenju kopšanu mūsu lauksaimnieki pametot novārtā, šīs ogas augot tikai kaut kur dārza stūrītī „kārajam dzimumam“; bet avenes varot būt ļoti derīgas un ienesīgas ogas. Nu — tas mani vairs neinteresēja, bet tas par to dārza stūrītī un kāro dzimumu, tas taču taisni rakstīts kā par mūsu dārzu un par mani! Kārais dzimums, hm. Biju jau lasījis *Austrumu*, biju lasījis avižu stāstus, zināju: vīriešus sauc par stipro dzimumu, sievietes par skaisto. Kārais dzimums tā tad būtu bērni. Nujā . . . un es pie avenēm jutos tiešām īsts kārā dzimuma pārstāvis.

Un tomēr — ne viss bija avenēs jauks un pievilcīgs. Ne jānogām, ne ērkšķogām, ne zemenēm, ne mellehēm nebija iekšpusē tārpū, bet avenēm bija. Tāda galīgi tārpū atņemta un apgrauzta odziņa, pavisam sačervelējusies, izskatījās tiešām tik nožēlojama un drausmīga. Pat labajām ogām, kad tās ogulājām nolasītas, lielā bļodā sabērtas, pa ogu virsu, pa bļodas malām, lodāja tārpū un tārpūpiņi tādā baigā neizpratnē. Reiz kāda dāma smējās: avenes vislabāk ēst, kad aizver acis. Nu — bērniībā, tai dārza stūrīša paradīzē, tārpū visumā mani daudz netraucēja, un es mēlojos, acis neaizvēris . . . — Un avenju ievārījums arī pats brīnišķīgākais: tas pats saldaiss stiprums, kas zemeņu ievārījumam, bet ne tik pārmērīgs . . . klāt kaut kas tāds smalks . . . gribētu teikt, vairāk inteliģents nekā zemenēm. — Par avenēm stāstot, jāpiemin dzīves vēlākos gados vērotie sīko avenju stiebrīņi pavecu vītoli nocirstajās galvās; apcirstie, apšķībitie zari lāga vairs neataug, pa retam aug un lapo tikai gar malām, bet tukšajā viducī nez' kā ieaudzis avenējīņš: lapiņas, jā, pat mazas odziņas, tādas pabālas. Tā ir daudziem vītoliem. Vienam vītoliem nocirstās galvas iedobumā auga pat sērmūkslītis.

Vēlāk, kad jau biju vīrs, kad man pašam

bija bērni, mūsmājās bija daudz avenju, nevien dārzā, bet visā mājā šur un tur. Dārzā bija vesela avenju birtala, slaida un bieza. Pa apakšu avenēm auga nātres, kuņas grūti iznīdēt. Nātres stiepās pat avenju gaļumam līdz, un avenēs ielīdušam ēdējam bija jāsaņem ogu salduma prieks un nātru dzēlienu sāpes. 1944. gada vasarā, pēdējā vasarā, kad biju tēva māju dārzā, bija brīnum krāšņa ogu pārpilnība un bagātība — varbūt viņas ar to no mums atvadījās. Bet nātņu dzēliņam apakšā pievienojās cits, pavisam sātanisks nejaukums augšā un apkārtņē: posta dūnduru rūkšana un draudīgi grāvienī.

Ogas auga krūmiem, ogas auga kokiem. Ķiršu mūsmājās manā bērniībā nebija. Pat otrmājās, kuņu dārzos mūsu dārzam blakus, bija viens vienīgs ķirsis, kam otrā skaistākā apsnigšana bija pavasarī; liekas, ne ābeles, ne pat plūmītes savā ziedu laikā gluži tik sniegains neizskatītos. Ķiršu ogas bija tikamas, bet maz es pie tām tiku. — Plūmju koku mūsmājās daudz, bet tās bija mazās plūmītes, kuņām rudenos visi zari pilni zilu ogu. Ogas bira birdamas, un rītos visa rāsainā zāle apkārtņē zila. Īstenībā ķirši un plūmītes, šīs ogas, kuņām iekšienē slēpti izspļaujami kauliņi, pieskaitāmas augļiem. Un par visiem mūsu dārza augļu kokiem man reiz bija garš stāsts.

Pavisam savdabīgs skaistums sērmūksļa ogām, kuņas cilvēki neēda; sūras, sūras. Ziedi visiem kokiem balti, ogām dažādas krāsas. Sērmūksļa ogu virknes dzeltensarkanas; ilgi viņas pušķoja kokus, pat kad lapu vairs nebija, kad jau uzkritis sniegš; beigās viņas kļuva jau asins sarkanumā un, sniegā iekritušas, likās kā lielas asins piles. Kad vēlos rudens vakaros gājām ar vējlukturi uz kūti vai ar spuldzīti uz pirti, iešana iznāca gar sērmūksļiem, kuņu mums daudz visā mājā. Paceļot gaismekli, liekot ugunij apspīdēt sērmūksļa apakšējos žarus, ogas rādījās ārkārtīgi skaistas. Vēlos gados pārliccinājos, ka no sērmūksļa ogām iznāk arī ievārījums,

tiešām gluži īpatnēju asu garžu, pie kuņas jāpierod. — Brīnišķīgajām pavasara ziedētājām ievām odziņas mazas, melnas un drusku atgādināja pipara graudiņus, kas peld gaļas virā. Gardas nebija — iekšā kauliņš un kaut kas zaļgani ķepīgs, no kā zobos un mutē radās tāda nepatīkamība. Bet mans draugs un visu gaitu līdzgājējs precētā puisi Indriķa puika ēda tīri labprāt. Varbūt ievu ogas bija tiem, kam citas grūtāk pieejamas? Bet tās ēda arī tālākā kaimiņa zēns, kas varēja iet dārzā pie jānogām un stiķenēm, kad gribēja. . . . Arī paegļa ogas, kas sākumā bāli zaļganas, vēlāk melnas un ievu ogām it kā rada, es netiku ēdis. Pagāja gadi, tās ēda mani bērni. Paegļu ogām taču dziedniecības spēks, un kādā derīgu zāļu skatē, vai citā līdzīgā būšanā, gudri cilvēki rīkotāji likuši pie sirds: dāmas un kungi, ēdiet, ēdiet, ēdiet paegļa ogas! — Bet bija ogas, par kurām jāsauc: neēdiet, neēdiet! Mūsu aploka malā un, laikam, vēl kur citur, auga krūms ar gluži glītām, pievilcīgām, tādām sarkanām ogām. Māte un mātesmāsa brīdināja: „Tās neaiztiec, tās nav ēdamas, tās ir kazenes. Kad tās ieēd, metas briesmīgi nelabi, kļūst slim. Un var nomirt arī!”

Pati īstākā ogu pilnība un bagātība atrodama gan mežā. Vispirms nāk gatavas mazās meža zemenes. Šīs miļās odziņas gan nebūt neaug mežā vien. Viņas sastopamas grāvmalās un ežiņās, pie alkšņu krūmiem saules pusē, pie akmeņu krāšņatām, pie celmiem izcirtumos. Vispirms acis priecina maigas, daiļas tumšzaļas lapiņas, kuŗām atāla līdzība ar rožu krūma lapiņām. Tad visur balti spīd pretī mīlīgie ziediņi — tā vien sargies, pa grāvmali vai ežu staigādams, ka nenomin. Nāk laiks, sāk parādīties jau pirmās ogas. Sākumā baltas, vēlāk jau viena puse sārta. Daudziem apdāvinātu iesācēju dzejoļiem līdzība ar zemenēm šādā pussārtā, pusbaltā tapšanas stadijā. Pērnā gada pavasarī kāda trimdas mēnešraksta redaktors man lasīja divus jauna dzejnieka dzejoļus —

un tad man īpaši bija jādomā par zemenēm, kas vēl nav pilnīgi nogatavojušās; šiem dzejoļiņiem gan bija jau īsto zemeņu smarža, tur negatavā baltuma bija maz vien vairs. — Jā, un beidzot tad zemenīte ir gluži, gluži sarkana. Un jāpriecājas par mazo zemeņu lielo bagātību. Jāpriecājas par zemeņu jauko smaržu; arī avenēm tikama un raksturīga smarža, bet tas tīrais saldums un reizē arī stiprums, kas zemeņu smaržai, tas pavisam kas cits. Šī oga smaržo kā puķe. Jā, miļās bija sarkanās, maziem punktiņiem kā pinnīšiem raibinātās ogas, un arī ēdamas lielā labpatikā, bet stiķenēm, avenēm un mellenēm zemenītes tomēr netika līdz. Garžīgāks nekā zemenes pašas bija viņu ievārijums, gan pārāk stipri salds garžā un smaržā. Zemeņu ievārijums man allaž licies kā pats saldums, varbūt salduma galējības izpausme. Tam līdzināties var tikai medus. — Vēlāk mūsmājās bija arī lielās dārza zemenes, tikai mana māte to vairs nepiedzīvoja. Par dārza zemenēm maz sakāms tieši no bērniības atmiņu viedokļa; es šīs zemenes īsti mācījos pazīt, no bērniības jau aizgājis. Bet vispār — par dārza zemenēm būtu sakāms tas pats, kas par viņu brīvi augošām meža radniecēm. Dārza zemenes man likušās kā meža zemenītes, skatītas caur palielināmo stiklu.

Ne visai ilgi pēc īstā zemeņu laika sākšanās meža gājējs ar prieku redz, ka mellenāju siki zaļajām, maigajām lapiņām jau pieķērušās melni iezilas ogas. Bija jau patīkami redzēt pirmās zemenītes, bet no meža ogām mellenes īpaši tās, kuņas uzskatot man kļuva tā īsti labi ap sirdi. Melleņu skatīšana vien varēja zināmā mērā nomierināt, ja kādas bēdas. Māte mani sūtīja dārzā pielasīt jānogas, lai viņai būtu spirdzinājums. Man turpretī likās, ka tā īsti atspirdzināt var vienīgi mellenes. Draudzīgs gardums ērkšķogām, draudzīgs avenēm, bet tieši melleņu īpatnējā garža, kuŗā gan saldums, gan arī skābums, likās pati — kā lai saka — labvēlīgākā, un mellenes man miļākās ogas tū-

liņ pēc avenēm. Mellenes uzskatot, mellenes ēdot, jādomā par vecākiem cilvēkiem, kas pret tevi draudzīgi un brālīgi noskaņoti. Bet ķīselī un ievārijumā mellenes šo savu sevišķo garšas jaukumu zaudēja, tas ir, man tā likās. Šai ziņā ar viņām bija citādi kā ar upenēm. Un ne visai tīkama īpašība mellenēm, ka tik nepārprotami varēja redzēt, ka mellenes ēstas. Citas ogas nekrāsoja muti nemaz — vai arī ļoti maz. Bet pēc melleņu ēšanas tāda mute, tādas lūpas, tāda mēle, ka gandrīz jādomā: dzerta tinte! Jā, tā tas ierīkots, ka pašām jaukākām ogām sava nejaucība: stiķenēm ērkšķi (gan ne ogām, bet krūmam), avenēm tārpi, bet pēc melleņu baudīšanas ar skubu krietni jānomazgā mute.

Laikā, kad mežs glabā ne mazāk vērtīgas bagātības kā dārzs un lauks, vasaras otrā pusē mežu apmeklē daudzi cilvēki. Tie ir sēņotāji, tie ir ogotāji. Īpaši sievas dodas mežos, gan atsevišķi, gan pulciņos, sievas visādas: vecākas, jaunākas, māmiņas, jaunas meitas, mazas meitenes. Un viņas nes visādus grozus, visvairāk gan skalus, arī no kārklu vai vītolu klūgām pītus, jaunākā laikā dažai pat emaljētais spainis. No tuvās pilsētiņas klīda veseli sēņu un ogu sievu bari uz apkārtnes lielākiem mežiem. No lauku mājām dažreiz izbrauca ogot pat ar ratiem un zirgiem. Te nu jāatzīstas — ogotāju gaitās pats nekad neesmu piedalījies; neatceros, vai mana māte kādreiz gāja ogot, bet ne mātesmāsai, ne mājas meitām, ne kādiem zēniem netiku gājis līdz. Tā nu tas man iznācis. Bet ogošana mežos notika līdz pavēlam rudenim, vienalga, vai es tur biju klāt vai ne. Uz rudens pusi mežā jau meklējamas brūklenes. Par šīm ogām domājot, jādomā arī par brūklenājiem, par viņu cietajām, stingrajām lapiņām, kas man atgādina mirtes. Brūklenājs, lielo skuju koku patvērumā un tuvumā augdams, šķiet, no tiem ieguvis nemitīgas zaļošanas spēku. Brīnišķīgais brūklenājs, viņš zaļš vēl sniegā, vēl zem sniega. Brūklenājs, par ko Kaudzītes Matīss uzrakstījis tik

skaistu dzejoli, brūklenājs, ko Jānis Poruks ievijis savā mākslā, divu jaunu cilvēku daiļo, bet traģisko mīlestību izstāstīdams, brūklenājs tik vienkārši, bet jauki un pieskanīgi pušķo kapus un krustus, kad nav vairs krāšņo puķu.

Brūklenes pašas lasītas un redzētas arī gluži maziņas un gaiši sārtas, bet vairāk melleņu apjomā, sarkanbrūnas, krāsā ķiršiem rada. Šīs skābās ogas nav bijušas mīļas. Bet 1944. gada rudenī bēgļu gaitās, caur Vidzemi un Rīgu lielāko tiesu kājām traucoties, brūklenītes ceļmalas mežos bija vienīgās veldzētājas un pamielotājas, par ko viņas pieminēšu pateicībā, kamēr dzīvošu. Jā, gardas, gardas tad bija brūklenes, kaut reizēm jāēd briesmu brīžos, jo ložmetējs diezgan zemu rēja nāves rējienu. — Brūkleņu ievārijums ar visu skābumu (gadījās jau saldāks arī) bija patīkams, atkal citādi labs nekā visi citi ievārijumi. Tuvos kaimiņos manā bērnībā bija gājēju cilvēki Aķu ģimene. Atceros, lielie runāja: Aķi ievārijuši brūklenes biešu sulā un pielikuši klāt jauno cukuru! (Par jauno cukuru sauca sacharīnu, kas gadusimteņu maiņā kļuva pazīstams. „Jauno cukuru“ saņēma ar zināmu nievāšanu; nekāds lāga saldums no tā netiekot. Bet mazturīgiem ļaudīm tas bija vieglāk iegūstams un apsveicams.) Lai nu Aķi vārija brūklenes šā vai tā, viņu daudzie bērni bija veselīgi un dūšīgi; dažs palutināts saimnieka dēliņš, piemēram es, netika nemaz līdz. — Vēl man patīkamā atmiņā brūkleņu ievārijums kā labs ceturtais biedrs uz šķīvja, ar savu sarkanbrūno saldu pievienodamies trijotnei: baltajiem kartupeļiem, dzeltenbrūnai mērcei, mīkstam ceptim.

Brūkleņu skābākās un skarbākās māsīcas dzērvenes, krāsā un lielumā brūklenēm tuvas, ir purva ogas. Sīko priedīšu, bērziņu, balto vaivariņu un snaudošo čūsku ogas. Dzērvenes ir purva skābais spēks, purva labdarīgais spēks. Ievārijumā, ķīselī, sulā šīs skarbās veldzētājas spirdzinājušas slimnie-

kus, tik daudziem darījušas labu — gluži tāpat kā āriģi skābas un skarbas sievietes var slēpt sevī brīnišķīgu labestību. Daudziem garžo dzērvenes tāpat nevārītas, nepārveidotas, un, kam tādas liekas pār daudz skābas, tas pircis apcukurotās, kuŗas pārdeva papīra tūtiņās iebērtas, gluži kā konfektes. Jā, ar

visu skābumu dzērvenes tikpat meklētas ogas kā visas citas, un dažā ogotāja, pa purva cīņiem lēkādama, viņas lasījusi pat tik ilgi, kamēr rudens isās dienas saulīte kā debess dzērvenīte taisās iegrimt kādā lielā, tālā purvā.

Valdemārs Dambergis

VĒSTULES FRAGMENTS

Atgriezies tad Rīgas pili, — dzīvo tēvs arvien vēl tanī —;
Nāves klusums baigs un draudošs apņēma no jauna mani;
Tad pa pasleperu eju, sānu durvis atslēgusi,
Iegāju kā skumja ēna mākslas mūzejā es klusi.
Cita pasaule tā bija, mūsu pašu gara ziedi.
Prāts man norima pa mazam, sāka dzist un izgaist biedi.
Ilgi staigāju un vēros gleznās klusās latviskajās,
It kā meklēdama dvēselei atbalstu un mieru tajās.
Un cik savādi, ja agrāk es tā saucamajiem jauniem
Gāju nevērīgi garām, reizēm pat ar smīniem ļauniem,
Tagad apstājos pie viņiem, un, ja nemaldos, bij Tone —,
— Vienīgais ka būtu viņš tas, sacīt negribu es to, nē! —
Bet bij glezna, kur uz fona tumši — zila un uz koku
Košā zaļuma pie loga, viegli balstīdama roku,
Sieviete bij baltā tērpā... Ilgi skatījos es tajā.
Un kas mani saviļņoja, pārsteidza kas gleznā šajā,
Bija tas, ka it neko tā, itnemaz un ne par nieku,
Izstarojot satvīkušai krēslai cauri dziļu prieku,
Neatgādināja veco; veco pasauli, kas riebās,
Kas, ar ļaunu pietūkusi, visa ļodzījās un šķiebās,
Neļaudama brīvi elpot, likdama it visiem smakt,
Visus draudēdama raket
Savos gruvešos!
Nē, es gluži aizmirsos!
Cita pasaule tā bija,
Cita gaisma pāri lija
Klusa, gaiši starojoša,
Vēl gan aplāpēta sevi, bet jau mirdzoša un koša,
Laudamās no latvju dvēseles visuapslēptākām dzilēm
Kā caur uzvalka jau šaurā pusē izdilušām vilēm...

Pasaule ir strupceļā,
Arā neizklūs no tā,
Neatrodot jaunu ceļu, garīgi kas atjaunotu,
Citu virzienu kas viņai, atkal lidojēnu dotu...

PAR PLŪDONI

1. Vilis Plūdonis Tēvzemes balvas laureāts. Radījis latviešiem svētās himniskās dziesmas *Mēs gribam būt kungi mūsu dzimtajā zemē* un *Tev mūžam dzīvot, Latvija*. Radījis patriota dziļu sāpju un stipras dzimtenes mīlestības apgarotās rindas: „Teiciet man zemi plašajā pasaulē.“ Vārdus devis spēcīgajai Graubiņa komponētajai *Daugavas vanagu dziesmai*. Plūdonis deklamētāju „dzelzs“ inventārs; mazo priecinātājs ar saviem *Rūķiņiem un Mežaveci* un citām tikpat atsaucīgi saņemamām balvām. Var droši teikt, — Plūdonis dzīvo tautā! Un tomēr: tik maz kaut cik plašāku vai dziļāku Plūdonim veltītu apceru! Nopietnai zinātniskai pētīšanai trūkst jau arī vēl vajadzīgāko materiālu: trūkst biogrāfisko dokumentu, trūkst rokkrastu salīdzinājuma vietas, trūkst daudz kā... Nav pat pamatīgāki izstrādātā publicēto darbu pārskata. — Darba daudz, iekāms daudz maz drošāk un skaidrāk var ņemt ieskatīties rakstnieka darbībā. Tāpēc arī vēl pat strīdi ap rakstnieku: strīdas ne tikai par Plūdoņa literāro virzienu, bet pat par rakstnieka svaru un nozīmi literātūras attīstībā. Spilgti to rādījis kaut vai prof. K. Kārklīņa un A. Baumaņa polemikas saturs: 1) Vai Plūdonis aistētiskā reālisma rakstnieks? 2) Kādiem apzīmētājiem cildināma Plūdoņa dzeja? 3) Un var domāt, ka abiem polemizētājiem salasītos pa domu biedru pulciņam, — citiem vārdiem: Plūdoņa raksturojuma un vērtējuma aktis nav un nav vēl gatavas! — Nav jau pat sevišķi daudz vārdu Plūdoņa apspriedēju virknē: Līgotņa Jēkabs, R. Klaustiņš, T. Zeiferts, P. Birkerts, prof. K. Kārklīņš, J. Silis²⁾. Jūlijs Silis arī Grā-

matu Drauga 1939. gadā paveiktā monumentālā Plūdoņa *Kopoto rakstu* izdevuma ievadniekos, bet sevišķi atzinīgi jānovērtē Siļa Plūdonim veltītā nodaļa viņa *Latviešu rakstniecības vēsturē III* (1932. g.), 105.—129. lpp. Šī nezvai nav smalkākā apcere par Plūdoni, lai arī gluži nevarētu pievienoties kuņai katrai te darinātai uzslavai, tā, piem., par poēmu *Uz saulaino tāli*. — Varbūt sagrausnātājas loma rakstnieka slavas augšupejā piekritusi prof. A. Švābes brošūrai ar negatīviem vērtējumiem: *Rainis vai Plūdonis?* (1912. g.). Te Raiņa poēma *Ave sol* atzīta pārāka par Plūdoņa *Uz saulaino tāli*.

Katrā ziņā: iedziļinoties pat krietnākajās no šīm apcerēm, nenoliedzami jāsecina, ka šis iztirzājumu kripatas tikai ceļa rādītājas tālāki darba organizēšanai pilnīgāku atziņu iegūšanai.

2. Plūdoņa mūžs rāda trīs lietas: 1) rakstnieka raksturs un dzīves apstākļi palaikam likuši tam būt vienam, dzīvei un radīšanai spēku rodot sevī, savā ģimenē, darbā un dziļi izjūtamās saitēs ar dzimto pusi, tēvzemes dabu un tautas likteņiem; 2) rakstnieks dienīšķa darba virs; 3) rakstnieka laime bijusi palikt uzticīgam jaunībā nospraustiem mērķiem — audzināt jaunatni skolā, bet tautu ar dzeju. Rakstnieka apņemšanos strādāt šiem mērķiem spilgti liecina no skolotāju, semināra, tātad, dedzīgākās jaunības laikā sūtītā vēstule T. Zeifertam.

Jātur taču par faktu apstākļi, ka Plūdoņa rokās nekad nav bijis sevišķas sabiedriskas varas, ja par tādu nesauc tautas atzinību un mīlestību, — un laikam gan Plūdonis nav arī dzinies pēc šādas varas.

¹⁾ Polemika sakarā ar K. Kārklīņa 1946. g. Fišbachā izdoto Latv. lit. vēsturi: Latvju Domu 1946. g. 23. nr.-ā iespiesta A. Baumaņa atsauksme par lit. vēsturi; (Fišbachas) Vēstis 1946. g. 25. un 26. nr.-ā K. Kārklīņa atbilde.

²⁾ Līgotņa apcere r. kr.-ā Rīta skaņas II, 1904. g.; R. Klaustiņš rakstījis vairākkārt, — plaši, jūsmīgi, bet ne sevišķi skaidri un pamatīgi prof. L. Bērziņa rediģētajā Latv. lit. vēsturē III,

364.—389. lpp.; Teodora (Zeiferta) apcere *Pla Daildarbu izlasē 1922. gadā*, no turienes to izdodot atsevišķā novilkumā, P. Birkerts rakstījis par rakstnieka daiļradīšanas psiholoģiju Izglītības Ministrijas Mēnešraksta 1923. g. I. pusgadā: paplaši, bet — kā šim teorētiskim parastam — ne visur lieki, dažuviet pat pasekli; K. Kārklīņa raksti *Ritumā 1924. g. un Izgl. Min. Mēnešrakstā 1934. g.*

Aiz rakstnieka nav stāvējušas varenas organizācijas, kaut vai jaunlaiku politisko partiju veidā, ne arī rakstniekam piekritis uzdevums radīt no masām šādas organizācijas. Ir šai ziņā arī citāda tipa un mūža rakstnieki, piem. Rainis! Plūdonis tikai retumis un arī tad bez paliekamākām sekmēm veicis kādu sabiedrisku uzdevumu: tā skolotāju kongresā 1905. gada rudenī rakstnieks nācis klajā ar dzejisku apsveikumu *Atmoda*, kura patētisko rindu beigas ievērojamas ar sociālo motīvu:

*Un mēmais zemes pastarīts,
Ko dzīve vakar kājām mīna,
Nu droši galvu pacelt zina:
Sveiks, dzīves rīts!*

Tāpat ar jūsmīgu apsveikumu rakstnieks uzstājies Tērbatas skolotāju kongresā 1917. gadā, bet sekojošais darbs revolūcionārājā skolu pārvaldē un Iskolatā rakstniekam nav sagādājis ne slavu, ne panākumus.

Plūdoņa biogrāfijā izejas un jāizceļ kas cits: līdzīgi brāļiem Kaudzītēm, Apsišu Jekabam un citiem latviešu rakstniekiem arī Plūdonis ilgus gadus pieticīgi un pacietīgi veltījis skolotāja darbam. Ar izlaidumu 1. pasaules kara laikā (1915.—1919. g.) rakstnieks šai darbā no 1895. līdz 1934. g. Ārējā spožuma šim darbam maz; tā kā darbs ap dzīvu cilvēku, tad nereti sagādā tas pat liekas raizes un sāpes. Personības interešu vispusībai un dzīves uztveres dziļumam tas var kļūt pat bīstams, jo prasa sevišķi māksliniekam neparastu disciplinēšanos, ierobežošanos un savaldīšanos. Skolas darba darītājs ar laiku gribot negribot kļūst didaktiķis, kam šā vai tā pret dzīvi vedas nostāties pamācītāja lomā. Un būs laikam tāpēc tiesa J. Veselim, ka Plūdonis arī savā dzejā skolotājs, kā dabā neizlaist no acīm didaktiskos mērķus³⁾. Plūdoņa mūžu XX gadsimta ārkārtīgie notikumi nav aizņēmuši kādā īpašā, neparastā veidā. Tas nav romantiskā revolūcionāra J. Akurātera mūžs! Ne lielā trimdinie-

ka J. Raiņa sūrās gaitas! Plūdonis dzīvojis līdz gan tautas priekiem, gan arī — 1905. gada reakcijas dienās un pirmā pasaules kara bēgūlībā — bēdām, bet varējis taču laimīgi dzīvot tautas vidū dzimtajā zemē. Un kā skaista balva šai ziņā laimīga mūža īpašniekam jāuzlūko arī nāve 1940. gada ziemā pirms dzimtās zemes nonākšanas smaga posta varā. Stabilitāte tādā kārtā raksturo Plūdoņa mūžu. Tā izcilums tieši apstākli, ka rakstnieks varējis bez liekas novirzīšanās un kavēkliem nodoties jaunībā izraudzītajiem mērķiem: strādāt skolā un dzejā. To īstenošanai rakstnieks veltījis ar lielu neatlaidību. Vai, ieskatoties Plūdoņa uzņēmumos, sejā nevarētu nojaust dažus stūrgalvja iecirtības velniņa vilcienus?! Tā latviešu lidumnieka daba: tik ilgi kaņot ar celmiem un saknēm lidumā, kamēr galā no tā iznācis tomēr tīrums. Par Plūdoņa seminārista gadu garu un domu T. Zeiferta liecība: Pl. bijis nonācis „pie sprieduma, ka latviešiem literatūras nav; ir tikai kādi pasākumi (Kaudziši, Auseklis, Pumpurs, Apsišu Jekabs)“, un tad jūties „aicināts ziedot šī trūkuma novēršanai savus spēkus“⁴⁾. Latvieši, kā rāda vēsture, vērojumi un tautas dzeja kā tautas gara paudēja, — darba tauta, kam dažos apgabalos „dzīvot“ nozīmē strādāt. Tādēļ arī latviešu rakstniekus valdzinājis darba motīvs. Rainis savā dzejā sniedzis darba filozofiju. Citi, piem. J. Purapuke, rādījuši darbu tā izpausmēs un dzīves veidotāja lomā. Plūdoņa paša mūža cietā daļa: darbs — darbs klasē, darbs ap labojamo latviešu valodas rakstdarbu kaudzēm, literatūras — sevišķi vecākās un tautas dzejas — pētīšana, radošais darbs dzejā. No šejienes skaidrā atziņa:

*Darbs mūsu balsts,
Ar to mēs plauksim.*

Biogrāfijas nedaudzie vienkāršie dati šie. — Plūdonis jeb P l ū d o n s, kā pats rakstnieks citīgi parakstījis, agrākajā uzvārdā Lejenieks, dzimis 1874. g. 9. martā (25. 2.) Bauskas Pilsmuižas Lejeniekos. Vecāki saimnieki. Daudz mantojis rakstnieks sakās no tēva mātes, kas liela tautas un vecākās latviešu rakstu dzejas pratēja. No vecākiem

³⁾ Latv. rakstniecības vēsture 1947. g. 98. lpp.

⁴⁾ Latv. rakstn. vēsture III (1925. g.), 261. lpp.

dziļi rakstnieka dvēselē iespiedies sirsnīgās, strādīgās un dievbijīgās mātes tēls. Ģimenes literāro talantu rāda apstākļi, ka no 4 dēliem bez Viļa rakstniecībā strādājis arī Jānis — vairāku lugu autors ar pseudonimu Visvaldis; Plūdoņu brālēns Vilis Olavs. — Spilgti iespaidi rakstniekam no apkārtējās dabas. Rakstnieks par to pats liecinājis: „Apkārtējo pievilcīgo dabas ainu krāšņi rotā lēni un domīgi tekošā Mēmeles upe . . . kreisais, augstais krasts Lejenieku māju daļā pāršķērsots dziļu, romantisku gravu, caur kuņu tek, ievu un melnalkšņu ēnā slēpies, strauts. Grava noaugusi visādiem lapu kokiem un krūmājiem, un noder par mīlu mītni lakstīgalām, kuņas še ziedonī, cita ar citu sacenzdamās, skandina savas saldu vaidu pilnās dziesmas.“ Skaistā grava rakstnieku rosinājusi dažāda laba dzejoļa radīšanai, piem., dzejojim *Ap nakts vidu*. Romantisko ilgu un dzejiska pārdzīvojuma radītāja lomā gravu rāda dzejnieks dzejolī *Tēvtēvu gravā*:

*Te ir tik vientuļīgi:
Tāl' trokšņa pasaule;
No rūpēm brīnišķīgi
Top brīva dvēsele.*

Tur tikot „laisties zālē un skatus augšup vērst“, tur gars alcis „pēc tālēm teiksmainām“, tur aizmiršanās laime, bet arī radošā dzejnieka lūgšana:

*Lai atkal šalka tava
Skaņ kokles stīgas man!*

Daudz rindu dzejnieks veltījis arī dzimtās puses upei — Mēmelei, jo:

*Mēmele! tu savā klēpī zilā
Tā kā māte mani šūpoji . . .
(dz. Mēmelei)*

Dzejnieka karsto piekēršanos dzimtenei liecina pūles un materiālie upuri atgūt tēva mājas savā īpašumā.

Vēl pirms skolas gaitu sākšanas dzejnieks jau daudz ko izlasījis; lasāmo tas arī spilgti pārdzīvo, pat tēlo dažus lektūrā iemīļotus varoņus. Zīmīga *Mazā Anduļa pirmās bēr-*

nības atmiņu vieta: kādreiz ļoti populārā lasāmā grāmata „*Skolas maize* ievēd mani gluži jaunā pasaulē. Stāsti par „ievērojamiem vīriem un notikumiem“ mani tā aizkustina, ka nevaru pa nakti mierīgi gulēt. Atceros, ka raudāju, lasīdams par Napoleona novešanu uz Helenas salu“. Vai arī: „Visu, kas mani lasot aizgrābj, attēloju pats darbos. Dzenu kā Hannibals pret romiešiem vērsus ar aizdedzinātām žagaru buntēm uz ragiem. Kaujos kā Leonīds pie Termopilām pret persiešiem. Novaldu kā Maķedonijas Aleksandrs trako Bucefalu . . .“ (sk. 6. nod.). Tādēļ arī *Anduļa atmiņās* 5. nodaļā zēnu nespējušas iejūsmināt Dāvīda dziesmas, bet gan aizgrābušas bībeles grāmatas „par sirdīgajiem makabejiem“, jo tur vaļa fantāzijai. Šā laika lektūrā lielā pārsvarā „tautas“ stāsti, piem. Anša Leitāna darbi; par dzeju nojautu rada Lautenbacha grāmatas un antoloģija *Smaidī un asaras*. Nākošajam balādiķim prātā palikušas jau tad dažas balādes, piem. Ūlanda *Dziesminieka lāsts*. 1884. VIII—1886. Plūdonis mācās Bauskas Pilsmuižas skolas vācu klasē. Te notiprinās rakstnieka prasme vācu valodā, kas vēlāk paveŗ durvis uz pasaules literatūras bagātībām. Tātad veidojās rakstnieks, kas spētu īstenot J. Jansona-Brauna 1893. gadā izteikto aicinājumu latviešu rakstniekiem tiekties pēc plašākas literāras izglītības, lai plūdinātu „citu tautu varenās, spēcīgās idejas uz mūsu dzimtenes izdeģušiem, nonīkušiem klajumiem“. Raksturīgi, ka arī šā laika lektūrā Plūdoni valdzina epika un liroepika: Mālberga pasaciņas, Šillers, Birgers (Bürger). Tā aizgrābj kāda skolas biedra vienādi dziedamā J. Lepšes sacerētā stāstu dziesma par seno zemgaļu brīvības cīņām⁵⁾. Šos pašus motīvus Plūdonim bija lemts vēlāk izveidot augstvērtīgas dze-

⁵⁾ Domāta J. Lepšes ziņģe Latvju cīņšanās pret Bruņeniekiem 13.-tā gadu simtenī Kurzemē, kas iespiesta bausķenieka Vestermaņa apgādā Rīgā 1878. g. Lepše 70. gados kļajā laidis vēl šādas ziņģes: Arturs un Ermīne jeb istas mīlestības varā (3 iespiedumos); Arturs un Annīpa jeb Goda atriebšana, Mīlestība ir stiprāka kā nāve jeb Hera un Zanto un Studenti Pēterburgā jeb Augstirdība nebīstas to nāvi. Tātad, populārs „rīmnīeku“ laika dzejdaris!

jas veidā, piem. poēmā *Kauja pie Saules* u. c. 1887. 1.—1890. Plūdonis Bauskas pilsētas skolā, no vācu valodas pāriedams uz krievu valodu un līdz ar to iegūstot iespēju tikt pie otras lielas tautas gara vērtībām. Pilsētas apkārtnē ar varenajām bruņinieku pilsdrupām jaunieti stiprina pagātnes cieņu un kvēlina patriotismā. Paplašinās literārās intereses, izkopjas gaume, ko rāda šā laika sajūsmīnāšanās par Kaudzišu *Mērnīeku laikiem* un Ausekļa skanīgo dziļas jūsmas pilno dzeju. Lasišanas kāres apmierināšanai uzņēmīgākie skolnieki ar Plūdoni to vidū noorganizē slepenu latviešu bibliotēku. Plūdoņa apzinīga literatūras skatījuma pieņemšanos un izveidošanos rāda kārtīga žurnāla *Austrums* lasīšana. 1885. gadā iznākšanu sākušais *Austrums* bija nopietni vadāms izdevums, kam pienācās literatūrā ievadīt jaunu paaudzi: Apsišu Jēkabu, Sudrabu Edžu, Esenbergu Jāni u. c. Tā tieši Plūdoņa mācīšanās laikā pilsētas skolā *Austrumā* nāca klajā 1888. gadā Apsišu Jēkaba stāsts *Svešos laudīs*, bet ar 1889. gadu tēlojumu virkne *Iz tautas bilžu galerijas*, 1889. un nāk. gadā parādījās Doku Ata pirmie plašākie vingrinājumies — stāsti *Biedrības svētki* un *Divas Jāņu dienas*. Bet visievērojamākais šā laika notikums gan laikam būs bijis Teodora Zeiferta un Lautenbacha literārais karš par mūžīgo tematu mūžīgais un laikmetiskais dzejā. Polemika sākās un risinājās 1888. gadā — un jādodomā, sila taču tā laika jaunatne domu izmaiņā par grūtākajiem jautājumiem, kuŗu risināšanā piedalījās vīri, kas prata pavērt perspektīvas pasaules gara vērtībās. No skolotājiem rakstnieks sevišķi atminas krievu valodas mācītāju, kas pratis ievest Gogoļa Ukrainas poēzijā — Plūdonis jau arī izveidojas par dabas dzejas meistarū; un lai arī pārdroši, bet gandrīz vai vedas *Anduļa bērniības atmiņu* 2. nodaļas jūlija nakts tēlojuma stilā saskatīt kādas tālas tālas reminiscences no Gogoļa *Baigās atriebības* 10. nodaļas Dņepras burvīguma ainas. Otrs ievērojams šā laika Plūdoņa skolotājs veiksmīgais krievu fābulista Krilova un Šekspīra tulkotājs un arī vērtīgas oriģināldzejas radītājs Fricis Adamovičs (1863.—1933.). Pie Adamoviča Pl. privāti mācījies

latviešu valodu. Adamovičs, kas dzejā sācis vingrināties no 1879. gada, tāpat kā Pl. Ausekļa, Kaudzišu, Apsišu Jēkaba cienītājs. Varbūt Plūdoņa simpatijās sava loma skolotāja interesēm, jo skolotāja un skolnieka interešu kopīgums izpaužas arī cittautu dzejas paraugu izvēlē — tā Ad. līdzās Puškinam augstu vērtējis Ļermontovu, tulkojot, starp citu, šā dzejnieka *Dziesmu par Jāni Bargo*, un Plūdonis, uzsākot pilsētas skolā literāru darbu, tulko Gēti, Lēnavu un citus, un tieši arī Ļermontovu. No Adamoviča Plūdonis varēja iegūt arī interesi par dzejas formas problēmām, īpaši par skanīgumu, par ko Ad-a atziņa, ka „valodai dzejā vajaga plūst viegli, svabadi“.

Tā jau ar noteiktu briedumu, garīgu možumu, dzīvām interesēm lasīt un rakstīt pēc viena gada nodzīvošanās mājās Pl. iestājas Baltijas skolotāju seminārā Kuldīgā, kur mācās 1891. VIII—1895. Kurzemes „Veneicija“ Ventas krastos būs dažu ko devusi Plūdoņa dabas pārdzīvojumiem, bet lielākais ieguvums te nacionāla gara izkopšanās un nobriešana radošam darbam dzejā tik tālu, ka, semināru beidzot, Plūdonis izdod pirmo un arī tūlīt ievēribu ieguvušo savu dzejoļu krājumu *Pirmie akordi*. Jelgavas grāmatnieka L. Neimaņa izdots „lirisku un satirisku dzejojumu“ krājums 54 lpp. biezs. Pret semināra pārkrievošanas centieniem jaunais dzejnieks sacēlās ar kvēlu apņemšanos cieši strādāt savas tautas nākotnes labā, bet skolas izglītības šaurumu pārvarēja ar pašmācību. Plūdonis šai laikā apgūst pasaules literatūras klasiķus, interesējas arī par mākslas teoriju. Varbūt tieši T. Zeiferta parauga paskubināts, Pl. sevišķi iedziļinās kritiķu Beļinska, Brandesa, Tēna un Lesinga darbos. Pirmie trīs tam varēja rādīt dzejas nesaraujamos sakarus ar dzīvi — degot no tās un tai, bet Beļinskis un Lesings jo sevišķi pateicīgi autori gaumes izkopējam, stila meklētājam, dzejas noslēpuma un īpatnību minētājam. Kritiķi arī Plūdoni briedina par literatūras vērtētāju — un dzejnieks saskata arī latviešu dzejā daudz trūkumu, kuŗu novēršana kļūst tad tā lielais mērķis. Mērķa īstenošanai Pl. sevišķi nododas savas mākslas vielas valodas pētīšanai; tāpat viņa pūļu priekšmets stila

praktiskās problēmas. No latviešu dzejniekiem arī šai laikā joprojām Plūdoņa prātus aizņem Auseklis. Iespējams, ka 1894. g., klajā nākot Barontēva *Latvju dainu* 1. burtnīcai, Plūdonis būs lūkojis dziļāk ieskatīties arī Ausekļa cildināto tautas dziesmu mākslā. Ar dziesmām tuvāk iepazīties Pl. gan varēja jau pilsētas skolā, kad 1888. gadā uz III dziesmu svētkiem Āronu Matīss izdeva daiļāko un kodolīgāko dziesmu krājumu *Mūsu tautas dziesmas*. Nevar taču būt, ka interesēm bagāti apdāvinātais jauniešs būtu palaidis neievērotus tādus notikumus latv. literatūras gaitās. Un Plūdoņa iedziļināšanos tautas dzejā liecina ne tikai viņa *Latvju literatūras vēstures* 1. daļa (1908. g.) ar dažviet nopietni vērtējamām patstāvīgā analizē iegūtām atziņām. Iedziļināšanos tautas dzejas formas garā rāda, piem., arī Plūdoņa aprādījums vēlākos gados, ka „dainu sacerētāji ar nodomu izvairījušies no smagi skanošiem un grūti izrunājamiem vārdiem“⁶⁾. Un Plūdoņa paša dzejas labskanīgums taču spilgti liecina par labiem paraugiem un skolotājiem, kuŗu vidū jāmeklē arī tautas dzeja. Tautas dziesmu skolas pazīmes pētnieks varēs saskatīt dažā labā Plūdoņa rindā; lielāks paraugs šai ziņā bērnu dzeja *Eža kažociņš* (1. izd. 1921. gadā). — Semināru Plūdonis tādā kārtā beidza jau kā darbam nobriedis dzejnieks, kuŗa garā, spilgti vērojami divi elementi: 1) aistētisks pasaules skatījums, 2) dzimtenes mīlestība, jūtot līdzī tās pagātnei un vēloties strādāt tās nākotnei — jeb ar citu vārdu — īsts stiprs patriotisms. Zīmīgs te ar 1895. gadu datējamais dzejolis *Mūsu druvas*. Divpantu dzejoļa vadmotīvs „Mums mīļas šīs druvas“, bet katrs pants citādi pamato šo mīlestību. 1. pants vairāk izceļ druvas skaistumu; tās mīļas tāpēc, ka „Tās ziedonī Tin viesuļi putekļu mākulī, Bet rudenī vārpas tur ražīgas V i z s u d r a b a t i k l i ņ o s i e t i t a s“. Aistētiskajā skatījumā gan ietveras divi reālītātes apstākļi: ziedonī dzejnieks spilgti pārdzīvo dabas spēku varenumu, rudenī prieks par bagāto ražu. Tā varbūt varētu te iedrošināties ap-

galvot, ka šais rindiņās spoguļojas Plūdoņa daudzīnātā Zemgales bājāriskuma gars un reālisms. Dzejoļa 2. pants druvu mīļumu saskata patriotiskā pieejā: druvas — senču mantojums, ko slaciņūši sviedri un asaras, šīs druvas arī dzejnieka dzimtene. — „Tās slacija Ar rūpestiem sentēvu asara, Un bērniņā pašī tur rotājām Pa nopļautām vizuļu rugājām“.

Skolotāja darbu Plūdonis uzsāk Vidzemē Poruka *Romas atjaunotāju* un *Pērļu zvejnīka* ierosinātājā Liezeres draudzes skolā. Pl. te par palīgskolotāju 1895.—1897. Ar savu pirmo darba vietu dzejnieks tomēr nav apmierināts: īstenība pelēkāka un bargāka nekā seminārista fantāzijas skaistie sapņi, paša pārdzīvojumi laikam gan spoguļojas Plūdoņa *Atrāitnes dēla* rindās „Ai jaunekli, jaunekli, apdomā: Daudz sapņu būs jāgulda smiltājā!“ Pesimistisko dzejnieka noskaņu pavairo mātes nāve. Dažu vērtīgu iespaidu sniedz Liezeres daba. Liezerē dzejniekam pienācies arī uzauzdināt skolniecēs savu nākamo dzīves biedri Elfrīdu Plūdoni, dzim. Melbārdi, kam liela pozitīva loma turpmākajās dzejnieka mūža gaitās. Plūdonis viens no samērā nedaudzajiem latviešu dzejniekiem, kas varējuši savai tautai atdot kuplu pēcnieku pulku. Ģimene kļuvusi par spēka avotu trauksmainajam dzejnieka raksturam, viņai paldies jāsaka daudzajām burvīgajām dzejas rindām, kuŗu baudītājos bērnu un jauniešu saime.

Tad ar, skolu inspektora Friča Brīvzemnieka gādību dzejnieks pāriet uz Bigauņciemu Rīgas jūrmalā. Te mantojumā gan spilgti dabas iespaidi, gan arī sociālās dzīves vērojumi. Abi šie elementi ietveras poēmā *Divi pasaules* (1899. g.) un stāstā *Selgā* (1898.). Bigauņciemā Plūdonis 1897.—1898. Jūras poēzija dzejnieku saņēmusi savā varā jau ar pirmo soli ūdeņu malā; tā savā dienas grāmatā 1897. g. 21. IX dzejnieks rakstījis: „... kāpas. Uz kāpām priedes — un savāda manim neparasta šņākšana. Viss liecināja, ka drīz manim vajag parādīties kaut kam neredzētam. Šņākšana cēlās no jūras, un tai pašā brīdī arī es viņu ieraudzīju, šo „jūras māti plašo, diženo“. Nevarēju no-

⁶⁾ Mūsu burtniecība un rakstniecība (1933. g.) 13. lpp.

Blindon

rimt, tūlīt nenolaidies uz krastmalu jūru apsveicināt. Ilgi lūkojos tālumā, kā tur viņi cits pēc cita izšāvās stāvu no tumšā, viņņo-jošā jūras klēpja un izskatījās kā balti, milzīgi sniega kupani.“⁷⁾ Kā citi ieraksti dienas grāmatā liecina, tad jūra atkal un atkal dzejniekam sagādā dziļus pārdzīvojumus. Jūrmalas daba un dzīve sniedz vielu jauniem darbiem, tā ka var konstatēt „sāku jau mēģināt uztrankšķināt atkal savu kokli“; tai pašā laikā dzejnieks strādā ap stila jautājumiem, skolā ejot pie formas tautas franču lielajiem formas meistariem Flobēra un Mopasana. Der te piebilst, ka Plūdoņa interese veltīta realīstiem, ne, piem., žilbīgā romantiskā stila garam Viktoram Igō! 1898. g. rudenī dzejnieks pārnāk uz Rīgu, sākumā par skolotāju aizstājēju pilsētas skolās, bet 1901.—1914. strādā par kārtmēju skolotāju savienotajās elementārskolās Totlēbena (Kalpaka) bulvārī 8. Te ar 1902. gadu par pārzini *Staburaga bērnu*, dižēnās poēmas *Juris Brasa* un sirsnīgu dzejoļu autors Valdis (Zālītis). Divu pasaules skatījumā diezgan radniecīgu dzejnieku darbs vienā skolā arī nebūs bijis gluži bez augļiem! Rīga Plūdonim sagādā plašas spēku izpausmes visādos virzienos. No nomališu dzīves stila ar kautrīgas vientulības centieniem Plūdonim nākas pāriet pie straujas aktivitātes ar vajadzību izvirzīties notikumu centrā. Plūdoni kairina lielpilsētas sadzīve, valdzina sabiedriskie pasākumi, aizrauj ražīgs literārs darbs — strauji nāk klajā gan daiļdarbi, gan antoloģijas, tulkojumi, skolas grāmatas. 1900. g. rudenī pabeigtais *Atraitnes dēls* bija arī pilnīgi nostiprinājis Plūdonim liela rakstnieka slavu. Dzejai lielpilsēta bija radījusi jaunu pārdzīvojumu veidus, kurus dzejniekam deva modernā bohēma. XX gadsimta sākums ap 1905. gadu latviešu literatūrā jau vispār raksturīgs ar bohēmiešu garu, kas prasīja tradīciju atmešanu, sludināja individuālismu un par savu dievu jo bieži izraudzījās ne Apollonu, bet Dionīsu. Plūdonis gan turējies nost no tā saucamās dekadentu grupas, nav arī parakstījis 1906. gada 7. augusta

rakstnieku deklarāciju, kurā prasīta mākslas neatkarība, bet sakarā ar laikmeta šo grupu garu neļaujas sevišķām šaubām. Tikai zīmīgi, ka reālais gars Plūdonis neatdodas vis pilnīgi bohēmas skurbumon, neraugās vis uz to ar dievinātāja mistiķa skatu, bet iziet no pārdzīvojumiem kā atskurbuma varonis ar kritiska vērtējuma mērauklām. *Tanheizera dziesma* vai arī balāde *Dūkņu sils* u. c. darbi te skaidra liecība, ka par „kaislibu sarkanajām liesmām“ cilvēka dzīvē dzejniekam negatīvs spriedums. Dionīss nav Plūdoņa dievs! Raksturīgs šai ziņā grāmatas *Fantazija par puķēm* apakštituls „Moderna cilvēka dvēseles lāsts“; 1911. gadā izdots darbs vienu daļu sarakstīts jau 1903. gadā, par puķēm nosaucot sievietes. T. Zeiferts šo posmu dzejnieka dzīvē un dzejas radīšanā sauc par iekšējo cīņu laiku, Plūdonis no cīņas izgājis kā uzvarētājs! Nesaudzīga paškritika izpaudusies poēmā *Rēgi* un dzejoļos *Jaunības bezprāta dienas*, *Mel-lajās ārprāta naktīs* u. c.

Mazāk apgaismoti šā laika Plūdoņa sabiedriskie centieni. Liekas: 1905. gada revolūcijas noskaņās tas piedalījies ar sajūsmu, bet nav atradis kādu konkrētu uzdevumu. Arī revolūcijai sekojošos dzejnieka darbos nevar izjust īsta revolūcionāra piedzīvojumu un centienus. Gan, piem., R. Klaustiņš aizrāda, ka simboliskie tēlojumi *Pasaka par vilku* un poēma „no putnu dzīves“ *Uz saulaino tāli* (1912. g.) reakcijas labad aizplūvurotu progresīvo centienu darbi, taču ne tuvu tie revolūcionārisma ziņā netiek Raiņa grāmatām *Ave sol* u. c. Gan poēma *Uz saulaino tāli* vēršas pret reakcijas galveno balstu vācu muižnieku šķiru, izsmejot gaiļa lielību:

Mēs esam kultūras audzēti
Caur simtgadu sugas izlasi...

— bet visvairāk gan šī poēma vēršas vispār pret dzīves materiālismu, sīkulību, lielāku mērķu trūkumu. Jaunais Gulbis, kas starpību starp sevi un citiem formulē „Jūs mīlat to, kas ir; es to, kas būs“, salīdzināms ar Skalbes pasakas *Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties jūrnieku*, kas bijis „kā rūcošs akmens kalnu strautā“. Plūdoņa poēmas no-

⁷⁾ A. Baumaņa publicējums Tēvijā 1942. g. 17. I.

daļas *Pie pīļu dīka* un *Pie vistu kūts* ļoti atgādina Skalbes pasakas „Miera un Pieticības Malu“. Plūdoņa Jaunā Gulbja trauksme atgādina Skalbes pasakas vareno kuģi „Jaunais spēks“. Kā viens, tā otrs darbs, tātad, iederas gan 1905. gada pārdzīvotāju dzīves vērtējumos un centienos, bet pauž ideālistu cīņu ar apšukumā iegrimušu sabiedrību visos laikos.

Pirmais pasaules karš arī Plūdoni kā daudzus latviešus izdzen no dzīves vietas un tāpat kā daudziem latviešu rakstniekiem sniedz jaunus pārdzīvojumus un jaunu dzējas vielu. Rakstniekam jāpamet Zemgales ieņēmēju vāciešu rokās savā īpašumā iegūtās tēva mājas, jāatstāj Rīgas Torņakalnā nopirktais namiņš un jādodas bēgļa gaitās, pārdzīvojot citu bēgļu bēdas, tautas postu, bet arī cerības un ticību ar tautas brīvības centienu vainagojumu Latvijas Republikas veidā. 1915.—1919. Plūdoņa pastāvīgā dzīves vieta pie brāļa Jaungulbenē. Krievijas 1917. gada 1. un vēl vairāk 2. revolūcija dzejnieku padara par aktīvu politiski sabiedriskās dzīves darbinieku ar praktiska organizētāja uzdevumiem ar darba vietu Valkā. Vācu okupācijas nostiprināšanās Vidzemē 1918. gada sākumā dzejnieku atbrīvo no šiem pienākumiem. Dzejnieks apmetas dzīvot pie sievas radiem Liezerē. Šis laikmets Plūdoni padarīja par lielāko latviešu bēgļu dzejnieku; spilgtais šīs dzējas dokuments 1918. gadā Valkā izdotsis dzejoļu krājums *Via dolorosa*, „Sāpju ceļš“. Tomēr Plūdonis atšķīrās no tai pašā 1918. gadā izdoto *Daugavas vilņu* dzejnieka Kārļa Skalbes vai 1919. gadā klajā laistās „sērdieņu dziesmas“ *Daugavas* drāmatika Raiņa, kam ne veltī šo darbu virsrakstos latviešu likteņupes Daugavas vārds; tāpat atšķirība no Akurātera, Virzas → šiem vairāk laikmeta radošās aktivitātes gara, Plūdonis vairāk pasīvs notikumu vērotājs, vairāk tikai dzejnieks, kam gan dziļas sāpes, kad:

*Nav asarām gala, nav gala —
Tās dien' un nakti rit, —
Viena liela asaru sala
Visa zeme tagadīt.*

Savu dzimteni dzejnieks gan sauc „Tu, lielā bēdu zeme — mana dzimtene“, bet svarīgākā apziņas aktivitātē vērošana, konstatēšana:

*Pār manas dzimtenes tīreļiem
Kīvītes skraida
Spārniem sudrabvizošiem
Un vaida, vaida
Tik žēli.*

Brīvības cīņās dzejnieks gan met paroli „Skaisti ir dzīvot! — lepnāk ir mirt!“, bet tā liekas vairāk pēc atziņas, ne tieša kaujas dalībnieka kaujas sauciens; zīmīgs šai pašā dzejolī *Kaujas reibonī* vārds „redz“, kas vēlreiz pasvītro notikumu vērotāja stāju:

*Pār Latvijas druvu
Maigmirdzošo zeltu
Redz asiņojam sirdi,
Zobenu šķeltu.*

Tā liekas, ka pareizs T. Zeiferta spriedums „Plūdonim ir pret ārpasauli tīri mākslinieciska attiecība“⁸⁾. Un varbūt tieši kā tāds vērotājs, registrētājs, lai arī ar karstu sirdi, Plūdonis, kauju viesuļiem aprimstot, sakārtojis chroniku rindās: dzejoļu krājumu *No Nakts līdz Rītam*. Latvju tautas drāma dzīvē un dzejā par 13 gadiem (1906.—1919.) [Izdota 1921. gadā]. Jā, Dioniss nav Plūdoņa dievs! Tādēļ dzejnieks labprāt kalpošanai Apollona garam noslēdzas „zilokaula tornī“; tikai Plūdonim ar paša „es“ vien šai tornī nepietiek — un ar to tas atšķīrās no romantiskajiem gariem; Plūdonim radīšanai vajadzīga reālitate, tam jāatver sava torņa logi redzēšanai un dzirdēšanai, tas prasa dabas un dzīves ainu baudīšanu pārdzīvojumu radīšanai mākslas darbu darināšanai. 1919. gada rudenī Plūdonis atgriežas Rīgā. 1919.—1934. tas Rīgas pilsētas I ģimnazijas latviešu valodas skolotājs, pēc pensionēšanās veltījoties tikai rakstniecībai. Ziemu dzejnieks dzīvo Rīgā; viņa namiņš Jelgavas šosejā (vēlākajā Vienības gatvē) pie Robežu ielas tam atļauj arī pilsētā būt tuvāk lau-

⁸⁾ Citētā darba 262. lpp.

kiem: te Šēnfelda klinikas kuplais parks, Atgāzenes un Bierīņu idilliskās ieliņas, aiz kuŗām pļavas, lauciņi ar bērzos, ceriņos un ābelēs ieaugušiem, šur tur izkaisītiem nameļiem... No saulainās dienvidpuses pāri Olainēs līdzenumam nāk dzimtās Zemgales dvaša. Dzejnieks dažu labu reizi te redzams staigājam savā vientuļa nodabā. Mājās dzejnieks starp bērniem un grāmatām. Brīvās Latvijas 1. gadu desmits dzejniekam gan nedod spēcīgākus radišanas impulsus. Jaunās valsts ikdiena dod vielu dažai labai smagai domai; tālab Plūdonis par Latvijas valsts tapšanas dienām dzejo:

*Tās dienas —
Cik viņas bij lielas, un svētas, un skaistas!
Vēl tagad tās laistās
Kā rītsaules stari uz putekļu pelēkās sienas.*

Sevišķi skumdina dzejnieku latviešu plēšanās pa sīkulīgiem nelielu partiju strīdiem:

Trīs latvieši balsis septiņās dzied.

Vasaras dzejnieks dzīvo laukos Lejeniekos, kas vienmēr avots spīrgtai dabas lirikai; Lejenieki dod vielu arī atmiņu dzejai. Literārā rosme nerimst; 60 gadu jubilejā Fra (Antons Austrīņš, kam arī mitekļis Rīgas Tornakalnš) *Piesaules* 1934. gada 3. burtiņā humoriskajā apsvēikuma dzejolītī pareizi izceļ, ka gaviļnieks spara pilns:

*Vai bruka lavīne, vai gāzās šļūdons?
Nē, latvju dzejā parādījās Plūdots.
Tik bagātu tas izkopj valodu,
Ka paceļ augstāk dzejas palodu.
Kaut saule stāv jau viņam launagā,
Viņš nesauc vēl neviena palīgā.
Vējš norauš sviēdrus; kaulos darba spars.*

Ar 1934. gadu dzejnieka rōsme tiek pat lielāka; dzejnieks apsveic pārmaiņas valsts dzīvē, valsts vara dzejniekam sniedz ierosmes un pat pasūtīnājumus. Izdoti dzejas krājumi *Tā zeme ir mūsu, Tālie krasti, Skanošās āres, Par tēvzemi un brīvību, Pretim saulei, Ko Palestīnas palmas šalc.* 1939.

gadā dzejniekam piešķirta Tēvzemes balva. Bet 1940. gada 15. janvārī dzejnieks beidz savu mūžu. Skaistajā Jāņa baznīcā Rīga saka aizgājējam pēdējās ardīevas, lai tas sāktu ceļu uz Lejeniekiem. Par Tēvzemes balvas līdzekļiem dzejnieks uzcēlis pēc znota architekta Anša Bērziņa — dzejnieka prof. L. Bērziņa dēla — projekta daiļu ģimenes kapsētu. Piepildījusies dzejnieka doma:

*Mēmele! Kad mūžs mans būs reiz galā,
Un pie tēvu tēviem vaļdzēs iet, —
Gribu dusēt tavā krasta malā,
Kur visapkārt sēri virši zied.*

Dzejnieka izvadības notika spalgā sprēģonā, no latviskās Lejenieku lielstabas resnām sijām bez dēļu pārklājuma griestos šķirstu nešus nonesot līdz lielā miera vietai. Nebija gan tā, kā dzejnieks bija vēlējies *Jaunajā rekvīēmā*, ka tā pelnus izkaisītu „ziedoņviesuļos”. Dzejnieku paņēma Latvijas bargās ziemas pievakares krēšļa un zilbaltā migla. Latvijas daba paņēma savu dzejnieku.

3. Sastrādājis Plūdonis daudz, īpaši ja ievēro, ka svarīgākais rakstnieka darba lauks bijis dzejā. Prōzā Plūdonis nav devis neko lielu — tomēr katrā ziņā vairāk nekā, piem., Rainis vai Fr. Bārda. Pavisam aplami tomēr domāt, ka Plūdonim „tikai divi stāstveida sacerējumi — tēlojums *Selgā* un bērības atmiņu tēlojums — *Mazā Anduļa pirmās bērības atmiņas*“⁹⁾. Šie tikai populārākie Plūdoņa darbi prōzā. Līdzās nostājas liriskais tēlojums *Fantazijā par puķēm*, kas pirmoreiz iespiests 1911. g., otrreiz kopā ar tēlojumu *Rokas* 1924. g. kā A. Gulbja universālās bibliotēkas 274. nr. ar titulu *Mildas ziedoklis. Divi tēlojumi par mīlestību*. Tai pašā 1924. g. kādreizējais rakstnieka skolas biedrs A. Jesens apgādājis 112. lpp. biezā grāmatā *Saule un smiltis* 6 stāstus un tēlojumus, to starpā gan arī *Selgā* un *Anduļa atmiņas*, kas pirmoreiz iespiestas 1900. gadā *Dienas Lapā* ar virsrakstu *Taivas*

⁹⁾ Sk. A. Dravnieka Latv. lit. vēsturē (1946. g.) 183. lpp.

ciems. T. Zeiferts vēl atzīmē Plūdoņa stāstus *Suns, Rozīte* u. c. — Plūdoņa prōzas lielai izraudzīti īstenības vērojumi, bet spilgtas fantazijas skatījumā, tā ka rezultātā izteiksme dzejišķa ar slieksmi radīt jūtu pārdzīvojumus. Plūdoņa prōzu salīdzinot ar tīra tipa reālistiem, kaut impresionistu tēlošanas paņēmienus ieguvušajiem J. Jaunsudrabiņu vai E. Birznieku-Upīti, jāsecina, ka Plūdonis nav tīra tipa reālists. Diezgan spilgti vērojami — tāpat kā latv. tautas dziesmās — stilizējumi; no īstenības mākslas darbā uzņemamā viela pakļauta aištētiskā mērauklu izvēles sietam; dzejā ietveramā īstenība dažviet pakļāvusies aištētiskā kāpinājuma likumiem, tādēļ cilvēciskos meklēti šā vai tā ievērojamākie — īpatnākie (piem., kalējs Klāvs *Anduļa atmiņās*), bet daba dažu labu vietu „romantizēta“ — lai runā šai ziņā pāra *Anduļa atmiņu* piemēri: zēna sapņi par došanos uz „Melno purvu“: „Ai, kā es ilgojos tur kādreiz notikt!“ u. t. t. (1. nod.); jūlija nakšu burvība pieguļā: „Jūs zināt, cik dailas ir šīs jūlija naktis...“ (2. nod.); brīnišķīgie skati piesnigušajā meža ceļā uz krusttēvu: „Daudz, daudz mežiem bija jābrauc cauri...“ (11. nod.). Šādās vietās neparasti bērna atmiņās, piem., atrast svešvārdus: tā panīkušās priedītes purvā tiek nosauktas par trūkumā augošu „pigmaju“ cilti; sarmainajā mežā fantazētāja acis saskata greznu „palastu“ — „marmora“ namu u. t. l. Slavējama prōzas stila skaidrība, no teiktība, valodas pareizība; īstenības tēlojumā Plūdonim straujums, it kā droši rupjas otas vilcieni, kas ļauj ātri iet no objekta uz objektu, piem. *Anduļa atmiņu* sākumā: stāstnieka dzimtene Vecsērene, vecākiem drīz pārejot uz Poļu Vidzemi (3 teikumi); par Vecsēreni tam nav nekādu atmiņu (2 teikumi); Taivas ciema iespaidi dzīvi (2 teikumi) u. t. t. Teicama Plūdoņa prōzas kompozīcija — ir atsevišķu priekšmetu vai norišu pakāpeniskā apraksta paņēmienos, ir visa vesela stāsta daļu sastatā. Raksturīga arī prōzā Plūdoņa patētika, tā paužas pat skarbās „zvejnieku dzīves etiķē“ *Selgā* (1898. g.), piem. tādās jūras gleznās kā „viņas tumši miglāinā masa gulēja rāma un mierīga, it kā sasalusi. Un šai stāvoklī viņa

līdzinājās tīģera mātītei, kas aiz smilšu kāpām nogulusies, slepeni glūn uz laupījumu.“

Dzejā Plūdonis kopis trīs novadus: poēmu, balādi un tīro liriku. Populāritātes laurus dzejnieks plūcis sevišķi liroepikā — poēmā visnotaļ satura, bet balādē arī māksliniecisko efektu radošās formas dēļ. Poēmu *Divi pasaules, Rekviēms, Atraitnes dēls, Palu laiks Zemgalē, Kauja pie Saules* stāvoklis latviešu literatūrā drošs ir pēc izstarojuma sava laikmeta vidē, ir pēc vēsturiskās lomas dzejas attīstībā. Trūkstot atsevišķo dzejas formu vēstures pētījumiem, gar poēmas vēsturi it nenieka nav strādāts, grūti kaut aptuveni spriest par Plūdoņa poēmām, taču, atskaitot Ēdv. Virzu un verharniski spēcīgo pilsētas apdzejotāju A. Švābi, un vēlākos jaunākos meistaros, pārējie poēmu radītāji līdzās Plūdonim neliekas izkaņojuši sevišķu populāritāti. Lai tikai laižam gar acīm tādus rakstniekus kā atmodas laika 80. gadu pārstāvi Lautenbachu (1910. g. iespiestā *Trilōģija: Karogs, Eufrosīne, Krusts*, ja šos darbus, piem. pēc Šillera *Zvana dziesmas* parauga darināto *Karogu* var saukt par poēmām), romantiķus Aspaziju, Poruku, Frici Bārdi, kuŗu poēmveida sacerējumos *Saules meita, Zilizana sirdsdedze, Tamāras nakts*... Ne poēmas to darbības priekšplānā vai izcilākie sniegumi! Pat XX g. s. sākuma „dekadences“ laika autori, kam jauni mērķi formā un jauns radišanas atvēziens, nevarēs lāgā sacentties ar Plūdoni, jo to darbos pārāk daudz mēģinājumu drāžas un arī pārāk maz meistara rūpīguma resp. radoša mākslinieka disciplīnas. Tā tas ar Viktoru Eglīti, kā *Pelēkais barons* (1910. g.) gan varbūt labākais paša autora šā tipa darbs, taču lielā un tās apdarē it kā spraucas ārā no poēmas ietvara, kālab arī nosaukts par „šolaiku eposu“; tā jo sevišķi tas ar Kārli Jēkabsonu, kuŗa daudzās līdzās balāžu izdevumiem atsevišķās grāmatīnās iespiestās poēmas, piem. 1909. g. izdevumi *Dzelzu puika, Laumīte, Trīs mēdēja meitas un velns* u. c. lit. vēsturē arī izpelnījušās tikai diezgan paviršu iztīrājumam¹⁰). Arī Fallijam, kas no 1905. līdz

¹⁰ Sk. V. Damberga rakstu prof. L. Bērziņa red. Latv. lit. vēsturē IV, 153. u. n. lpp.

1907. g. tieši nododas poēmu radīšanai, klajā nākot *Dēmonam, Tanheizeram, Tristanam un Izoldei, Zalkša līgavai* un laikam vislabākajam darbam spēcīgajai *Lisabonai* 7 dziedājumos ar kaislīgo Boruka, Dobas un Gonzago trijotni, — nav tomēr izdevies ieņemt stabilu vietu.

Plūdoņa poēmu spēks un nozīme vispirms apstākļi, ka tas laimīgi atrisina mūžīgā un laikmetiskā saskaņu. Šie darbi runājuši dzīvus vārdus sava laikmeta publikai, un šī atsauksies ar atziņām, ar siltu sirdi. Ne vēlti dzejnieka draugs un laika biedrs R. Klaustiņš norāda, ka, rakstnieku vakaros nolasot *Atraitnes dēlu*, viņa laika klausītāji dažreiz „raudājuši žēlas asaras“¹¹⁾. Tā *Divi pasaules* vismaz netieši paudušas XIX g. s. 90. gadu „jaunstrāvnieku“ sociālo skatījumu, *Atraitnes dēlā* sevi skatīja daudzi sava laika Tērbatas, Pēterpils un Maskavas braucēji vai šādas braukšanas sapņotāji, poēmā *Uz saulaino tāli* spirdzinājumu meklēja ir 1905. g. nemieru aizlauztie gari, ir daudzi citi, kas sava laika sabiedrībā bija sākuši justies kā „pīļu diķa“ šaurībā. Taču tais pašos darbos ir arī kas „mūžīgs“, vismaz tagadējā cilvēcē tik drīz neizzūdošs; tā te ir vienmēr eksistējošu pretstatu ideja, kurū vienkāršākais apzīmējums „laimīgais“ un „nelaimīgais“, jo šķiet, ka arī izzūdot, piem., sociālajai starpībai, izlīdzinoties bagātībai ar nabadzību un dzīves grūtībām ar vieglumu, pāri tomēr paliks laimīga un nelaimīga cilvēka pretstats. Tāpat „aitraitnes dēla“ trauksme pēc gara vērtībām, cīņa par to iegūšanu, atteikšanās rūgtme no dzīves baudas par labu darbam, skumjā apziņa, ka daudzi sapņi neistenojas — būs joprojam jaunatnes un vispār cilvēku pavadoņos. Un vai tik drīz izlīdzinātos plašāku un šaurāku centienu īpašnieku pretstati? Laikam gan nē! — Svarīgi, ka laikmetiskajā vielā ietvertais mūžīgais iegūtu formu, kas atļautu to uzņemt atkal un atkal par jaunu. Plūdoņa formai ir šādu spēju pazīmes, lai arī dažviet it kā pietrūkst patiesas pārdzīvojuma pamata. Tas varbūt arī tādēļ, ka patosam pietrūkst spēka dabiskai iz-

pausmei plašāka dziedājuma formā; un 90. gadu dzejnieki — tā Plūdonis, Aspazija, arī Andrievs Niedra — ir patētiski! 90. gados bija spēku uzplūds ar jaunu „atmodu“, jaunu mērķu nosprašanu un cietu apņemšanos tielties pēc šiem mērķiem — un laika gars, izpaudās arī dzejnieku patosā, tāpat kā patētisks bija iepriekšējās atmodas dzejnieks Auseklis. — Īsā, bet spraigā 84 rindās ietvertā poēma *Divi pasaules* spilgts Plūdoņa patētikas paraugs, bet izcili arī šā darba formas sniegumi, pie kam forma te nav bez pārdzīvojuma, nav tikai tukšu vārdu mudžeklis, vārdiem te pildītu trauku loma, kas baudītājam sniedz radītāja garu. Tikai šis gars vēl jauns un tādēļ ir panaīvs, ir liela temperāmenta varā nesavaldīgs un tādēļ nekatreiz pietiekoši izvēlīgs dzejas līdzekļos, piem. mūzika lido „debess harmonijās“, laivas peld kā ēnas, kas atburtas „no garu valstības“; Venus baķchantes veidā „ar burvju grāciju“ sniedz „siržu nektaru“; zvejnieka sievu redz „kā mūmiju uz aukstiem akmeņiem“ u. t. l. Šīs vietas rāda, ka tai laikā vēl jaunais autors dažviet iet ar koturniem, citiem vārdiem, savu dzeju tieši cenšas izpušķot un pat izgreznot, kur pēc apkārtējā teksta un tēlojamās vielas tas nemaz neiederas. Bet nevar arī aizmirst, ka 90. gadu dzejai programmā bija parole „jaunu!“ — un „jaunais“ prasīja arī jaunu jēdzienu, pat svešvārdu un starptautiskā literatūras un mītoloģijas arsenāla terminu ievēšanu. Arī Aspazija rikojusies tāpat, jāapskatās tikai, piem., 1893. gada *Prologs* Rīgas Latviešu biedrības jubilejai un citi 90. gadu patosa un arī svešvārdu pilnie dzejoļi. Ar laiku arī rimis Plūdoņa patoss, un, piem., *Kauja pie Saules* uzrāda dažā vietā jau gandrīz vai epīka rāmumu. Līdz tam dzejnieks nokļuvis, piem., arī *Palu laikā Zemgalē*, piem. kaut vai rindās:

*Vakars jau metas, top krēslainas lejas;
Zvejnieki dodas mājup no zvejas.
Aprauga ejot vēl upmalas strautus,
Pillus murdiem un venteriem krautus . . .*

¹¹⁾ Prof. L. Bērziņa red. Latv. lit. vēst. III, 368. lpp.

Nav ko šaubīties, ka, piem., ar XX gadsimta 30. vai 40. gadu latviešu dzejas mēr-

auklām raugoties, *Divi pasaules* būs ar dažām gandrīz vai par trūkumu saucamām īpatnībām, bet tāpat nav šaubām vietas, ka poēma literatūras progresa lieciniece salīdzinājumā ar XIX gadsimta 80. gadu sniegtiem. Dantiski skaidrs, matēmatiski aplēsts poēmas plāns: 3 reizes atkārtojas abu pasaulu pretstata kopas, katrā kopā katrai pasaulei dodot 14 rindas un vēstījumu iesākot ar bagāto, bezrūpīgo un izlaidīgo vasarnieku dzīves ainu. Visu atsevišķo pasaulu tēlojuma posmu 14 rindās ar vienu un to pašu uzbūvi: 2 četrriindu panti + 2 pusēs ar semikōlu vai kōlu sašķelts sešrindnieks; visas sešrindnieku pusēs arī ar vienādu iekārtu — 1. rindas ar 3 jambu pēdām + katalektiskais jamba sešpēdnieks. Četrriindniekos vienkārši parastās pamišās atskaņas, bet sešrindniekā aabccb. Visu posmu 1. rindas sasaista atkārtotojies un izveidojot arī paralēlu teikumu pēc vielas un konstrukcijas ievadvārds „kad“, turklāt katras kopas 1. posma 1. rindas gala vārdam atskaņojoties ar 2. posma 1. rindas gala vārdu. Tā:

1. kopas 1. posma 1. rinda

Kad saule sarkstot kāpu klēpī slīd...

1. kopas 2. posma 1. rinda

Kad saule tvīkstot jūras gultā krīt...

Un tā k a d ievada rindas vēl 4 reizes! Savā ziņā vadmotīvs! Katras kopas katrs posms arī ar pārdomātu iekārtu aistētiskā efekta radīšanai: abi četrriindu panti vairāk ekspozīcijas lomā ar mierīgāka rakstura vēstījumu; sešrindniekā kāpinājums, drāmatiskais akcents ar darbības ainu, piem. 2. kopas 1. posms:

*Kad pusnakts māj, un dumbros dumpji mauj,
Un tvoaiķu blāķos zibšņu čūskas krājas, —
No dibiniem tad Jūras Vecis rauj
Ar vētras zizli bangu lauvas kājās.*

*Līdz debešiem tās putu krēpes kreš,
Un rūc, un kauc, un spārdās jūras gradās,
Un šausmu rikles plati vaļā pleš, —*

*Vai! zvejniekam, kas viņu ķetnās rodas!...
Kā milži — vienāci
Blenž bāku uguņi...
Pret rāvām viļņi laivou triec ar vari:*

*Trūkst skotiņš... Mala lūst...
Ar bāni ūdens plūst...
Ail palīdziet jūs, dziļie debess gari!...*

Šī izcilā kompozīcija piepildīta ar dzīvu, instrumentētu valodu, kas raksturīga Plūdoņa savādība. Plūdoņa valoda nav visvārdu vizuļi uz domu gājiena auklīņas; tā pielidzināma straumei, kuņas gaita un pat krāsa atspoguļo upes gultni, ja ar gultni šai gadījumā apzīmētu dzejas vielu. Viens un tas pats pantmērs Plūdoņa dzejā var iegūt dažādu ritmu; to rada dažādām asociācijām pilno un dažādiem loģiskiem akcentiem raksturīgo vārdu daudzveidīgā dzejnieka pārdzīvojumam atbilstošs sastats; liela loma arī līdzskaņu un patskaņu izvēlei ar mērķi radīt vai nu noteiktu skaņu vienādību, vai arī noteiktas dažādu skaņu proporcijas. Piem., cik nozīmīga *au* skaņa rindā „Verd dzīves straume aizraujoši — *jautra*“, efektu vēl vairojot ar *ai* un *o* (=uo) novietošanos līdzās; rindā „Lien stīvi, drūmi, salīkuši stāvi“ *i* skaņa skarbi saskalda rindu skaņu posmiņos, kas atbilst soļotāju īgnumam, naidam pret pāri darītāju dzīvi, ar *u* ieskanas likteņa baigums; dzīvi izjūtama arī *ai* loma rindā „Un baigi klaigā izbaidētas kaivas“ vai *u* nozīme rindās „Ap viņām šausmīgi glūn plūdu dziļumi“. Sava loma tāpat līdzskaņiem, piem. *l* skaņai rindā „Ap liepu lapām lampu liesmas vijas“, *m* „Peld melnā tumsā melnās, mēmās laivas“, *dz*, *d* un *t* „Par dzīves dzejas debessdaiļo rītu“. Citās poēmās kompozīcija nav tik matēmatiski izkārtota; totiesu pārāka māka dažādot pantu formas un pantmērus. Vērts šai ziņā ieskatīties *Atraitnes dēla* 2. nodaļā *Uz gaismu*, kur pēc brīnišķīgā vilciena skrējiena tēlojuma „Dzelzs rumaks sprauslā, zviedz...“ ar trochajiem dzejnieks iepazīstina ar vilciena vagona iekšieni: „Vagonā tik mēmi viss un klusi...“ Tā tas viscaur šai darbā. Te Plūdonis parādās kā skulptors, kas zina, ka katram tēlam vajadzētu savu materiālu — marmoru dieviem, bronzu vingrajiem varoņiem, granītu dzīves skarbuma cietējam, bet mālu varbūt omulīgajam dzīves baudītājam. Pa dažādiem krājumiem izkaisītas Plūdoņa balādes. Tā balādes krājumos *Dzīves*

simfonijas (1913. g.), *Tāli taki — tuvi tēli* (1921.), *Balādes un balādeskas* (1922.), *Mūzas mirkli* (1925.), *Par tēvzemi un brīvību* (1935.). Plūdoņa meistariība balādes formā vēl daudz vairāk cildināta nekā poēmas mākslā. Ir arī tiesa! Šai liroepikas veidā ne tikai slavējami dzejnieka sniegumi, bet balādei dzejnieks arī nodevies ar mīlestību un ilgu darbu. Tieši Plūdonis latviešu dzejā balādi pacēlis kopšanas vērtā veidā godā; Plūdonis izraudzījies noteikta tipa balādi par paraugu — ģermāņu balādi, kam tad arī apzinīgi pieturējies. Savu māku tas arī vingrinājis, neatlaidīti tulkojot izcilāko vācu balādiķu darbus. Tā tulkojamo sarakstā Gēte, Ed. Merike (Mörike), L. Ūlands, A. f. Šamiso (Chamisso), T. Fontane, B. f. Minchhauzens, A. Migele (Miegel) u. c. Plūdoņa loma ģermāniskās ipatni balādiskā saturā balādes izveidošanā latviešu literatūrā ir tik liela, ka tam pienāktos šīs balādes „tēva“ gods. Jo laika biedri šim dzejas veidam vēltījuši tikai pa kādam darbam un ne katreiz ievērojamākām sekmēm. Bet līdz 90. gadiem balāde dzejniekiem vēl nemaz nebija ieguvusi noteikta dzejas veida nozīmi — Plūdonis ar laika biedriem to radīja. Tā šā žanra apziņas nevar vēl saskatīt ne Ausekļa, ne Pumpura dzejā. Arī Eduards Zeibots savu krājumu *Stari iz senatnes* (1889. g.) nosaucis tikai par episkiem dzejojumiem; bet 1896. gadā Zeibots jau izdod krājumu *Balādes un romances*, kuŗa labākajos sniegumos varbūt *Zemgaliešu gari* un *Dzērājs*. Vēl balādes celmlaužos Fr. Adamovičs un J. Purkalītis ar saviem balāžu tulkojumiem; Purkalīša krājums *Dziesmu pazarītes* arī iznāca jau 90. gados (1893. g.)¹²⁾. Tomēr augstvērtība Plūdoņa klasiski balādiskajos darbos: *Salgales Mada loms*, *Jumis atriebējs*, *Tīreļa noslēpums* u. c.! Stingras rokas kompozīcija apvienojusies ar labu valodu,

pārdzīvojumā bagātiem ritmiem, un varbūt taupīgi, bet vajadzībai atbilstoši lietotiem izteiksmes līdzekļiem. Lietpratīgi izraudzīta viela, kuŗā jūtu pārdzīvojumiem piesātināts stāstījums par kādu notikumu apvienojas jo bieži ar drāmatisku norises izkārtojumu, talkā nākot pat dialogu formai. Dzīves īstenība piesātināta ar irracionālā izpausmēm, kas parādās pārdabīgu spēku veidā; tie vai nu tieši darbojas līdz vai tikai iejaucas cilvēciskās dzīves norisēs. Bet cilvēkos tas izraisa baiguma un drūmuma pārdzīvojumu, jo dabas vainagojumam jāpieredz ne tikai neparastu notikumu šausmas, bet arī jāatzīst, ka tā varai vilktas šauras robežas, ka tas tikai pīslis citas pasaules vēju pūtienos. Tādā kārtā visbiežāk daudzīnāmās Plūdoņa balādes atbilst B. f. Minchhauzena teorijai par divi pasaulu plāksnēm balādēs. Lielisks darbs šai ziņā *Salgales Mada loms*, kas latviešiem turklāt liek kvēlot tautas un dzimtenes mīlestībā. Gaiss, liekas, pilns nāves elpas šai balādē, šīs izjūtas kāpinājumu sasniedzot ar noslēpumainā svešnieka ierašanos, kas neveiksmīgi zvejojušajam Madim beidzot novēl labu lomu. Apkārtnes tukšums, atsevišķi veiksmīgi parādīti vilcieni dabas sejā, pēdīgi vakara krēsla lielisks fons un sagatavotājmotīvi beigu skatam, mistērijas kulminācijai; līdzī tam aug vecā zvejnieka asaī pārdzīvojums ar vilšanos zvejā, nemiēru par dēla likteni un apkārtnes noslēpumainajiem iestrāvājumiem, līdz emocionālā kāpinājumā pēdējo cerību un ziņkāres valdzinātais vīrs, stingri atspēries, ar pūlēm izvelk no Lielupes ūdeņiem svešnieka novēlēto smago lomu — ar vāciešiem cīņās kritušā sava dēla liķi. Aina, kas šausmīguma ziņā godam var sacensties ar dažu labu šausmu rakstnieka Aleksandra Grīna ainu! Piem., ar romāna *Nameja grezdens* XV nodaļas miroņiem pilnās Lielupes ainu pēc Jelgavas ieņēmēju baigā gala! Rādās, nav vēl pagaidām ieskata šāda pārdzīvojuma cilvēka apziņā izstarotajos kompleksos, nav vēl dziļāka balādes katarses pētījuma, tāpat kā tāda nav par gadtūkstošiem cilvēci valdzinājušo baigo tautas pasaku. — Bet līdzās šādiem divi plāksnes tēlojošiem liroepikas sacerējumiem Plūdonim ir arī balādes, kuŗās darbojas tikai irracio-

¹²⁾ Stipri vēlāk — brīvās Latvijas laikā — Fr. Adamovičs radīja ievērojamas oriģinālbālādes: *Mazirbes varonis*, *Carnikavas zvans* u. c.

¹³⁾ Vajadzētu būt *Maža*, bet šai vārdā valodas praksei tieksmes klibot tāpat kā *Uldi*, *Valdi*, *Ludi*, *Tāivaldi* u. t. l.

nālā pasaule, jo arī tā iespējams radīt balādisko pārdzīvojumu. Jādarbojas tādā gadījumā katrā ziņā irracionālajiem spēkiem, jo citādi nerodas baiguma izjūtas. Tā tas, piem., balādē *Mežotnes taurē*, kuŗā racionālā pasaule parādās bez cilvēkiem, tātad bez darbības; irracionālā fonā tikai dabas priekšmeti — Mežotnes kalns, pusnakts, Lielupe, Zemgales gāršas, bet arī tais ieskanas irracionālā elementi, jo nakts ir s i d r a b a, upes dzelme v i z o š a, varenās skaņas atbalsojas n o v a i d o t. Istais darbīgais spēks šai balādē tad nu irracionālais: seno Zemgales varoņu gari. Kā vajadzīgs — to darbošanās laiks nakts, kad racionālie spēki rīmuši darboties. Drāmatismu šai gadījumā pasvīturo ne dialogs, kā tas, piem., divu pasaulu tēlotājā *Jumī atriebējā*, bet monologs — seno varoņu dziesma:

*Mēs tevi mīlējām, Zemgale dārgā!
Mēs tevi sargājām nestundā bargā.
Tevis dēļ cietām mēs mokas un nāvi...
Zemgale, Zemgale, vai tu vēl stāvi?*

Citkārt par balādēm saukti arī tādi Plūdoņa liroepiskie darbi, kuŗos neizraisās balādiskais baiguma pārdzīvojums, lai gan darbojas pārdabīgi spēki, piemērs šē *Rūķīši un Mežavēcis*. Šķiet, ka jēdzienu labā šāds sacerējums derētu saukt ne par balādēm, bet teikām vai pasakām (dzejā). Teiku pārdejojumi bez balādes pazīmēm bieži atrodami, sevišķi tautiskas atmodas laikā. R. Klaustiņš šā tipa darbus dēvē par l i r i s k a j ā m balādēm, tādas *Tveicē, Vasaras dienvidi, Rūķīši un Mežavēcis, Meža klusums pusdienā*. Tās sniedzot dabas noskaņas. Lai kā, katrā ziņā šais darbos nav baigā drāmatisma vai pat traģiskuma, kur cilvēkam jāaiziet bojā varbūt niknā, bet veltīgā cīņā ar pārvarīgiem spēkiem. Šā tipa darbos tālab gaiša noskaņa. Tā 1904. g. sniegtajā *Meža klusumā pusdienā* parādīta Mežamātes ierašanās:

*Liels, nosūnojis akmens meža vidū.
Visapkārt paegli un sirmas, drūmas priedes,
Kas saules kvēlē pagurušas dus
Un miegā klusu sapņu dainu zuz'.
Uz sūnu akmeņa stāv Meža māte
Gaišbaltā pieņu pūku plīvurā...*

Cilvēks te nerosās; un lai arī pirmajās rindās priedes d r ū m a s, tomēr Mežamāte mīla un rūpīga māte; tā sasauc savus bērnus, ēdina, apmīlo, uzdzied tiem dziesmiņu, līdz draudzīgo saimi kaut kas sabaida, putni izkļīst —

*Ar skubu Meža māte top par zāli...
Un apkārt atkal viss kā izmiris,
Tik saules izdegā tirkš sienāzis.*

Latvijas diendusas laiks vasaras karstumā ar savu klusumu un saules kvēli dažkārt tiešām rada noslēpumainā, irracionālā pārdzīvojumu līdz kāpinājumam „man bail!“ — bet Plūdonis savā darbā it kā atmasko irracionālo un izkļied ļaunās aizdomas cilvēkā par dabas spēku šausmīgumu. Paliek tikai apziņā šo spēku tēls, apziņa, ka tādi ir, un arī tas, protams, var kutināt nervus. — Par balāžu formas līdzekļiem un to efektiem jau ir skaidrojumi, piem. R. Klaustiņš iztirzājis *Jumī atriebēju*¹⁴⁾, J. Sīlis *Tīreļa noslēpumu*¹⁵⁾. Balādēs Plūdonis savu formas māku liroepikas veidošanā laikam parādījis visiespaidīgāk, jo šis dzejas apmēri nav tik lieli, lai radītājs apgurtu vai arī apsīktu tā pārdzīvojums. Jāpiemetina, ka līdzšinējie Plūdoņa balāžu grupējumi nesniedz ieskata to būtībā; tie vai nu pēc vielas avotiem vai retumis pēc tēlojamā objekta, visbiežāk abus principus sajaucot, tā tas vērojams J. Sīlim un arī prof. K. Kārklīnam¹⁶⁾. R. Klaustiņš iedala: klasiskās, liriskās, drāmatiskās kaislību, tautas motīvu un sadzīves motīvu¹⁷⁾. Arī šis šķirojums neapmierina.

Pēc sacerējumu apjoma ar balādēm radniecīgi liroepiskie leģendu un tieši bībeles vielas pārdejojumi. No vecākajiem rakstniekiem ar šā tipa darbiem ievērojams A. Saulietis; ar mīlestību ap tiem strādājis arī

¹⁴⁾ Izgl. Ministr. Mēnešrakstā 1920. g. 542. lpp. u. c.

¹⁵⁾ Piem., Latv. rakstn. vēsturē III (1932. g.) 118. u. n. lpp.

¹⁶⁾ Fišbachā izd. latv. lit. vēsturē (1946. g.) 35. u. n. vai arī šīs grāmatas 2. iespaidumā 121. u. n. lpp.

¹⁷⁾ Prof. L. Bērziņa red. Latv. lit. vēsturē III, 384. u. t. lpp.

Plūdonis. Atšķirība no parastajām balādēm te tā, ka pārdzīvojuma mērķi ne drūmums vai baigums, bet gan brīnišķīgā, dievišķīgā, svētā izjūtas. Pretēji ētisko centiņu izvirzītājam Saulietim Plūdonis arī šais darbos parādās kā smalks aistēts. Paraugš tam pirmoreiz *Jaunāko Ziņu* 1937. g. 100. nr.-ā iespiestais dzejojums *Jēzus paceļas debesīs*. Sākas tas episki rāmā, vienkāršā stāstījumā, kuŗa akcents tomēr svinīgs cēlums, kluss vienkāršās vielas apgarojums. Stāstījuma veids atgādina seno evaņģēliju, dzeja tam piešķirusi melodiskumu, tā ka tas liturģijā „teicams“ (recitējams) vai pat dziedams. Varbūt te būtu komponistiem ierosmes latviskai orātorijai?! Šķietami pelēcīgo stāstījumu iekrāsina aistētisko momentu vietas. Tā darbs kļūst plūdoniski īpatnīgs.

*Trīsdesmitdevītā nakts bija pagājusi,
Un ausa četrdesmitās dienas rīts...*

Bet zīmīgās vietas šai stāstījumā: „S ā r t s blāzmas atspīdums...“; „T a k s l i č ū l o č ū lokās“; „... acis miglot sāk“ u. c. Beigas aistētiski krāšņas, dzejējuma kompozīcijā šai ziņā neatlaidīgs kāpinājums:

*...Viņš izgaisa kā sniegbalts mākonīts...
Bet debess vizēja kā zili-zaļgans zīds.*

— Liroepiska, pat ar krietnu episkā pārsvaru, Plūdoņa bērnu dzeja. Tādai arī jābūt šai dzejai. Bērna uztvere interesējas par darbībām, notikumiem, dzīvo, sevišķi dzīvnieku pasauli¹⁸⁾, kur plaša vieta atstājama bagātājam mazo fantāzijai. Šai dzejai neder sevišķa epitetu vai vispār tropu bagātība; īstie tās līdzekļi bērna valodai izraudzīts vārdu krājums, ritms un figūras. Šai dzejā jau arī iederas *Rūķīši un Mežavēcis*. Te arī lieliskā *Zaķīšu pirtīņa*:

*Garausīt's zaķīt's pa pakrēslu
Kurina pļaviņā pirtīņu...*

¹⁸⁾ No šāda viedokļa šaubas rodas par tādēmiem darbiem kā M. Timmas Pienenīte (I—III, 1946.—47.), kur pasakas centrā augs.

¹⁹⁾ Latv. rakstn. vēsture (1947.), 98. lpp. Līdzīgs R. Klaustiņa spriedums prof. L. Bērziņa red. Latv. lit. vēsturē III, 382. lpp.: „... krājumā Tāli taki atrodam labu žūksni vēl erētikas, kas nepārsniedz vidēju dzejoļu vērtību.“

Te gan skaņu vārdi kā „vau!“, „cibric!“, „spudūks!“ gan bērnu leksikona „pičiņu pačiņu“, „tāliņi, tāliņi“, „viegliņi, viegliņi“; viscaur darbība — pirtīņas kurināšana, mēnestiņa skatīšanās, zaķu mātes iešana ar bērniem pirtī u. t. t.; raksturīgs pamazināmo vārdu izmantojums, darbības pasvītrojums ar runām. Epitetos ne adjektīvi, bet lietvārdi pastāvīgu apzīmētāju veidā: garausītis, strupausītis; mēnestiņš, čigāniņš. Tāda pat meistarība ļoti pazīstamajos lasāmvielas gabalos *Āzis un vilks*, *Pavasara dziesmiņa* (Čiri! čiri! Spalviņu knābīti Ielaižas zvīrbulīt's...), *Pirmais sniegš* u. c. Pat liriska pārdzīvojuma piesātinātājā *Lauku māmiņas aiju dziesmiņā* dzejnieks pratis radīt bērnu uztverei ievērojamu dzeju.

— Plūdoņa tīrās liriskas spilgtākie un arī ievērojamākie dokumenti krājumi *111 lirisku dziesmu* (1918. g.), *Via dolorosa* (1918.), *No Nakts līdz Rītam* (1921.), *Tāli taki — tui tēli* (1921.), *Zeme un zvaigznes* (1928.), *Tālie krasti* (1934.). Tomēr pat šais krājums — sevišķi 3 pēdējos — līdzās liriskas paraugiem ir arī liriski episkā dzeja. Populāri patriotiskās liriskas paraugi radušies arī pēc 1934. gada, bet visnotaļ vedas gan liecināt, ka Plūdoņa radīšanas centrā liriski episkā dzeja. Ja arī būtu ievērojami snieguni dzejniekam lirikā, tad tomēr jāatzīst, ka radīšanas attīstība šai nozarē nav vienmērīga; tā attīstība grūdieniem, lēcieniem, kuŗā liriķa pārdzīvojumu daudzums un dziļums mainās ar apsikumu. Impulsus radīšanai dod vai nu sabiedriskās dzīves notikumi, piem. 1. pasaules karš vai dzejnieka akceptu ieguvušie notikumi pēc 1934. g. 15. V., vai arī — varbūt vēl vairāk — intīmās dzīves savīļņojumi. Šā vai tā, šādas radošo spēku svārstības sekās dažs labs Plūdoņa dzejolis nav ar pilnu zelta raudzi. Līdz ar to gan arī jāaizrāda, ka nav bez šādas dzejas neviena dzejnieka kopotie raksti — ne Aspazijas, nei Raiņa, — pat Skalbes lirika nav bez šādas dzejas, tikai jāielasās *Kopotu rakstu* 1. sējumā. Un lai arī par pārspilējumu jāatzīst J. Vesēļa spriedums par divi priekšpēdējiem no minētajiem krājumiem: „šie dzejoli gandrīz nav baudāmi“¹⁹⁾, droši jāatzīst, ka visvairāk nepirmsķirīgās

lirikas Plūdoņa 20. un 30. gadu dzejā. Tādas ir, piem., daudzās īpaši *Jaunākajās Ziņās* iespiestās „milētāja dziesmas“, kā arī dažs labs dzimtenes un tēvzemes dzejolis. Tieši mīlas lirikā Plūdonim bieži vien vērojamas divi īpatnības: vai nu šī dzeja latviešiem neparasti „vēsa“, it kā „taisīta“, vai arī vienā otrā ziņā nepietiekošu apdari, neskaidru stilu un pat neizveidotu kompozīciju. Tāds vēss dzejolis, piem., *Pie strūklel akas:*

*Kalmes dzeltenas un zilas
Daiļi stāv ap strūklel aku.
Viņš un viņa paliek stāvam,
Staigājot pa dārza taku.
Un viņš smaidīdams tai saka:
— Kalmju zili tev ir skati;
Kalmju dzeltenī tev mati. —
Mana sirds ir strūklel aka.
Strūklel akas sidrabstrūklel
Mūžīgi uz zemi liecas, —
Mūžīgi ar' manas ilgas
Tik uz tevi, tevi tiecas.*

Daiļš dzejolis! Daiļi tā varoņi, daiļas to jūtas, rūpīgi izmeklēti to vārdi; bet trūkst kvēles, kāda romantiķu Fr. Bārdas, J. Akurātera, Raiņa u. c. mīlas lirikā. Šai Plūdoņa pasaulē it kā kautrējas kvēles pilnā mīlas vārda, milētāji pat vairās no vārda milēt, tā vietā savas jūtas un tieksmes izsacīdami aplinkus. Un dažreiz tā vien šķiet, ka dzīvu cilvēku vietā šai dzejā kustas daiļi darinātas mākslinieka atdzīvīnātas figūras. Liekas, ka esi klasicisma un rokoko laikmeta brīnišķīgas izdomas izveidotā parkā, kur konvenciju un krinolīna dāmas viegli sajaukt ar smalka dzīvības gara apdvestajām skulptūrām. Varbūt te Plūdonis no aistētiskā reālista dzīves uztveres noiet pēdējo soli līdz jaunklasicismam? Ja par jaunklasicismu sauktu attālināšanos no dzīves par labu mākslai, par šīs saukļiem izraugoties formu un daiļā reliģiju resp. pielūgsmi?

Trūkumainās formas lirikas paraugos tāds dzejolis kā *Milētāja dziesma* (No ilgām es noguris esmu, sirds draugs...), kur frazes „no tevis s a n, mīlā, man k r ū t s“, „sadzīves s a l t u m s man dvēselē k ū s t“, mīla dvēselei „citādu veidu un nokrāsu

dod“ u. c. — vietas bez tēliem, abstrakcijas un pat „aklā“ fantazija. Līdzīgi, piem., pirmoreiz *Atpūtas* 501. nr-ā iespiestajā *Milētāja dziesmā*, ritmā un tēlā neizveidotā rinda „Tev teikt tik daudz grib mana sirds!“ Pietiek salīdzināt kaut vai Poruka, Akurātera un Fr. Bārdas rozei veltīto dzeju mīlas lirikā ar skaisti izdarināto Plūdoņa dzejoli *Rozes, ai rozes*, lai redzētu, ka individuālo pārdzīvojumu lirika nav īstā Plūdoņa domēne. Tas, protams, vēl nenozīmē, ka šai dzejas zarā Plūdonim nebūtu arī ievērojamu sasniegumu: nesasniegto mērķu, nepārvaramu dzīves šķēršļu, kaislību varas posta sāpīgās izjūtas radījušas tādus skaistus dzejoļus kā *Tanheizera dziesmu* ar drūmajām rindām:

*Tur tuksnesī, tur šausmu naktī,
Tur maldos bojā jāiet man! . . .*

Kā apinim vajadzīga maiksts, tā Plūdoņa pārdzīvojums turas cieši jo cieši pie īstenības. Tādēļ ievērojamākie Plūdoņa lirikas zari: dabas un patriotiskā lirika. Pēdējai dažādas saknes īstenībā: dzimtenes skaistums, tautas posts, cīņa par brīvību, brīvas valsts varenība, pilsoniskie pienākumi u. t. t.; dažādi arī patriotiskās lirikas sprautie mērķi: dzimtenes mīlestība, žēlums par zaudējumiem, drosmes, varoņgaru iekvēlināšana, pilsoniskais apzinīgums. Kā īsts patrijots Pl. neskatījās uz savu tautu ar lieku kritiku; otrādi — latviešiem, kas vienmēr — kā jau nicināta „baura“ šķira — par sevi pārākus turējuši „kungus“ un cittautesus, Plūdonis lepnī uzzauc:

*Cel, latviet, galvu augstāku
Un mācies cienīt r e i z pats sevi.*

Tā dzejnieks pauda tautas radošo spēku rōsmes domu. „Mums būs vēl augt, daudz, daudz vēl augt!“ — Tāpat arī Plūdoņa dabas dzeja bagāta un krāšņa. Tās savādībās tieksme kļūt par tīru „lietu“ dzeju, kāda Eiropas literātūrā atrodama, piem., franču parnasiešu skolā un vācu dzejas dažos novirzienos XIX un XX gš-a mijā. Šāda „lietu“ dzeja bieži vien vērojama arī latv. tau-

tas dziesmās. No tām jau Plūdonis, arī daudz ko mācījies; tā tautas dziesmu ietekme vēlīgākam vērotājam būs saskatāma ļoti populārajos dzejoļos *Abelziedā* (Iejāja ziedonis...) un *Ziedoņa idille* (Gulu zem ābeles...). „Lietu“ dzejā aistētiskā faktora lomā objektu virknes, kam nav nekādas īpašas apslēpta (simboliska) satura nozīmes, tāpat kam nav iespēju tieši radīt asociācijas. Tālab zīmīgi tādi dzejoļu virsraksti kā *Vasaras nakts glezna*:

*Nāk nakts; un puķes slēpjas zālē:
Tām bail, kad gaiss sāk dvašot dzestrāki,
Ka viņu spilgtās krāsas nenobālē,
Un liegā smarža neizgaist...
Tik naktsviņoju reibu dvaša kaist, —
Un viena zvaigznīte mirdz zaļā debess
tālē...*

Šīs gleznas pārdzīvojumā grūti saskatīt kādas noteiktas izjūtas! Ko gan modina cilvēka dvēselē šāda nakts? Nakts gleznai te pašvērtība! Neko sevišķu ārpus gleznas efekta dzejolis negrib panākt! Bet šādu dzejoļu Plūdonim daudz, piem., spilgts sacerējums šai ziņā *Vasaras sonets* (Un saule augstāku kāpj debess kalna galā...).

Arī lirikā Plūdonis nav filozofs, kāds bijis, piem., Poruks. Gan Plūdoņa dzeja pauž morāles sentences vai arī vērtē dzīves parādības no morāles viedokļa, bet viss tas tikai sen pazīstama dzīves gudrība. Senais saturs te ieguvis tikai plūdonisku formu. Piem., dzejolis *Cilvēka mūžs* līdzinieku atrod kaut vai A. Līventāla (1803. — 1877.) dzejolī *Dzīvības ātrums*. Plūdonis nav būtības urbiķis, lietu cēloņu pētītājs un sakarību meklētājs. Taču visur aiz viņa dzejas jaušama pilnvērtīga morāli stabila personība. Gluži kā reālistiem Blauņmanim, Saulietim. Ne mazvērtība, kā dažām varbūt šķiet, bet gan īpatnība tā, salīdzinot ar filozofiskajiem rakstniekiem.

Pamatskaņa Plūdoņa dzejai gaiša, optimistiska. Pat romantiķu mocītāji sapņi, šie, kas romantiskos garus dara slimus un skumjus, Plūdonim tikai gaiša, laba devēji. Plūdonis liels saskaņas dzejnieks, kuŗa veselā dvēsele skata pasauli arī veselu, laimīgu.

Raksturīgs šai ziņā kaut dzejolis *Riekstu gravā*, kā pirmajos divi pantos reālistiski drošs ar aistēta roku darināts dabas tēlojums: „Kur lazda lazda galvu glauž...“, bet 3. pantā ziliem meža baložiem pielīdzinātie sapņi neko citu neatstāj dvēselē kā dziļu labpatiku:

*Cik labi vienam klusībā
Tā sēdēt savā nodabā,
Kur netraucē nekas!*

Prof. K. Kārklīšs, iedalot Plūdoņa liriku četros posmos, trešajam piešķir sintezes raksturu, kad dzejnieks atradis saskaņu pats ar sevi un pasauli.²⁰⁾ Taču arī iepriekšējā posma dzejnieka iekšējā cīņa bijusi tik pārejoša stabilo dvēseles spēku sadursmē ar zemākām tieksmēm. Nav te mūžīgi gruzdoša nemiera vai nerimstošas sāpju smeldzes. Dzejnieks vēl spēj sevi analizēt, tiesāt un atrast pozitīvā ceļu. Raksturīgi, ka tādās rindās kā „Ne domu, ne jūtu; Viss tukšs un salts“ dzejniekam atkārtojas „man liekas“: „Man liekas, ka būtu Es ledū kalts. Man liekas...“ Kā citādi tas skan Poruka dzejolī *Pie loga ziemas naktī!* Tur paša un pasaules vērtējumā dzīvo katra romantiskās personības cīpstaliņa, kamēr še „man liekas!“ Gan dzejolī *Jaunības bezprāta dienās* dzejnieka gala doma „Ir kapi... bet nav augšāmcelšanās“, taču svarīgi, ka, „asins svētkiem rimstot“, „plīvurs no acīm mums raisās“ — tātad, jaunības neprāts, kaisles tikai veselīgo spēku veselīgā skatījuma aptumšotājas, novērsējas no ceļa uz kādu laiku, — pašī iekšējie spēki tomēr labie, pozitīvie. Tādēļ dzejnieks dzejolī *Titānu ciltis* vislabāk sevi raksturo ar to, ka „mēs zinām savu teku, lai cik tumša nakts“, „mēs ejam gaišiem soļiem“, „mēs — uz mērķi šautas bultas“. No dzīves kārdinājumiem, kā norāda J. Sīlis, dzejnieks atbrīvojas ar mūzas, dabas un darba palīdzību. Dzejnieku glābj 1) kalpošana garam, jo „garam ir vaļa: pār aizmūžiem augt!“ 2) kalpošana darbam, pienākumam; 3) kal-

²⁰⁾ Latv. lit. vēsturē (1946. g.) 31. lpp. jeb tās pašas grāmatas 2. iesp. 116. lpp.

pošana daiļumam. Kā Akurātera kalpa zēns visgrūtākos arāja darbus pārvar ar daiļā saskatīšanu visā, tā arī Plūdonim „s k a i s t i b ū t . . . telpā“. Tādēļ „Zelts un sidrabs manim pūrā, Kur vien mana teka iet...“ un dzejnieka aicinājums skan: „Brauksim jautri dailes jūrā, Tur, kur dzīve neapnik!“ Pat mīlas — šī varenā dvēseles savijņojuma — uztvere Plūdonim dažviet gluži aistētiska. Mīla tādā gadījumā tikai forma, rotaļa. Zīmīgs šai ziņā dzejolis *Uz Mēmeles*:

*Lec vilņi, dej vilņi zaļajos krastos,
Laiva kā šūpuli ceļas un krit.
Kaut mana zeltene tagadīņ prastos
Atnākt uz upmali vainagu vīt!*

— — — — —
*Ak, kas tā būtu par rotaļu skaistu,
Dīvātā braucot un tērzējot!*

Liekas, ka šāda mīlas uztvere XIX gs-a 80. gadu lirikas mantojums ar spīgtāko izpaušmi J. Lautenbacha dzejā, kuŗu Z. Mauriņa nievīgi nosaukusi par „auskariņu“ mākslu. Bet ļoti aistētiski mīlu tver arī Plūdoņa ļoti atzinīgi vērtētais Esenbergu Jānis (1862. — 1890.), tā, piem., dzejolī *Ilgošanās rindās*:

*Nāc pie manas sirds tik klusi,
Kā nāk puķēm pavasars,
Nāc pie manas sirds un dusi
Tur kā strautā mēnesstars.*

Jeb tāpat mīla krāšņas dabas ietvarā dzejolī *Mēs ejam it klusi*, tā 2. panta sākumā:

*Mēs ejam it klusi — cik vakars ir jauks!
Kā smaragds mirdz zeltā, tā saulē zib
lauks . . .*

Plūdoņa saskari ar Esenbergi derētu laikam papētīt tuvāk, piem., abiem skaista pusnakts dzeja vai abu leksikā d u k ņ a s vārds (abi gan zengalieši!). — Bez daiļdarbiem Plūdonis sastrādājis vēl daudz darbu tulkojumos un lietojamā prōzā. Tā Plūdoņa tulkojumos pēc senindiešu dzejnieka Šudrana Emīla Pola sadzejotā pieccēlienu drāma *Vazantazena*

(1910. g.); Leo Lenca 3 cēlienu drāma *Salna pavasari* (1910. g.), Allegro (P. S. Solovjevas) *Lapsas Kūmiņa dēku* atdzejojums (1925. g.). Bet galvenie darbi šai laukā Ernesta Renāna *Jēzus dzīve* (1907. g.), Fr. Nīčšes *Tā runāja Zaratustra* (1. reiz *Zalktī* 1908. — 10. g.) un jo sevišķi *Modernā vācu lirika* — A. Gulbja 1912. gadā izdota 287 + 4 lpp. bieza grāmata, kuŗas nozīme un pat loma nebūs mazāka kā Ed. Virzas franču lirikas tulkojumiem, vismaz tā tas paša Plūdoņa daiļradišanā. 1923. gadā izdots 10 loksņu biezs leišu dainu atdzejojums, kuŗā izpaužas ir tulkotāja teicamā veiksmē, ir šiltās simpatijas, ko autors veltījis brāļu tautai un tās dzejai. Plūdoņa galveno tulkojumu izpētīšana un novērtēšana vēl gaida interesentu, jo te var meklēt ieskatu arī paša dzejnieka būtībā un atsevišķās ipatnībās.

Lietojamā prōzā jāpiemin vairākas Plūdoņa sakārtotas dzejoļu antoloģijas, no kuŗām ievērojamākās L. Neimaņa izdotā *Dzīve un Dzeja* (1900. g., vairāk kā 400 lpp.) un P. Bērziņa apgādātā *Balva* — „dzejoļu un domgraudu almanachs jaunībai“ (1908. g. 384 lpp.).

1905. gadā izdota 5 loksnes biežā *Deklamācija jeb daiļlasīšana* (2. iesp. 1913. g.). Plūdonis arī pats teicams deklamētājs!

— Literātūrzinātnei Plūdonis atstājis svarīgu darbu ar Esenbergu Jāņa *Kopoto rakstu* izdošanu 3 sējumos 1924. gadā. 1. sējumā plaša monografija par Esenbergu dzīvi un darbu.

Kā latviešu valodas skolotājs Pl. sastrādājis virkni svarīgu skolas grāmatu, dažviet balstīdamies arī uz patstāvīgiem pētījumiem. Tā 1910. gadā A. Golts izdevis Plūdoņa gramatiku *Pirmais vadonis praktiski teorētiskā latvju valodas mācībā* (174 lpp.). 4 sējumos izdota daiļliteratūras hrestomatija „skolām un pašizglītībai“ *Latvju rakstnieki* (1907. — 1912. g.). Vairākos izdevumos iespiesta Plūdoņa *Latvju literatūras vēsture*, kuŗas 1908. g. izdotā 1. sējumiņa apakštitulā „... sakarā ar tautas vēsturisko attīstības gaitu“. Viskrietnāk Pl. te strādājis ap tautas dzeju un vācu laikmeta rakstniekiem, kur pamatā patstāvīgas materiālu studijas. Tālab arī prof. L. Bērziņa red.

Latviešu lit. vēsturē Plūdonis rakstījis par Veco Stenderu kā laicīgās rakstniecības sācēju līdz ar pārskatu par Stendera pēcniekiem (II, 83 — 108). Latvijas brīvvalsts laikā vidusskolās plaši izplatītā Plūdoņa *Latvju lit. vēsture* bija 3 daļās. Ilgi ar nepacietību gaidītā šīs grāmatas 3. daļa Valtera un Rapas apgādā klajā nāca tikai 1932. gadā. 368 lpp. biežā visjaunākajiem latv. lit-as laikiem veltītā grāmata gan parādīja autora patstāvīgo iedziļināšanos vielā, bet bija arī dažiem trūkumiem — ir faktos, ir to apstrādājumā, ir nenovēršamā subjektīvitātē, piem., kaut vai Fr. Bārdas apspriešanā.

Darba virs!

4. Jāatliek turpmākiem darbiem dziļāki spriedumi par Plūdoņa mākslu, par rakstnieka pārstāto dzejas virzienu. Jālūko tuvāk raksturot dzejnieka līroepiskais talants, jāatklāj formas virtuozitātes īpatnības un izaugšana no dzejnieka iekšējās pasaules satūra un īpatnīgā ār pasaules skatījuma. Jāpētī literārie senči un radi laika biedros; jāuzmeklē saskare ar XIX un XX gadsimta mijā Eiropu iekarojošiem virzieniem, centieniem un idejām. Jāatzīst, ka jaunlaiku dzīves un mākslas grūti pārrēdzamajā organismā krustojas visdažādākie centieni, tā ka grūti pat noteikt kāda rakstnieka vietu, ja tas pats nav deklarējis savu piederību vai nostāties kādas grupas vadītājos. Varbūt arī Plūdonī spoguļojas vai pat iedziļinās vairākas laikmeta dabas: ir tur reālistiskais pasaules tvērumi ar dažreiz uzliesmojošiem sabiedriskiem centieniem; ir tur spīvs individualisms, bet sevišķi neatlaidīga mākslas dievināšana, aistētisms. Jau T. Zeiferts izcēlis, ka Pl-a attiecība pret ār pasauli tīri mākslinieciska. Aistētisms jau arī bija XIX un XX gs-a mijā Eiropas sauklis dažādās jaunromantiķu, jaunklasiku, simbo-

listu, prerafaelitu un citās kustībās. Un tas nav mazs nopelns — būt lielam rakstniekam savā tautā un būt sava laika pasaules pirmo rindās. Jau acis uzmetot Plūdoņa tērpam, piem. īpatnēji sasietai kaklasaitei vai arī raksturīgajai platmalei, vedas runāt par lepna individualisma aparātu aistētu. Un šis gars locījies sava laika sirdis un atstājis lielu mantojumu arī nākotnei. Dabā tas atklāj skaistuma pasauli, jāieklausās tikai, piem., dzejoļa *Ziedu kompozīcija* rindās:

*Abelziedu melodijas,
Ceriņsmaržu simfonijas...*

Skaistumu Plūdonis saskatījis arī cilvēka iekšējā pasaulē, tai pasaulē, kas suverēna valdnieka veidā iziet ār pasaulē, kam „rasas pilieni... pērles“ un „pils tava birztala zaļa“, kam pat dvēseles „vaidi“ izskan kā „mūzika salda“. Taču pretēji anarchisku centienu individualistiem un aistētiem Plūdonis atzīst pār sevi vēl varenākus spēkus. Tiem tas sevi subordinē. Kalpo un strādā tiem. Kā īsts XIX gs-a nacionālās atmodas mantinieks no šādiem spēkiem Plūdonis pirmajā vietā izraugās dzimteni un tautu ar to centienu vainagojumu brīvas valsts veidā. Tālab tik spēcīga Plūdoņa patriotiskā lirika. Nacionālo vērtību lomas apzināšanos cilvēka dzīvē visskaidrāk varbūt pauž Plūdoņa dzimtenei veltītie vārdi: „Tikai ar tevīm mums celties, — bez tevis mums grimt“. Kā individualists Plūdonis tieši atklājis un spilgti saskatījis īpatņa augšanu saskarē ar dzimto zemi. Ar to tas patriotismu no liekas dižošanās pārvērs īpatnim pilnvērtīgas dzīves veidošanai nepieciešamā faktorā. Vergu važas sarāvušajiem latviešiem šī filozofija dārga, bet dažai pasaules tautai vai arī atsevišķiem indivīdiem, liekas, pat vēl jauna.

Līvija Bičole

PIE VĀRTIEM

*Nakts iekrīt Tev matos kā vainags kāds, Tu aizej, un klusums vēl glauž Tavu gaitu.
dievības dāvāts, pilns rāsas un zvaigžņu. „Līdz ritam, līdz ritam!“ es mulsusi skaitu...*

*Zālē viz pērles, tās pabēris Tu?
Dievs, svētī un pasargi ceļnieku.*

TĀLAVAS VIRI

Varoņdziesma

1. Tālivalža dēli

Purva sūnā dzērvenes atmirdz koši sārtas.
Kā sen senis mijušās, mijas gadu kārtas.
Noliek zemnieks Tālavā arklu vietā sausā,
To pret šķēpu pārmijot rudens rīta ausā.
Mājās paliek sirmgalvji, sievas, bērni vāri.
Naktīs iznāk pagalmos, veņas mežiem pāri.
Ziemeļos, kur Sakala, drīzi degs kā kāvi —
Tālivalža dēli jāj atriebt tēva nāvi.
Trešo gadu sirds vēl kaist tā kā ritu pirmo,
Kad tie, liesmās mirušu, rada tēvu sirmo.

2. Vēstnesis

Dzedra nakts. Debess lauks margo gaismu
zalgū.
Jātnieks steidz, paglauzdams zirga kaklu
valgu.

Pieciet, pieciet, bērit mans, baltu auzu sili.
Blāzmo sārti debesis tur aiz tāli sili.
Savu laužu piesniegdams, dusināsi kājas.
Teci, tecī! Tālavai bargi draudi krājas.
Sirenieki austrumos glūn uz mūsu sētu.
Teci! Aizcirst ceļu ciet lai vēl viri spētu.

Purva ceļš. Migla slid. Spoku stunda baiga.
Nodreb koks. Mitrums vēss pieskaņas pie
vaiga.

Droša sirds nebaidās to, kas citā saulē,
Naktīs vien atnāk sērst, kur to kauli prāulē.
Sila ceļš. Ēnās draud. Briesmas slēpj un nāvi.
Jātnieks steidz turp, kur deg ziemeļos kā
kāvi.

3. Veķa nāve

Šī upe, kas avotos ūdeņus smēļ,
Sendienām dzidru vilni veļ.
Nu rāvains murd atvars pie tilta.

Uz Tālavu naidnieks ceļu grib cirst.
Kopš saules zib cirvji, un vīri mirst,
Kur rāvains murd atvars pie tilta.

Dieviņ, saudzi
Kaņa draudzi!
Slepu līdis šurp gar krauju
Krievu bars.

Neņirdz, mulsi

Nāvē gulsi!

Briesmu brīdī izšķirs kauju

Vīru gars.

Veķim acis nīknumā tā kā sila vilkam
gailē —

Pliskaviešu galvas redz paceļamies gravas
ailē.

Nošķind pieši kumeļiem. Auļos kaņa draugi
seši

Noplاند pāri klajumam tā kā vētras pade-
beši.

Zeme dreb, skan tērauds ass. Bet kur pirmais
brāziens stapās,

Veķa zirgs un krievu ķņazs paliek guļam
rudās lapās.

Brīdī tērauds nerunā. Veķis paceļ acis.

Vīru grēda klajumā tā kā upē tacis.

Ak, tai grēdā guluši arī draugi pieci.

Ozols trejiem žuburiem, kaņa draugs nu tieci.

Kad tā dižā stumburā Veķis atspiež plecus,

Apkārt skata deviņus siņ vilkus vecus.

Tālos mežos saule brien, aizved asiņainu
dienu.

Ozols trejiem žuburiem tumsdams pamet
Veķi vienu.

Kam tu atstāj, kaņa draugs! Kam tik biezu
ēnu aud!

Acis gurstot neatšķir naidnieku, kas lenk-
dams draud.

Izmisumā Veķis sauc: — Trešam žuburam
vēl balvu! —

Spēkā pēdējā viņš cērt — nošķin asmens
trešo galvu.

Kaukdams pajūk sešinieks, sabiezušās ēnās
zuzdams.

Te no aizmugures dzeļ Veķi šķēps un, nāvi
juzdams,

Dziļi liecas varonis. Bet tai brīdī taure
junda:

Ceļš uz Tālavu ir ciet! — Uzvaras un naves
stunda.

ANTROPOLOGIJAS MEKLĒJUMI PĒDĒJĀ LAIKA FILOZOFIJĀ

Cilvēces attīstība nepārprotami rāda, ka ir bijuši dažādi laikmeti, kas iezīmējušies ar cilvēku interešu objektiem no vienas puses, bet no otras ar cenšanos uzrādīt kādu pēdējo pamatu, kas pasaulei un cilvēka dzīvei piešķir kādu jēgu, kas to izvirza no tiro netaisnību un gadījuma rakstura eksistences. Nevar sacīt, ka cilvēce būtu gājusi kādu vienu noteiktu ceļu. Palaikam ir pastāvējuši dažādi uzskati blakus viens otram. Apgalvot, ka kādā laikmetā ir bijis kāds viens vai citāds uzskats, nozīmē pārprast dzīves organisko un veselo plūdumu. Ja var runāt par kādiem vai kādu uzskatu, kas valdījis kādā laikmetā, tad to var darīt tikai ar ierobežojumiem. Vienmēr tad ir jāapzinās, ka mēs runājam par kādu dominējošu vilcienu, kas tanī laikmetā nav vienīgais. Tas ir jāpatur acu priekšā arī šodien, ja runājam par domājumiem, kas savu interešu centrā ir ievirzījuši cilvēku.

Kamēr antropoloģisko uzskatu veidošanās laiks nav noslēdzies un kamēr tas, tā sakot, nepieder vēsturei, ir grūti runāt par motīviem, kādēļ interešu centrā ir ievirzījušies cilvēks. Te tikai pa daļai pamatoti norāda, ka tā ir konsekvence, kas izris no apgaismotāju laikmeta akcentētās cilvēka individuālītes nozīmes pretstatā toreizējam baznīcas cilvēkam. Tagadnes interesi par cilvēku, šķiet, ar to vien nevarēs izskaidrot. Mūsu pašreizējā situācija tikai pa daļai ir apgaismotāju laikmeta konsekvence. Īstenībā ideāli, kas iezīmēja šo laikmetu, ir sabrukuši, proti, brīvā, radošā personība ar pozitīvu ticību dzīvei un otra cilvēka personības pozitīvu vērtējumam. Tanī vietā ir pavisam cita aina. Arvien vairāk sākam ieskatīt, ka Ortegas, Monno, Spenglera, Janefa u. c. norādījums uz masas pārsvaru par atsevišķo cilvēku nav bijis bez pamata. Tādēļ arī pieaugošai interesei par cilvēku iemesli tikai pa daļai ir meklējami pagātnē. Tos īsti nosaka tagadnes situācija.

No vienas puses tā ir industriālīzācija, kas cilvēkus spiež vienmēr ciešāk kopā, jo pats eksistences pamats, maizes nopelnišanas process lielajam vairumam eiropiešu, bet sevišķi amerikāņiem, ir tā ievirzīts, ka tas notiek ciešā, kolektīvā sadarbībā, kuŗā cilvēks ieskata, cik tas pats ir nenozīmīgs un arī nevarīgs. Tas pats strādnieks, kas savā mājā ir ģimenes galva un tēvs un kam ir tāda nozīme, ka to nekas nevar aizstāt, fabrikā, nelaiimes gadījumā iedams bojā, pat neizraisa ne mazāko pārmaiņu vai ietekmi uz tās darbības procesu. Ģimenē tādām gadījumiem ir nepārredzamas, pat traģiskas sekas. Visu cilvēci pārņēmušais industriālīzācijas process ar baigu konsekvenci cilvēkus dzen uz masu, pūli. To arī tādēļ ar visām konsekvencēm ir izmantojušas atsevišķas politiskas sistēmas un valstis, kur vairs ar atsevišķo cilvēku nemaz nerēķinās vai to brīvākās formās dara tikai pa daļai. Šo procesu var salīdzināt ar lavīnu, kas straujā gaitā drāžas pāri visai kultūras pasaulei. Šai procesā tikai atsevišķi, sporadiski gadījumi paliek šās ietekmes neskarti.

Bet, par spīti tam, ir kāds brīnums, kas paliek. Šo brīnumu joprojām sauc par cilvēku. Neievērojot mēģinājumu visasākā un nežēlīgākā kārtā, pat ar kailu cinismu cilvēkam atņemt tā personas vērtību un nozīmi, ir notikusi un notiek liela iekšēja sasliešanās. Cilvēks vienmēr ir prasījis kādu daļu sev. Cik tas katrreiz mūsu laikmetā ir bijis sekmīgi, ir cits jautājums, bet pati prasība no cilvēka apziņas nav izzudusi.

Tādēļ, ja gribētu kaut cik aptuveni uzrādīt motīvus augošai interesei par cilvēka jēgu un vietu pasaulē, nenoliedzami viens no motīviem būtu jau tagad pamanītās briesmas, kādas cilvēcei draud no masifikācijas, bet no otras puses — arī griba vienmēr labāk izprast šo cilvēces mašīnerijā iemontējamo „skrituli“.

Pēdējā laika filozofijā viedokļu dažādība

ir ļoti liela, kas ir iezīmēta ar atsevišķo domātāju tīri personīgiem motīviem, bet arī ar vidi, kurā tie ir radušies. Tiem visiem izsekot nevaram, bet nebūsim rupji kļūdījušies, ja tos mēģināsim grupēt trīs lielās līnijās. Liekas, pietiekami skaidri ir saskatāmi empīriski bioloģiskais, reliģiskais un gara zinātniskais viedoklis.

I

Empīriski bioloģiskajam viedoklim, protams, var pēdējos izcelšanās motīvus jau sameklēt seno grieķu filozofijā, jo tas pa laikam ir avots, no kura visi smej. Taču īsti par šā viedokļa spilgtu pieteikšanu tieši attiecībā uz cilvēku var runāt pagājušā gadsimta otrā pusē ar Darvina un Nīčes domājumiem. Vēl šodien bioloģiskie domājumi par cilvēku nav varējuši atbrīvoties ne no Darvina vulgāri saprastā apgalvojuma par cilvēka tiešu radniecību ar pērtiķi, ne no Nīčes apgalvojuma, ka cilvēki ir drausmīgākā plēsoņu suga. Ar šiem diviem vārdiem cieši ir saistīts bioloģiskais viedoklis, kaut arī tagad to uzskatus tālāk turpina citi¹⁾.

Nav tādas antropoloģijas, kas mēģinātu noliegt, ka cilvēks ir gara nesējs. Tādēļ ir jāargās no tiem nedibinātiem un lētiem propagandas nolūkos izteiktiem apgalvojumiem, ka empīriski bioloģiskais viedoklis noliedz cilvēkā garu. To sevišķi mēdz apgalvot par šā viedokļa visradikālāko novirzienu — materiālistu visos tā veidos. Ar tādiem apgalvojumiem mēs tikai lietu sarežģam un nekad nekalpojam patiesībai. Katra antropoloģija runā par cilvēku un saprot eo ipso, ka tas sevī ietver arī garu. Tādēļ nav vis jājautā, vai empīriski bioloģiskais viedoklis atzīst garu par konstituētāju elementu cilvēka dzīvē, bet ir jājautā, kā d ā attiecībā tas atzīst garu ar bioloģiskiem dotumiem. Tieši šai vietā kļūst redzama tā ipatība.

„Daudziem no mums var būt grūti atsacīties no ticības, ka cilvēkā mājo tieksme uz pil-

nību, kas to ir pacēlusi tagadējās garīgās darbības un ētiskās sublimācijas pakāpē un no kuņas var cerēt, ka tā to novedīs līdz pārcilvēkam. Bet es neticu šādai iekšējai tieksmei un neredzu nekādu ceļu, lai saudzētu šo jauko ilūziju. Līdzšinējā cilvēka atīstība, man šķiet, izskaidrojama kā pie dzīvnieka. Un to, ko mazā daļā cilvēku var redzēt kā neklusināmu tieksmi pēc lielākas pilnības, var bez piespiešanās izskaidrot kā nospiestu dziņu sekas. Uz tām ir uzcelts vērtīgākais cilvēka dabā.“²⁾ Te ir mēģināts ļoti atklāti un arī precīzi formulēt gara un bioloģisko dotumu attiecību, paliekot konsekventi pie bioloģiskā viedokļa. Ir tikai viena esamības kategorija, tā ir bioloģiska, kamēr pārējais izriet no tās kā derivāts. Ar cilvēka eksistenci tas vienmēr ir dots un bez tā nemaz nevar vispār par cilvēku runāt. Tātad, nav runa par gara noliegumu, bet gan par tā vietu, attiecību ar materiālo cilvēka dabu. Tikai tad, ja no domājumiem par cilvēku pārsvistos uz pasaules uzskata problēmu, mēs ieskatītu, ka šis viedoklis balstās bioloģiskā resp. materiālistiskā monismā. Bet tas ir jautājums, kas šai sakarā jāatstāj nomaļus.

Bioloģiskajam viedoklim arī nemaz nevar būt citas iespējas, ka tam konsekventi cilvēka dvēseles dzīve un līdz ar to arī visa kultūras vērtību pasaule, kas ir radusies šās dzīves rezultātā, ir jāizskaidro tīri bioloģiski. To šai gadījumā Freuds ir darījis, visu koncentrējot nospiešanās dziņās. Cik tāds mēģinājums var būt interesants un aizrāvīgs, to rādīja tie milzīgie panākumu uzplūdi, kādus piedzīvoja psihoanalīze. Nekavējoties tuvāk pie tās kritikas, mēs arī zinām, ka, neievērojot milzīgos ieguvumus, kas tai līdzī nāca cilvēka dvēseles dzīves izpratnē, tā palika stāvēt pie neatrisinātām problēmām tieši pasaules uzskata un atziņas jautājumos, jo nekādi nevarēja izskaidrot cilvēka neieinteresēto tiekšanos pēc tādām vērtībām, kā skaistā, labā, patiesā, kas īsti pieder garīgo vērtību joslai.

Katrā ziņā psihoanalīze ir viens no interesantākajiem tīrā bioloģisma veidojumiem psiholoģijas laukā. Bet blakus tai ir visu laiku pastāvējis arī kāds cits uzskats, kas arī

¹⁾ P. Häberlin, *Der Mensch*, 1941; Ch. Sherrington, *Man on his Nature*, 1940; R. Dautry, *Métier d'homme*, 1942; L. Klages, *Ursprünge der Seelenforschung*, 1942 u. c.

²⁾ S. Freud, *Jenseits des Lustprinzips*, pag. 40.

pilnīgi uztur bioloģisko pozīciju un tās vērtību pretstatā gara dzīvei, bet kas ir atraisījis no iepriekš raksturotā bioloģisma monistiskās bāzes. Tas ir uzskats, ko aizstāv L. Klāgess. Te nevaram iztirzāt šo uzskatu sīki, bet ir interesanti ieskatīt tieši to punktu, kurā viņš atstāj bioloģisma monistisko bāzi. „Ne cilvēks, ne pasaule nenoslāņojas vairākos stāvos: ķermeni, dvēsele un gars; tie ir gan pierādāmi ietverti cilvēkā un t i k a i cilvēkā, bet tikai kā numeriska un neorganiska trijotne... Pirmtrijotne, no kuŗas visas citas trijotnes ir cēlušās, ir m i e s ā u n d v ē s e l ē p o l ā r i z ē t ā d z ī v ī b a, t a n ī ar cilvēka starpniecību, pareizāk, cilvēka uz „pasaules vēstures“ robežas, ir kāds ārpuselpas (akosmisks) spēks ar vārdu g a r s ielauzies ar tendenci atšķelt miesu un dvēseli vienu no otras un tādā kārtā nonāvēt dzīvības šūnu³⁾“. Šai apgalvojumā ir ietverta jaunās pozīcijas pamata patiesība, kas izsakāma vairākās atziņās. Pirmkārt, te ir konstatēts, ka gars pastāv ārpus dzīvības. Tas nav ne bioloģisku, ne dvēseles funkciju rezultāts. Tas tad ir jauna, īpata eksistences kategorija, ko nevar ne atvasināt, ne izskaidrot ar citām parādībām. Šai apgalvojumā ir izteikts monistiskās pozīcijas noliegums, jo pasaulē blakus dzīvībai pastāv vēl otrs neatkarīgs eksistences veids — gars. Otrkārt, te ir pateiktas arī šo divu eksistences pamata parādību attiecības, proti, tās viena otru izslēdz. Bioloģiskā dzīvība un gars ir ne tikai divas dažādas, bet tās ir arī nesaderīgas parādības, kas var pastāvēt tikai viena uz otras rēķina. Cilvēks ir uzskatāmais šās nesaderības paraugs. Caur cilvēku gars ir ienācis pasaulē un tādēļ arī caur cilvēku pirmatnēji veselā pasaule iet bojā. Ar to Klāgess ir devis gara un arī visu to parādību, kas mums pazīstamas kā gara dzīve un kultūra, vērtējumu. Tas ir negatīvs. Cilvēce visā savā pastāvēšanas laikā ir bijusi šo divu spēku cīņas lauks: dzīvība arvien ir tikusi novājināta, bet gars ir guvis panākumus. Tāds process nav normāls. Tā ir ilgstoša sli-

mība, kas cilvēci ir novedusi pie dekadences un ved to arī pie neglābjamas bojā ejas.

„Šai cīņas stāvoklī gars pastāvīgi parādās cilvēces vēstures tecējumā kā vienmēr dziļāk ejošs grāvējs princips, līdz beidzot vēsture parādās kā dekadence, jā, kā vienmēr pieaugoša slimība, ko uzskatāmi rāda cilvēka dzīve. Ar šo tezi Klāgess izvirzās pretstatā naturālismam un tā progresa mācībai⁴⁾“. Te Hesens it pareizi ir pamanījis, ka Klāgesa divu naidīgu, patstāvīgu spēku apgalvošana nav savienojama ar bioloģisma pamata pozīciju un ka, no otras puses, gara kultūras negatīvais vērtējums, bez šaubām, noved pie gara dzīves un līdz ar to arī katras kultūras un progresa nolieguma.

No šās stājas ir iespējamas tikai divas konsekvences. Tās abas arī mūsu laika domājumos ir aizstāvētas. Pirmkārt, var palikt pie noliedzējas nostājas pret cilvēku, vai, otrkārt, arī šo pozīciju mikstināt un pašā bioloģismā atrast jaunus momentus.

a) Pie pirmās pozīcijas ir palicis Klāgess pats, un viņa domājumi par cilvēka vērtību un dzīves jēgu pieder pie pašiem tumšākajiem, ko cilvēce par sevi ir sacījusi. Viņa vērtējums ir negatīvs, un viņš savā pieminētajā pamata darbā ilgojas, kaut cilvēce ātrāk pārpertiķotos un kaut ātrāk tās izķēmotās dabas vietā, ko cilvēks ir radījis ar savu kultūras un civilizācijas dzīvi, šalktu mūža meži. Tanīs mūžīgais sapņotājs, pelazgiskais cilvēks dzīvotu savu dzīvības noreibuma pilno dzīvi, dzīvi, kas būtu saskanīga ar dzīvības pirmatnējiem likumiem.

Blakus Klāgesam šādu uzskatu aizstāv arī daļa biologu, tā sauktās deģenerācijas teorijas pārstāvji. Te pieminam tikai pāris viņu izteicienu. Kas ir cilvēku suga? Tā „ir ar lieluma maniju saslimusi plēsīgu pērtiķu suga savu hipertrofēto lielo smadzeņu dēļ“. Vai arī cilvēks „ir infantils pērtiķis ar traucētu iekšējo dziedzeņu sekrēciju“. Cik Klāgesa un viņa domu biedru izteicieni, skatoties dzīves pieredzē, dažbrīd var likties patiesi, tik viegli tie arī savas spilgtās vienpusības dēļ ir kritizējami. Vienmēr cilvēces vēsturē un arī šobrīd var uzrādīt pavisam citādus faktus no kultūras dzīves, kas apliecina pretējo.

³⁾ L. Klages, Der Geist der Widersacher der Seele. Bd. I pag. 70.

⁴⁾ J. Hessen, Wertphilosophie, pag. 143.

b) Blakus šai deģenerācijas teōrijai no bioloģisma ir izaugusi otra strāva, ko var apzīmēt par reģenerācijas teōriju. Ja pirmā, ieskatīdama cilvēka grūto stāvokli, ar aklu liktenību iet negatīvā virzienā, tad otrā mēģina rast pozitīvu ceļu atpakaļ tādā kārtā, ka tā mēģina visu kultūras dzīvi un garīgās vērtības ietilpināt kādā paplašinātā dzīvības jēdzienā, paceļot to no tīri bioloģiskās plāksnes kosmiskā plāksnē, tā kā isti būtu jārunā par metafizisko bioloģismu. Par cik to patiesi var darīt un par cik tā ir dzīvības jēdziena simboliska lietošana, ir smaga un grūti risināma problēma, kas no vienas puses ietiecas nepārredzamās ontoloģiskās spekulācijās, bet no otras prasa jaunas atziņas katēgorijas.⁵⁾

„Rases, tautas un kultūras atšķirās un, sevi iezīmē ar veidu un nostāju pret nāvi un mirušajiem, vai tām ir spēks dzīvot, apzinoties nāvi un miršanu... Pilsniskie cilvēki un vergi bēg no nāves, noliedz mirušos un attālina kapus, jo viņi senču aicinājumu un varoņu tuvumu necieš. Bet tie, kas dzīvo ar mirušajiem, zina, ka to dzīve ir tikai locekļis kādā ķēdē, kas no senčiem sniedzas līdz mazbērniem, tie, saistīti ar savu izcelsmi, ir tomēr atbildīgi un sajūt pienākumu pret nākotni visā savā nostājā un dzīves veidā, tie allaž mazbērnu priekšā jūtas kā senču tiesas priekšā, bet senču priekšā allaž jūtas kā mazbērnu aicinājuma un tiesas priekšā.“⁶⁾ Nepārprotami arī šais vārds ir iezīmēts jau pazīstamais bioloģiskais viedoklis, bet reizē arī jūtam te kādu atšķirību. Kur tā ir meklējama? Te ir nojaukta robeža starp dzīvajiem un mirušajiem, te ir runa par nemitīgu paaudžu ritumu, kuram nevar uzrādīt sākumu un beigās kādā laika sprīdī. Bet, nojaucot individuālās dzīvības pastāvēšanas laika robežas, saprotamā konsekvencē nonākam pie kāda plašāka jēdziena, kas ietver kā senčus, tā arī nākamās paaudzes. Tāds jēdziens ir tauta, kurā saplūst kopā aizgājušās paaudzes ar vēl nedzimušajām, kas veļu laikā satiekas pie viena galda. Cik šī doma ir spēcīga, var ieskatīties, atceroties no vienas puses Raiņa

nacionālajos uzskatos dziļi iesakņoto atziņu par individa bojā ejas nenozīmīgumu tautas dzīvības priekšā (*Daugava*) un no otras puses A. Grīna mītiski intuitīvo tautas dzīvības skatījumu un apliecinājumus līdz reliģiskai ekstāzei (*Zemes atjaunotāji*).

Protams, nav nekāda iemesla apstāties pie tautas jēdziena, bet var iet vēl tālāk. Tā konsekvencē ir jānonāk pie visas cilvēces, ko iezīmē kopīgā dzīvība. Apstāšanās pie tautas un tās mīnēšanas ir izdevīga tikai kā uzskatāms piemērs tai dzīvībai, kas tiecas pāri atsevišķa cilvēka robežām.

Bet tai pašā laikā mēs esam iztukšojuši bioloģiskās dzīvības jēdzienu, jo isti bioloģiskā nozīmē nevar ne par tautu, ne cilvēci runāt kā organisku vienību. Vai, ja mēs negribam sacīt, ka esam iztukšojuši tādā kārtā bioloģisko dzīvības jēdzienu, tad varam sacīt, ka esam to piepildījuši ar jaunu, citu saturu. Te dzīvības jēdziens ir no vienas puses lietots simboliskā nozīmē, lai uzrādītu, ka tautas dzīvības norises ir saskanīgas ar individuālās dzīvības norisēm. No otras puses te dzīvības jēdziens ir lietots ne vairs bioloģiskā, bet metafiziskā nozīmē, redzot tanī pēdējo, vairs tālāk nesadalāmo eksistences katēgoriju.

Kaut arī te iezīmējas jauna metafiziska līnija pasaules izpratnē, ko mēdz arī apzīmēt par organisko pasaules ainu, tad sākotnēji, šim uzskatam veidojoties, intereses bija citas, proti, pirmā kārtā ētiskas un psiholoģiskas. Ar šādu dzīvības jēdziena paplašinājumu tika ārā no tām grūtībām, ko tīrais bioloģisms nevarēja pārvarēt: ar bioloģiskās dzīvības bojā eju saistīto pesimistisko dzīves skatījumu. Ja individuālā dzīvība sākas un beidzas ar cilvēka eksistenci, tad saprotamā kārtā visam iet līdzī bojā ejas zīme. Tas šai gadījumā tiek pārvarēts ar spēcīgu dzīvības mūžīguma apliecinājumu. Tā bija apzināta pārsviešanās no negatīvisma un rezignācijas par šo dzīvi hēroiskā tās apliecināšanā. Tādā kārtā bija iespējams nodrošināt arī individuālajai cilvēka dzīvei jēgu un vērtību.

Blakus tam ar šo uzskatu varēja pārvarēt kādu citu grūtību, kas visu laiku pastāvēja psiholoģijas laukā, kur gars tika izvirzīts pret dvēseli un miesu. „Dzīvība to aptver

⁵⁾ K. Breysig, Das Recht auf Persönlichkeit und seine Grenzen. 1944.

⁶⁾ E. Krieck, Völkisch-politische Anthropologie, Bd. I pag. 119.

vienībā, kas kādreiz tika redzēts divdalījumā miesa un dvēsele, daba un gars.“ „Dzīvība kā veselums vispirms izsaka iesakņotu vienību un organisku kopsakarību, kāda pastāv starp miesu, dvēseli un garu. Cilvēkā nesastopas dažādas pasaules, dažādas metafiziskas pozīcijas ar savām cīņām kā kādā cīņu laukā, bet miesa, dvēsele un gars ir pirmatnējās vienības dažādas puses, dažādi izteiksmes veidi no pirmatnējās vienības „cilvēka dzīvība“...“ Tā nepārprotami ir atgriešanās pie kādas sintētiskas pozīcijas pretī tai, kurā bija iestigusi materiālistu atomistiskā psiholoģija un no kuņas nevarēja izklūt arī Klāgess, ievirzīdams garu un dzīvību naidīgā, metafiziski pamatotā pozīcijā vienu pret otru. Tā, katrā ziņā, ir šās cilvēka izpratnes pozitīvā priekšrocība. Patiesībā grūtības sākas nevis ar šās pamata pozīcijas atzīšanu, bet gan jautājot tālāk pēc atsevišķo cilvēka dvēseles funkciju saskaņotības un to sakara ar cilvēka organismu. Bet tā ir problēma, ar kuņu pašreiz sekmīgi nodarbojas veseluma psiholoģija.

Saprotams, ka tā paplašinot dzīvības jēdzienu, ka tas ietver arī gara dzīves parādības, var sacīt, ka „tāpat kā cilvēks veido savu dzīvo vidi, tā vide veido pašu cilvēku.“ „No zinātnes viedokļa nav principiālas starpības starp cilvēku un dabu. Cilvēks ir daļa no dabas.“⁷⁾ Šī apliecība skan gluži tāpat kā tirā naturālisma apliecība, taču te ir noieta vesela aploce, un pati daba ir iekļauta metafiziskā dzīvības jēdzienā, kur organiski iederas miesa, dvēsele un gars, ja runā par cilvēku.

Šos iepriekš, iztirzātos meklējumus visus iezīmē griba palikt pie dabas jēdziena. Cilvēka pozitīvais vai negatīvais vērtējums tādā gadījumā ir atkarīgs no tā, cik viņa dzīve ir saskanīga ar dabas likumiem, citiem vārdiem, par cik viņš pilnīgi iekļaujas tās kārtībā. Bet šo pašu par sevi tik vienkāršo pamata patiesību sarežģī tas, ka pats dabas jēdziens, kā redzējam, nav visos gadījumos viens un tas pats, bet tā saturs ir mainīgs. Tādēļ arī cilvēka izpratnē empīriski bioloģisko domājumu lokā ir redzama tik liela dažādība.

II

Situācija ir līdzīga, ja apstājamies pie pēdējā laika reliģisko domātāju uzskatiem. Arī te dažādība ir ļoti liela, varbūt pretstati ir vēl asāki, ja mēs domājam vien par tādiem uzskatiem, kāds ir no vienas puses Bārta kultūras pesimisms un tagad jau pa daļai vēsturei piederīgie vācu kristiešu sekularizētie uzskati, kas savā laikā ieguva plašu atbalsi. Tas liek nojaust pretrastību dziļumu un nopietnību.

Reliģijas domātāju uzmanību antropoloģijas pētījumiem ir pievērsis šā gadsimta sākums, pirms tam gan runāja par biblisko vai kristīgo psiholoģiju, bet vairījās no antropoloģijas vārda. Tikai amerikāņu Džeimsa un Starbeka pētījumi reliģijas psiholoģijas laukā, kas rādīja reliģiskās dzīves ciešo saistību ar cilvēka bioloģisko dzīvi, atvēra jauno lapas pusi kristīgajā teoloģijā: kristīgo antropoloģiju. Visjaunākajos meklējumos te ir iezīmējušies divi skaidri redzami viedokļi. Vienu no tiem ir izsacījis E. Brunners un to varētu apzīmēt par negatīvi konfesionālo, kamēr otra pozitīvi bibliskā viedokļa aizstāvis ir tagad ievērojamākais Amerikas teologs R. Nibūrs.

Izvairoties no sīkiem un īpatnēji teoloģiskiem formulējumiem, lielos vilcienos šos uzskatus var raksturot šādi.

a) Īsti kristīgai antropoloģijai ir jāatrisās no visas tās smagās nastas, kas nāk kā mantojums līdzī no gadu simtiem kultivētā baznīcas uzskata. Vēsturiski gareniskais griezumus cilvēka izpratnei nevar pakalpot, tādēļ ir jāskatās filozofiski vertikālā griezumā. No otras puses ir jāatrisās no visiem tiem aizspriedumiem, kas nāk līdzī no naturālisma un ideālisma laika cilvēka izpratnes, jo, kā naturālisms, kas cilvēku ir šādā vai tādā kārtā identificējis ar pārējo radību, tā arī ideālisms, kas cilvēkā ir redzējis samazinātā veidā Dievu, nav ieskatījuši cilvēka īpatnēji vienreizējo vietu pasaulē. Šādu pozīciju tāpat raksturo divas cīņu frontes: viena vērsta pret vēsturisko baznīcas viedokli, otra vērsta pret katra veida pasaulīgu jeb sekulāru cilvēka izpratni.

⁷⁾ Ch. Sherrington, op. cit. pag. 361.

Daudz ir runāts par cilvēka īpato vietu un lomu pasaulē un par tā sevišķām priekšrocībām pretstatā pārējai radībai. Bet, vai tāda runāšana ir kādā veidā arī pamatota, par to ir ļoti maz diskutēts. Tas gandrīz vienmēr ir pieņemts kā pats par sevi saprotams, kaut gan tādām pieņēmumiem nav nekāda nopietna pamata. Pirmā un pamata patiesība: lai cik atšķirīgs arī cilvēks liktos pretstatā pārējai radībai, nekad nav jāaizmirst, ka viņš ir radīts gluži tāpat kā pārējā radība: proti, cilvēks vispirms ir Dieva radīta radība. Bet tas savukārt nedrīkst būt par pamatu citam pārpratumam, it kā radība pastāvētu pati par sevi, neatkarīgi no Radītāja. Radība vienmēr nozīmē ne pasauli par sevi, bet pasauli saistītu ar Dievu. Starp radību un Radītāju vienmēr pastāv zināma saistība. No tās pareizas ieskatīšanas arī lielā mērā atkarīga visa kristīgās antropoloģijas celtnē.

(Beigas nāk. burtnīcā.)

Rūta Skujiņa

*Uz ceļiem sieva plok:
Dievs, manu balsi dzirdi,
ņem tagad atpakaļ
to neprātīgo sirdi,
ko devi man,
šo kļūmo dzīvi sākot.
Tā gurst kā ceļinieks,
uz tālām mājām nākot.
Varbūt vairs māju nav,
vien sapnis tās vēl taujā.*

SIEVA

*Kur rozes plauka reiz,
dzel tagad ērkšķi sauja.
Dievs, sirdi ņem.
Reiz devi to kā rotu.
Nu redzi pats
tc dziļi ievainotu.
Tā netira un pazemota liekas.
Mans Radītāj,
vai tā mums jāsatiekas?*

Klāra Zāle

*Ar zvaigznēm ziedi runājas —
Es klausos augu nakti,
Un mana dvēse šūpojas
Kā gaismas spārni plati.*

PLAŠUMĀ

*Tik nemanāma zeme ir
Kā puteklis pie kājām,
Kas pazūd debess plašumā,
Kad brīdi elpa stājas.*

*Vai ielidoju mūžībā
Ar kvēli neapdzēstu,
Lai viņas saules apvāršņus
No jauna dziesmām plēstu?*

C H R O N I K A

TAUTZINĀTNES UN TAUTKOPIBAS UZDEVUMI

Veidojot savu zinātnisko literatūru un tirot valodu no aizņemtiem svešvārdiem, mums nācās no jauna radīt lielāku skaitu latviešu vārdu un zinātnisku terminu.

Jauno vārdu saimei pieder arī tautzinātne un tautkopība. Abi šie vārdi lietošanā parādījās tikai 1943. g. sakarā ar Tautzinātniskās padomes nodibināšanu. Tagad šie vārdi no jauna vērs uz sevi uzmanību sakarā ar LCK lēmumu atjaunot Tautzinātniskās resp. Tautkopības padomes darbību. Tādēļ pakavēsimies pie šīs jauno terminu nozīmes un tiem apzīmējamo zinātnes nozaļu mērķiem un uzdevumiem. Tautzinātne ir mācība par tautu un tās dzīves norisēm. Tautkopība ir tautzinātnes sastāvdaļa. Vārdam tautzinātne vācu valodā atbilst Bevölkerungswissenschaft, bet jaunākā laikā Volkskunde. Vārdam tautkopība vācu valodā atbilst Volkspflege, Rassenhygiene, Rassenpflege, pa daļai arī Bevölkerungspolitik. Tautkopībai tuvu stāv arī starptautiskais vārds eugenika, bet šī zinātnes nozare nodarbojas lielāko tiesu ar cilvēku bioloģisko īpašību uzlabošanu, kādēļ tās apjoms ir šaurāks nekā tautkopībai. Arī Bevölkerungspolitik ir šaurāks jēdziens kā tautkopība.

Pret vārdu tautkopība vērojami aizspriedumi un celtie iebildumi tomēr nav dibināti. Vārdu „kopt” tāpat kā vārdu „milēt” mūsu valodā lieto visdažādākos gadījumos. Runā ne tikai par zemkopību, lopkopību, dārzkopību un puķkopību, bet arī par bērnu un slimnieku kopšanu, par dvēseļu kopšanu. Pazīstamā korāli Dievs, sargā mūsu tēvu zemi runā par tautas kopšanu — „un to ar tēva uzticību kop”. Tautkopība ietver sevī tik vispusīgu darbību tautas dzīves problēmu risināšanā, ka šo vārdu ir grūti aizstāt ar kādu citu vārdu, kas lietāšanā būtu tikpat parocīgs un pēc satura tikpat pilnvērtīgs.

Tagad nedaudz pakavēsimies pie tautzinātnes satura un uzdevumiem. Tautzinātne ir jēdziens, kas aptver vairākas atsevišķas zinātniskas disciplīnas, kuŗas nodarbojas ar dažādām tautas dzīves nozarēm, tāpat kā tas ir ar dabas zinātnēm, matemātikas (zinātnēm), juridiskām, medicīniskām, teoloģiskām un citām grupu zinātnēm.

Tautzinātnes pamata uzdevums ir izpētīt un noskaidrot tautu vispāri un līdz ar to arī savas tautas dzīves norises, lai, balstoties uz iegūtām atziņām, varētu sekmīgi veikt tos praktiskos uzdevumus, kas jau piekrit tautkopībai un kas iedalāmi trīs pamata grupās — 1) nodrošināt tautas pastāvēšanu, sagādājot tai nepieciešamo skaitlisko pieaugumu, 2) saglabāt tautas kvalitāti, stiprināt tās pozitīvās īpašības un sargāt no deģenerācijas, 3) saglabāt un tālāk attīstīt tautas īpatības un pasargāt tautu no izkūšanas citu tautu sastāvā.

Mūsu pašreizējās trimdas dzīves apstākļos šis trešais uzdevums iegūst sevišķi lielu nozīmi. Tautzinātnei vispirām kārtām nākas nodarboties ar tādām problēmām, kas sakarā ar tautas pastāvēšanas nodrošināšanu. Tas bija tamdēļ vajadzīgs, ka diezgan daudzas kultūras tautas pārdzīvoja smagu krīzi, tām draudēja katastrofiska tautas locekļu skaita samazināšanās dzimstības krīzes dēļ. Lai tauta skaitliski vismaz stāvētu uz vietas, bet neietu mazumā, ir nepieciešams, lai par katriem 1000 iedzīvotājiem gadā piedzimtu vismaz 18 bērni. Bet ap otrā pasaules kara sākumu faktiski piedzima mazāk par šo normu Šveicē, Francijā, Beļģijā, Anglijā, Zviedrijā, Norvēģijā. Pēc Tautu savienības 1945. g. statistikas biļetēna laikā no 1940. g. līdz 1970. g. paredzama iedzīvotāju skaita samazināšanās Anglijā, Francijā, Beļģijā, Austrijā, Zviedrijā. Manāmi šis skaits pieaugtu Itālijā, Polijā, Spānijā, Rumānijā, Dienvidslāvijā, bet visvairāk Padomju Savienībā.

Arī Latvijas stāvoklis tautas dabiskā pieauguma ziņā bija apdraudēts. Pēdējo 5 gadu caurmērā pirms otrā pasaules kara Latvijā piedzima 34.900 bērnu. Pēc visprecīzākām aprēķināšanas metodēm, pēc kuŗām par katrām 1000 sievietēm vecumā no 15 līdz 45 gadiem vajag piedzimt 83,3 bērniem, lai tauta skaitliski vismaz stāvētu uz vietas, Latvijā katru gadu vajadzēja piedzimt 38.600 bērniem. Faktiski piedzima 34.900 vai par 3700 gadā mazāk, cik nepieciešams, lai tauta vismaz skaitliski stāvētu uz vietas, bet nesamazinātos. Tātad arī mēs bijām iekļuvuši bioloģiski nikuļojošo tautu skaitā. Nemot vērā šo bēdīgo stāvokli, radās cilvēku grupa, kas sāka pētīt tautzinātniskās problēmas un vērst tautas uzmanību uz draudīgām briesmām. Bija tikai nedaudzi cilvēki, kas par šo lietu interesējās, runāja un rakstīja. Šie pūliņi sekmējās ar panākumiem, jo dzimstība no 17,2, kāda tā bija par katriem 1000 iedzīvotājiem 1934. g., pacēlās līdz 20,7.

Sakarā ar dzimstības krīzi tautzinātnē ļoti dzīvi pārrunāja jautājumu, vai tauta ir uzskatāma par tādu bioloģisku vienību, kas pakļauta tiem pašiem dabas likumiem kā atsevišķi dzīvi radījumi, ka katram no tiem ir jāpārdzīvo savs jaunības laiks, spēka brieduma gadi, kam seko nenovēršamas vecuma dienas un pēdīgi iznīkšana, kuŗu labākā gadījumā var tikai palēnināt, bet nekādā gadījumā pilnīgi novērst, tāpat kā nevar novērst atsevišķu cilvēku novecošanos. Noteiktas skaidrības un vienprātības šai jautājumā nav. Jaunākā laikā tomēr arvien izmaiņā pacēlās balsis par to, ka kultūras tautu izmiršana nebūt nav nenovēršams liktenis. Ļoti ievērojami zinātnieki apgalvo, ka tauta var dzīvot nenoteikti ilgi, ja vien tik viņa to vēlas, ja

tā saglabā spraugu gribu dzīvot un atbilstoši tam saglabā veselīgu dzīves stāju.

No 20. gadu simteņa sākuma līdz 30. gadiem kultūras tautas dzimstība caurmērā bija mazinājusies par apm. 40 %.

Tautzinātnē ir noskaidrojusi, ka tautas pieaugums vai izmiršana ir atkarīgi no diviem pamata faktoriem — tautas morāles un tautas mentalitātes. Daudz bērnu ģimenes var būt tikai tur, kur ir saskanīgas un stabilas ģimenes. Bet tādas ģimenes var būt tikai tur, kur ir stingra mīlestības morāle. Ja tautā ieviešas izlaidīgi tikumi, tad ģimene sairst un līdz ar to sākas tautas izmiršana. Jo augstākā kādā tautā ir ārķaulības bērnu procents, jo zemāka tur ir vispārējā dzimstība, jo lielāki tautas izmiršanas draudi.

Otrs svarīgs faktors ir tautas mentalitāte, t. i., tautas uzskats bērnu audzināšanas jautājumā. Ja tauta apzinās, ka ir jārūpējas par tautas pastāvēšanu, tad bērnus audzinās, bet, ja cilvēkiem tādas apziņas nebūs, tad dzimstība būs maza un tauta sāks iet pa izmiršanas ceļu.

Dažādās valstīs ir izdarīti mēģinājumi veicināt dzimstību ar valsts pabalstu palīdzību. Bet šī cilvēku vairošanas metode ir ļoti dārga un lielus panākumus nedod. Neviena tauta nespēj atlīdzināt vecākiem tos izdevumus, ko maksā bērnu audzināšana. Bez tautas skaitliskā pieauguma veicināšanas tautzinātnē jaunākā laikā ļoti daudz uzmanības veltī tautas kvalitātes uzlabošanai resp. kvalitātes pasliktināšanās aizkavēšanai.

Jaunākā laikā visās kultūras tautās tās sastāvs nevis uzlabojas, bet gan pasliktinās, neapdāvināto un mazvērtīgo tautas locekļu skaits pieaug ātrāk nekā apdāvināto un augstvērtīgo cilvēku skaits. No tādas cilvēku kvalitātes pasliktināšanās tautām draud nopietnas briesmas.

Tādēļ tautzinātnē ļoti daudz uzmanības veltī tautas sastāva noskaidrošanai pēc cilvēku spējam.

Tagad galīgi ir atmetts agrākais uzskats, ka cilvēki piedzimst ar vienādiem dotumiem, un visas tās īpašību dažādības, ar kurām vieni cilvēki atšķiras no otriem, būtu izskaidrojamas tikai ar audzināšanas un apkārtnes ietekmi. Pēc zinātnes pašreizējiem uzskatiem cilvēku dzīvē ārkārtīga loma piešķirama iedzimtām spējām un rakstura īpašībām. Ļoti daudz ir pētīts cilvēku gara spēju jautājumā pēc tam, kad Čarļa Darvina brālēns Francis Galtons nodibināja īpašu zinātnes nozari eugeniku, kurās uzdevums meklēt ceļus cilvēku cilts uzlabošanai. Šīs jaunās zinātnes pamata atziņas viņš publicēja 1883. gadā. Cilvēku apdāvinātības jautājumā Galtons izdarīja plašus pētījumus. Starp citu noskaidrojās, ka tikai par katrām 4000 personām viena ir ar izcilām gara spējām. Franču zinātnieks Binets 1905. g. publicēja metodi, kā noteikt cilvēka gara spējas un to kopsummu apzīmēt ar vienu skaitli, ko sauc par inteliģences kvocientu. Pēc šīs metodes Amerikas Savienotās Valstīs pirmā pasaules kara laikā izpētīja 1.700.000 jaunus vīriešus, ko iesauc armijā. Visiem jauniesaucamiem caurmērā punktu skaits bija 55, vīrsnieku vietniekiem un virsēržantiem 95 līdz 103, bet vīrsniekiem 130.

Šai pašā USA pētījumā noskaidrojies, ka starp izpētītiem 1.700.000 personām ļoti labi apdāvinātu cilvēku bijis tikai 4,5%, labi apdāvinātu 9,0%, pavisam vāji apdāvināto bijis 10%. Pie tam noskaidrojies, ka augsti apdāvināto un mazvērtīgo dažādās tautās ir ļoti dažāds. Tā augstvērtīgo % svārstījies no 0,5 līdz 19,7, attiecībā starp augstāko un zemāko kā 39:1. Vāji apdāvināto resp. mazvērtīgo cilvēku procents svārstījies no 8,7 līdz 69,9 procentiem jeb kā 1:8.

Garīgās apdāvinātības augstākās pakāpes cilvēkus sauc par ģenijiem. Pēc vienas definīcijas ģeniji ir cilvēki, kas pasaulē spēj atklāt jaunas patiesības un parādīt jaunus ceļus zinātnē, literatūrā, mākslā, saimnieciskā vai politiskā dzīvē. Pēc ģenija zemāku apdāvinātības pakāpi sauc par talantu.

Ievērojot apdāvinātības lielo nozīmi, būtu ļoti svarīgi, ja šo apdāvinātību varētu jau laikus noteikt pēc kādām drošām ārējām pazīmēm. Bet tādu drošu pazīmju nav. Zināms norādījums uz cilvēka gara spējam esot viņa galvas apmērs. Ja cilvēka galvas apmērs esot mazāks par 52 cm, tad grūti esot pieņemt, ka tādai personai varētu būt ievēriņas cienīgas gara spējas. Ja apmēri mazāki par 50,5 cm, tad grūti iedomājama pat normāla inteliģence. Ģenijas spējas varot konstatēt cilvēkiem, kam galvas apmērs ne mazāks par 56 cm. Bet tomēr šiem galvas apmēriem vien cilvēka apdāvinātībā nebūs izšķirēja nozīme.

Sevišķi nopietnu vērību tautzinātnē veltī iedzimtības jautājumu pētīšanai, jo ir noskaidrots, ka cilvēku labās un arī ļaunās īpašības iedzimtības ceļā pāriet uz viņu pēcnācējiem. Apdāvināti cilvēki nenāk pasaulē nejausības ceļā, bet pa lielāku daļai piedzimst no salīdzinot augsti apdāvinātiem vecākiem. Ir ģimenes, kas uzrāda veselu rindu izcilu apdāvinātu cilvēku, kādu parādību var raksturot ar daudziem piemēriem.

Jau agrāk minētais Francis Galtons saka, ka apmēram pusei no Anglijas lielajiem vīriem ir bijuši sevišķi apdāvināti tuvi radnieki. Dažādās tautās ir konstatēta parādība, ka viņas izcilie darbinieki bieži atrodas savstarpējās radniecīgās attiecībās. Pēc kāda USA izdarīta pētījuma 3500 izcilākie darbinieki atradušies savā starpā radniecīgās attiecībās kā 1:5, turpretī visiem valsts iedzīvotājiem to radniecīgās attiecības ir bijušas kā 1:500. Ja ņemot no šo izcilu darbinieku vidus tikai pašus ievērojamākos, tad to savstarpējās radnieciskās attiecības bijušas 1:3 un pat 1:2.

Galtons 1869. g. publicējis grāmatu — Iedzimtība un ģenji. Tur starp citu viņš saka, ka cilvēkam, kas ir dzimis no izcilu apdāvinātiem vecākiem, ir 1000 reizes lielākas izredzes pašam kļūt par izcilu darbinieku nekā kādam gadījumā cilvēkam, kas nācis no parasto cilvēku vidus. Tas pats Galtons ir konstatējis, ka 100 izcilu apdāvinātiem vīriem bijis 31 izcilu apdāvināts tēvs, 41 tāds pat brālis, 48 dēli, 14 mazdēli u. t. t.

Čarļa Darvina vectēvs jau ir bijis izcils dabas zinātnieks. Darvīnu ģimene ir devusi 10 izcilu apdāvinātu darbiniekus, no kuriem diviem pasaulvēsturiska nozīme. Bachu ģimene 5 paaudzēs devusi

ne mazāk kā 34 spējīgus mūziķus, Bernulli ģimene 3 paaudzēs devusi 8 ievērojamus matemātiķus.

Augsti apdāvinātu cilvēku rašanās apstākļi ir vēl maz noskaidroti. Analizējot augsti apdāvinātu cilvēku ģimenes, esot noskaidrojies, ka tādi cilvēki dzimstot, kur viņi vecākos apvienojoties uzcītība, pastāvība, mierīgums un stīpa vitālitate no vienas puses, dvēseles smalkums un maigums no otras puses.

Ģeniāliem cilvēkiem kā atsevišķu tautu, tā arī visas cilvēces dzīvē piešķirama ārkārtīgi svarīga loma, kā, piem., tehniskiem izgudrotājiem, ārstiem, kas atrod bīstamu slimību apkarošanas metodes, tāpat arī izciliem gara kultūras darbiniekiem.

Nemot vērā šo apstākli, būtu jāvēlas, lai augsti apdāvinātiem cilvēkiem būtu lielāks pēcnācēju skaits. Ja tas tiešām tā būtu, tad augsti apdāvināto cilvēku skaits vairotos, tautas kvalitāte celtos un viņas iespējas kultūras celšanas darbā pakāpeniski pieaugtu.

Angļu filozofs Herberts Spensers teicis, ka cilvēku vairošanās spējas esot pretēji proporcionālas to garīgai attīstībai. Kaut šis Spensera apgalvojums vispārējās vilcienos atbilst faktiskam stāvoklim, tomēr to par kaut kādu likumu uzskatīt nevar.

Apdāvinātu cilvēku audzināšana ir jau sen atzīta par ļoti vēlamu un ieteicamu lietu. Jau gudrais ķēniņš Zālamans ir rakstījis: „Ar lielu prieku priecāsies taisnā tēvs, un, kas gudru dzemdina, tas līksmies par viņu.“ Mūsu tautas dziesmā (1732) teikts: „Palīdz, Dievs, tai mātei, Kas pakāra šūpulīti, Kas pakāra šūpulīti, Gudru vīru audzināt! Gudru vīru, gudru vīru, Gudru vīru daudz vajaga! Kariet, mātes, šūpulīšus, Audziniet gudrus vīrus.“

Kāds ievērojams vācu teorētiķis rakstīja, ka apdāvinātu cilvēku dzimtuma šūnas esot visdārgākais, kas vien tik zemes virsū eksistē, jo no tām varot rasties jauni apdāvināti cilvēki. Bet visas šīs atziņas un aicinājumi dod pavisam maz panākumus, izcilām spējām apdāvinātiem darbiniekiem pēcnācēju arvienu ir maz. Mūsu stāvoklis šai ziņā ir tīri katastrofāls. Apstrādājot statistiski vācu okupācijas laikā izdarītās valsts un pašvaldības darbinieku reģistrācijas materiālus, noskaidrojās, ka ģimenēs, kur viens vai abi laulātie ir akadēmiski izglītoti, caurmērā bija tikai pa vienam bērnam, pie kam 37,5% ģimeņu bija pavisam bez bērniem. Caurmērā ik par katru akadēmiski izglītotu darbinieku bija tikai 0,7 bērns, ik par katru vīrieti caurmērā 0,8 un katru sievieti 0,5 bērns. No akadēmiski izglītotām sievietēm precētas bija tikai 48,5%.

Ja pieņemam, ka mūsu akadēmiskā inteligence reprezentē vienu sektoru no mūsu tautas apdāvinātajiem cilvēkiem, tad ir nepārprotami skaidrs, ka šis sektors iet pretī izmiršanai. Bet tas nozīmē apdāvinātu cilvēku skaita samazināšanos un tautas kvalitātes strauju pasliktināšanos jau tuvākā nākotnē. Mūsu pārdomsa kļūst vēl nopietnākas, kad savu uzmanību piegriežam medaļas otrai pusei. Bez augsti apdāvinātiem cilvēkiem katrā tautā ir arī vāji apdāvināti, ar dažādiem fiziskiem un garīgiem defektiem apstēti cilvēki. Pie tam šī tautas mazvēr-

tigākā daļa dod daudz lielāku pēcnācēju skaitu un līdz ar to lielāko dabisko pieaugumu nekā tautas vērtīgākā daļa. Šī parādība stipri uztrauc tautzinātnieku prātus un tamdēļ tiek meklēti visādi līdzekļi draudīgo briesmu mazināšanai. Jau vairāk nekā pirms 40 gadiem USA dažos štatos izdeva likumu par tādu cilvēku sterilizāciju, no kurjiem varētu celties defektīvi vai ar noziedzīgām tieksmēm apstēti pēcnācēji. Tādu pašu likumu Šveicē izdeva 1928. g. un Dānijā 1929. g. Šai virzienā plašu akciju taisījis attīstīt Vācija, kur sterilizācijas likums stājās spēkā ar 1934. g. 1. janvāri.

Izdarītie pētījumi rāda, ka defektīvo cilvēku % vecās kultūras tautās ir krietni augsts, un tautas kvalitāte līdz ar to ir pasliktinājusies. Dažās Vakarēiropas palīdzībās stāvoklis ir kļuvis tik ļauns, ka līdz 30% jaunatnes nespēj nobeigt pilnu pamatskolas kursu savas garīgās aprobežotības dēļ. Vācijā pieņēma, ka 10% no visiem cilvēkiem ir nepilnvērtīgi. Daudzi tūkstoši cilvēku ir apstēti ar dažādām smagām gara slimībām, kas iedzimtības ceļā pāriet uz pēcnācējiem. Vācijā rēķināja 240,000 garā nenormālo un 90,000 slimo ar kritamo kaiti. No tiem visiem apmēram ceturtdaļa ir precejušies. Garīgi nenormālie cilvēki seksuālā dzīvē ir ļoti aktīvi, un tā kā tiem ir pavisam vāja atbildības sajūta, tad tie parasti atstāj lielas ģimenes, kurās ir daudz defektīvo. Šo parādību rezultātā cilvēku kvalitāte kultūras tautās draud strauji pasliktināties.

Kultūras tautu nākotnes izredzes kļūst drūmas arī tāpēc, ka cilvēki izrāda arvien lielāku baudu kāri, kuņas apmierināšanai kalpo alkohols, tabaka un citas stiprākas vai vājākas baudu indes. To lietošana arvienu vairāk pieņem, cilvēku veselības stāvoklis pasliktinās, pieņemams bīstams slimības, kā sirdskaites, tuberkuloze, vēzis un citas. Baudu kāres apmierināšana prasa milzīgus izdevumus, tamdēļ pasliktinās veco kultūras tautu materiālais stāvoklis. Sevišķi bīstams kultūras cilvēcei kļūst smēķēšanas paradums. Tā kā pēdējā laikā šo netikumumu sāk pārņemt arī sievietes, tad posta apmēri kļūst pavisam nepārredzami. Vācijā 1937./38. g. izsmēķēti 9 miljardi cigāru un 42 miljardi cigārešu.

Sakarā ar alkohola aizliegumu, ārkārtējos apmēros smēķēšana pēdējos gadu desmitos ir pieņēmusies USA. Tā 1913. g. tur izsmēķēti 13 miljardi cigārešu, ap 1930. g. jau 100 miljardu, bet pēc pēdējām ziņām jau 350 miljardi cigārešu gadā. Līdz ar smēķēšanas pastiprināšanos ārkārtīgi pieņēmušās sirds slimības un 700 tūkstoši cilvēku slimojot ar vēzi. Pēc kāda angļu žurnāla aprēķina Anglijā gadā laikā par tabaku izdotas tādas naudas summas, kas līdzinās 14 miljardiem Latvijas latu.

Nākot satīksmē ar Vakarēiropas kultūras tautām, mums ir jāapziņās un jāatceras divas lietas — ka mēs esam rietumu demokratiņām lielu pateicību parādā par to palīdzību un aizsardzību, ko viņas mums sniedz, bet tai pat laikā mums ir jāzina, ka mēs nekādā gadījumā nevaram piesavināties šo

mums draudzīgo tautu dzīves paradumus, kas mums ir kaitīgi.

Apskatot veco kultūras tautu dzīves negatīvās parādības, vēl gribas atgādināt Berlīnes universitātes higiēnas institūta pētījumu rezultātus, ka dažādi cilvēki reaģē uz baudu indēm, kā alkoholu un tabaku, ļoti dažādi. Vieni šīs indes panes salīdzinot viegli, turpretī citiem tās vārda pilnā nozīmē ir nāves zāles un ātri tos noved kapā. Šo atzinumu apstiprina statistiskas ziņas. Vācijā laikā no 1920. līdz 1924. g. slimnīcās ievietotas 45.220 personas, kas saslimušas ar dzēruma ārpūti. Prūsijā vien laikā no 1918. līdz 1925. g. ārpūti iestādēs ievietoti 39.826 prātā sajukuši župas. Šāda veida slimnieku skaits pieaudzis, jo 1919. g. to bijis tikai 2.437, bet 1925. g. jau 8.833. Šie dati skaidri norāda, ka daļa cilvēku no alkohola lietošanas kļūst ārpūti. Līdzīgas parādības novērotas arī citās zemēs. Francijā 1932. g. psihiatriskās slimnīcās ievietotas 19.022 personas, kas žūpības dēļ bija kļuvušas ārpūti vai arī bija ļoti tuvu šādam stāvoklim. Medicīnas literatūrā jau var atrast lielu daudzumu materiālu, kas liecina par alkohola postoģo ietekmi uz cilvēku veselību un pēcnācēju kvalitāti. Pēdējos gadu desmitos ir iegūta izšķirīga skaidrība par smēķēšanas un tabakas indes kaitīgumu. Sevišķi bīstams smēķēšanas paradums ir jaunatnei, radot gremošanas organu bojājumus, sirds dauzīšanos un dažādus citus traucējumus organismā. Ja smēķēšanas netikumam nododas jauni cilvēki, tad traucēta tiek viņu ķermeņa attīstība, mazinās plaušu elastība. Vispārējais jaunā smēķētāja veselības stāvoklis pasliktinās, tabaka sagatavo ceļu tuberkulozei. Nožēlojamu vieglprātību šā netikuma piekropšanā pieļauj arī pieaugušie un vecākie cilvēki, atkal aizmirstot, ka daļai cilvēku tabaka ir īstas nāves zāles.

Tīrā neprātība ir, ja smēķēšanas netikumam sāks nodoties arī sievietes. Vīnes zinātnieks un ārsts sieviešu slimībās prof. Hofsteters saka, ka cigarete sievietei ir pirmais solis uz krišanu. Smēķētājas sievietes pēc prof. Hofstetera domām kļūstot ģimenei nederīgas.

Kultūras cilvēku aizraušānās ar baudu indēm rada visnopietnākās bažas par pašreizējās kultūras nākotni. Ne par velti Vakareiropas zinātnieki cits pakal citam publicē izmīsumu pilnus rakstus par pašreizējo kultūras krīzi, kas esot viena no nopietnākām pasaules vēsturē.

Dzīvodami savā dzimtā zemē, mēs nekādu kultūras krīzi neizjutām, jo mūsu dzīve bija veselīgāka nekā šeit, Vakareiropā. Bet tagad, uzturoties veco kultūras tautu vidē, mūsu stāvoklis kļūst visai nopietns. Vēsture sniedz daudz piemēru, ka gadījumos, kad kāda jauna tauta nāk saskarē ar vecu kultūras tautu, jaunā tauta ātri uzsūc vecās tautas netikumus un aiziet bojā. Tā pagātnē iznīka dažas ģermāņu ciltis, nākot saskarē ar seniem romiešiem. Tā jaunākā laikā iznīkst primitīvās tautas Āzijā, Āfrikā un Austrālijā, nonākot saskaros ar eiropiešiem. Tādas pat briesmas pašlaik draud arī mums. Novērojumi rāda, ka veco tautu neti-

kumus mēs pārņemam ārkārtīgi kāri un šajos netikumos cenšamies savus skolotājus pārspēt.

Mūsu vienīgais glābiņš ir, dzīvojot trimdā, palikt uzticīgiem savai nacionālai stājai un palikt pie sava latviskā dzīves veida neatkarīgi no tā, lai ko darītu, lai kā dzīvotu citi mums sveši ļaudis.

Prof. Dr. P. Starcs

PAR INTELLEKTUĀLO DZEJU

Rakstos diezgan bieži runā par intelektuālo dzeju un dzejniekiem intelektuālistiem. J. Veselis savā Latviešu rakstniecības vēsturē nodaļā Intelektuālisti saka: „Ap 1930. gadu rodas īpatnēji stāstnieki, liriski latviešu rakstniecībā, pilnīgi pārveidodami tradicionālo romānu, stāstu, pat romānu, kā arī lirisko dzeju. Viņus par dēvēt par intelektuālistiem, jo viņu darbi pārkrauti ar dažādu zināšanu balastu...“ Šinī nodaļā J. Veselis apskata prōzistu Anšlavu Egliti un liriski Veroniku Strēlerti. Lai gan J. Vesela intelektuālistu raksturojums attiecināms īpaši uz prōzistiem, svarīgi tomēr konstatējumi: 1) intelektuālistisms mūsu jaunākajā rakstniecībā visai plaša parādība, 2) V. Strēlerte ir intelektuāliste.

Man ir bijušas sarunas ar dažiem literatūras kritiķiem par šo jautājumu. Kāds ļoti pazīstams kritiķis V. Strēlerti neatzina par intelektuālisti. Cits kritiķis par intelektuālistu atzina dzejnieku, kam filozofiska ievirze un kuŗa darbos sastopamas skaidri noformulētas atziņas. Šaubos, vai šī definīcija ļautu sameklēt kādu intelektuālistu starp liriski, kas „ap 1930. gadu rodas“. Tātad būtu pretruna ar J. Vesela atzinumu. Ja vēl pieminētu kāda kritiķa teicienu: „Ja Jūs šo dzejnieku būtu personīgi pazinis, Jūs par intelektuālistu viņu neuzskatītu,“ tad pilnīgi nobriedis konstatējums, ka dzejnieka intelektuālista jēdziens pavisam neskaids un katram spriedējam cits. Mana raksta nolūks ierosināt domu izmaiņu un jēdzienu precizēšanu šai jautājumā.

1.

Dienas allažībā esmu kā gājējs tumsā: mani redzējumi nav spilgti. Bet tad debess nomet gaismu — zibeni vai pa mākoņu spraugu mēness staru. No tumsas iznirst ainava. Satveru to savām maņām, un mani tā paliek. Ja esmu pacēlies tai brīdī augstāk, stāvējis kalna galā, manam redzējumam ir plašuma elpa. Esmu uztvēris lietas un to sakarus, mani paliek arī ainavas kontūras. Detaļas neesmu spējījis saskatīt. Bet ar to pietiek. Var rasties dzejolis, labs dzejolis. Kopiespāids mani laimīgi novedīs līdz galam, ja man ir vajadzīgā tehniskā varešana, paškritika un gaume.

Citreiz radīšanas gājīns nenoris tik gludi. Uzliesmojums ir bijis par niecīgu. Saskatu tikai mazu ainavas daļu — mani skaidri ieskanas pāris dzejas rindu. Tālāk ir tumsa. Neredzu darba kontūras. Ja par varī gribu uz priekšu tikt, man jāņem rokā spuldze un jāiet. Bet tā apgaismo vienīgi dažus soļus. Galā es tikšu, bet manam darbam

truks samērīguma, saskaņas sevī, truks organiskā veseluma. Blakus labām rindām būs vājas. Darbs nebūs radīts, bet darināts. (Liekas, arī šādu dzeju daži uzskata par intelektuālu dzeju). Tāpēc motīvu labāk pierakstīt un nolikt. Pēc laika (varbūt mēnešiem) gadīsies — es pārcilāšu piezīmes, izlasīšu un tad pēkšņi ieraudzīšu visu, kas bija paslēpies.

Laimīgs tas dzejnieks, kas raksta tikai tad, kad ir redzīgs, nelaimīgs, kas pūlas ap dzeju, būdams gluži aklis. Pēdējais tad lieto standartmateriālu, tā saucamās dzejas klišejas.

Tātad, lai varētu radīt labu dzejoli, vajadzīgs spilgts izgaismojums. Ikvienam cilvēkam lietas vai parādības izgaismot spēj emocijas vai intelekts. Gluži tāpat arī dzejniekam radišanas brīdī primāro izgaismojumu var dot viens vai otrs no šiem psihiskās gaismas avotiem. Tādēļ iespējami divēji dzejas priekšmeta sākotnējie skatījumi: 1) intelektuālais skatījums, kam raksturīga nostāšanās it kā kalna galā pāri ainavai (dzejas priekšmetam), 2) emocionālais skatījums, kam raksturīga nostāšanās ainavas vidū. Te nedrīkstam aizmirst, ka runa ir par pavisam īsu radišanas sākuma brīdi. Zinām, ka intelekta un emociju darbība parasti nenoris šķirti. Pat atomu pētniekā viņa atziņas var radīt spēcīgas pārdzīvojumus, piem., pārdomājot savu atradumu iespējamās sekas. Dzejniekā intelekta un emociju rosmes savijas pavisam cieši. Tālākajā mākslinieciskās radišanas procesā intelekts un emocijas darbojas kopā. Izņēmumi ir, bet reti. No mūsu dzejniekiem galējības aizgājuši emociju virzienā Kārlis Jēkabsons un intelekta virzienā Viktors Eglītis daļā savu darbu.

Dažreiz intelektuālā izgaismojuma moments gandrīz nepamanāms. Piem., es izeju nakti, palūkojos zvaigžņotās debesis. Mani sāk rosīties jūtas. Man nemaz nav jāpārcilā zināšanas par kosma bezgalību un harmoniju, tās ir nogulušas manā garā un piešķir toni manām jūtām resp. dod sākotnējo intelektuālo izgaismojumu.

2.

Meklējot dzejnieka intelektuālista būtiskās pazīmes, manuprāt, nedrīkstētu nomaldīties gluži ārējās pazīmēs, kāda ir skaidri noformulētu atziņu konstatēšana viņa darbā, bet viss svars būtu liekams uz psihisko konstellāciju radišanas brīdī. Tādēļ dzejniekam intelektuālistam par būtiski raksturīgu atzīstams, pirmkārt, intelektuālais dzejas priekšmeta skatījums, kas savukārt raksturojas ar nostāšanos ārpus šā dzejas priekšmeta un it kā pāri tam, ļaujot to saskatīt lielās līnijās, visā plašumā. Pat savu subjektīvo pārdzīvojumu šāds dzejnieks vēro kā objektu, tā spēdams to attēlot visās attīstības pakāpēs. Tāpēc šāda dzejnieka dzejoli ir it kā nelielas psihodrāmas. Dzejnieks intelektuālists atliekmes pret sevi ir analītisks.

Tiesa, te varētu iebilst, ka šāds skatījums raksturīgs nevis lirikim, bet epīkām, bet tam preti stāv realitātes — paši dzejas darbi, kas pierāda, ka intelektuālais skatījums, savienodamies ar emō-

ciju plūdumu, spēj dot izcilus lirikas paraugus. Nevietā kritiķu aizdomas, ka dzejnieks intelektuālists predestinēts nesasniegt pilnību. Pietiek minēt pāris vārdus — Ed. Veidenbaumu un Raini, lai konstatētu, ka dzejnieks intelektuālists spēj radīt darbus, kas pieder labākajam mūsu lirikā, un ka intelekta piešķirtā augstuma — dziļuma dimensija dzejas vērtībai tādā kātēt nevar. Emocionālās dzejas plāvu un druvu ainavu tā tikai padara interesantāku ar kalnu šķautnēm un aizām un varbūt arī tuvāku modernajam cilvēkam, kuŗa psihē intelektuālās rosmes visai spēcīgas un sarežģītas.

Otrkārt, raksturīgs dzejnieka intelektuālista stils: vārdus sakari intelekta nodibināti. Paraugam der Raiņa Kalnā kāpēs:

Tad kļūsi vientulīgāks gads pēc gada,
No tevis atšķelsies pēc drauga draugs,
Rets ceļotājs, kas būs tev dvēselē rada,
Un reta puķe, kas tev klintīs augstā.

Intelekta nodibinātie vārdus sakari saskatāmi bez paskaidrojumiem kā še, tā tālākajos pantos.

Te vēl minama intelektuālā metafora, kas, man šķiet, izveidojusies jaunākajā laikā. Paraugam Zinaidas Lazdas dzejoļa Cilvēks 3. pants (Tālais dārzs, 153. lpp.):

Kas ir cilvēks ar savu sirdi,
Ar savu rita dziesmu? —
— Tas brīdī staro, dreb zemes vējā,
Tad rimis stājas,
Top kluss.

Cilvēks staro. Sakars „cilvēks“ un „staro“ starpā ir intelekta rasts, jo kāda gaismas avota un cilvēka gara starošanas līdzība tverama vienīgi domu procesā, turpretī jutekliskā metaforā (piem., saule lec) līdzība tverama maņu orgāniem, šinī gadījumā ar aci. Šī intelektuālā metafora divi vārdos zīmīgi izteic cilvēka gara daudzveidīgo aktivitāti, kas jūtu un domu veidā līdzīgi gaismai: (arī tās sastāvā dažādi stari!) plūst uz citiem cilvēkiem.

Cilvēks dreb zemes vējā. Arī šim skopajam teicienam milzīga iekšēja enerģija. Tas liek apjaut cilvēka ciešanu dziļumu.

Abu šo teicienu pretstats šis rindas dinamisko iedarbību vēl kāpina: cilvēks, kas staro, ķēnišķīgi apveltīdams citus, tomēr dreb ciešanās kā sīks zāles stiebers vējā.

Tātad iedziļinoties atklājam intelektuālo metaforu daudzplāksnaino raksturu. Tām brilljanta daba: tās vienkāršas, bet, uzmanīga lasītāja gara apmirdzētas, sāk brīnumaini starot. Pretstatā īsumam tām piemīt liela satūra bagātība ar tieksmi pāvērt skatu dziļumā, pārādot it kā diagonālu šķēlumu.

Pretstata labad kāds K. Jēkabsona dzejolis tirās emocionālās dzejas paraugam:

Mirdzi kā zvaigzne tu naksnīņā
Ar magoņu lapīņām liegām,
Mirdz tava līlīju rociņa,
Mirdz līdzīgi ziemeļu sniegam.

Kā makoņu dzelme tev acis māj u. t. t.

Dzejolis jauks, krāsains, melnāds, „smaržīgs“, bet intelekta klātenes nemaz nemanām. Vārdu sakari tikai emocionāli nodibināti. Kas grib šo dzejoli baudīt, lai iesloga intelektu supu būdā: ja tiks klāt, saplucinās.

Šādas dzejas mums maz. Emocionālais saistījums tomēr gaiši redzams arī loģiski skaidros pantos, piem.:

Viņš manus ilgu skatus
Peļēkos tiklos pin,
Viņš manu sapņu rozes
Nāves autos tin.

(K. Skalbe, Zirneklis,
Kop. r. I, 137. lpp.)

Treškārt, intelektuālajā dzejā var būt sastopamas arī atziņas, bet tā nav būtiski svarīga pazīme.

Būtiski svarīgas dzejnieka intelektuālista pazīmes tādat ir divas: 1) intelektuāls dzejas priekšmeta skatījums, 2) intelekta nodibināti vārdu sakari.

3.

Tālāk īsas piezīmes par mūsu intelektuālās dzejas attīstību.

Par pirmo intelektuālistu mūsu dzejā uzskatāms Juris Alunāns, ja neskaitām sveštautieti Veco Stenderu. Izcilas virsotnes ir Ed. Veidenbaums un Rainis. Tālāk attīstības līnija iet uz ekspresionistiem. Tie ir īpaši interesanti. Liekas, ka tikai pēc ekspresionisma saīršanas sakuploja intelektuālā dzeja bez atziņām. Izskaidrojums varbūt tā laika idejiskajā apskumā.

Otrkārt, man šķiet, ka ekspresionisti pirmie sāka radīt intelektuālās metaforas. Viņu cenšanās pieklūt dēvelei, nojaucot visus aizsprostus, protams, te bija palīdzīga.

Treškārt, kāds paguris ekspresionists, kaunēdams prakticismu laikā par idejām runāt, kļuva par Oliveretto, par trubadūru uz ēzeļa. Ar to mūsu literatūrā ieviesās šķispiriskais āksts, runādams groteskā, interesantā stilā. Vēlāk šādu stilu lietoja mūsu urbanisti plejāde, slēpdama aiz tā savas skumjas un pagurumu. Šie urbanisti arī bija intelektuālisti. Uz tiem var attiecināt J. Veseļa teicienu (Latv. rakstn. vēsture, nodaļa Intelektuālisti): „Stils kļūst par mākslotām groteskām, vārdu, priekšstatu grēdām, celtnēm, bet reizē tas izkopts, tēlainis, dzīvs, saistošs.“

Jaunākā dzejnieku intelektuālistu paaudze kļuvusi atkal istāka, dziļāka, vērtību atzīnēja. Pie tās pieder lielā daļa tagad darbīgo dzejnieču un dzejnieku. Emocionāli dzejas priekšmetu skata Andrejs Eglītis, Klāra Zāle, Elza Ķezbere, Rūta Skujiņa.

4.

Pieredze rāda, ka viens dzejnieks visos tematu lokos parasti nespēj radīt vienādi vērtīgus darbus. Piem., V. Plūdoņa spēks īsti parādās balādēs, poēmās un patriotiskajā dzejā, bet viņa sniegumi intīmajā lirikā ir krietni vājāki. Gluži pretēji vērojām Klāras Zāles dzejā: labāko viņa sniedz,

palikdama subjektīvo pārdzīvojumu lokā, bet īsti nepārliecina daļā dzejoļu (Pārdeģšanas 2. daļā), kur mēģina laikmeta traģiskumu lielās līnijās parādīt, t. i., izejot laukā no subjektīvo pārdzīvojumu loka. Cēlonus labi analizē kritiķe Ofelija Sprogere (Nedeļas Apskats, 1947. g. 5. sept.): „Bet jāsapka tomēr, ka šī pārdeģšana neskar dzejnieces dziļāko būtību — viņa neiziet no savas sapņu pasaules, tikai viņas teiksmu zeme no mīlestības zemes kļuvusi par zaudēto dzimteni...“ Un tālāk: „... viņa nespēj pilnīgi iziet no sevis savās sāpēs un savā mīlestībā — nespēj tās pacelt pārpersoniskā plāksnē, atraisoties no sava egocentriskuma...“ Cita kritiķe L. P. (Tēvzeme, 1947. g. 13. sept.) par šī paša dzejoļu krājuma otro daļu piebilst: „Nedzīvotā, pušu pārlautā dzīve un sāpju aizmāktā dziesma ir šīs daļas subjektīvais motīvs, kas atradīs lasītājos atbalsi.“ Jā, šis subjektīvais motīvs atradīs atbalsi, jo dzejniece palikusi savu spēju robežās (viņai raksturīgs emocionālais dzejas priekšmeta skatījums), bet kā gan viņa lai spētu laikmeta traģiskumu pacelt pārpersoniskā plāksnē, ja šī padēšana prasa gluži citu skatījumu — intelektuālo!

Liekas skaidrs, ka ir tematu loki, kuŗos suverēns ir emocionālais dzejnieks, un citi, kuŗos spēj valdīt dzejnieks intelektuālists. Un tas tāpēc, ka dažādi dzejas priekšmeti, lai tos pilnīgi varētu izgaismot, prasa dažādu skatījumu.

Šiem diviem dzejnieku tipiem pakļāvīgos tematu lokus varētu aptuveni norobežot šādos pretmetos: liriskās jūtas — traģiskās (klasiskā izpratnē) jūtas; egocentriskā juteklības pasaule — pārpersoniskā plāksnē paceltā gara pasaule. Arī pārpersoniskā plāksnē paceltā sociālā un patriotiskā dzeja pieder dzejnieka intelektuālista tematu lokam. Tāpat no juteklības atbrīvotas un tīrā garīgumā paceltas mīlestības jūtas raksturīgas intelektuālistam (Z. Lazdas Tālais dārzs, nodaļa Dienas loks).

Parasti kāda dzejnieka īpatnībai atbilst tikai viena veida dzejas priekšmeta skatījums — vai nu emocionālais vai intelektuālais. Laikam tomēr iespējams arī daudzpusīgas personības, kas dažādos mūža posmos vai situācijās spēj dzejas priekšmetu izgaismot gan emocionāli, gan intelektuāli (vai tā būtu genialitātes pazīme?). Šāda spēja piemīt Jānim Porukam. Emocionālais skatījums konstatējams, piem., dzejolī Teici to stundū, to brīdī, bet intelektuālais — dzejolī Vēlējūmies.

Kā emocionālajam dzejniekam, tā intelektuālistam ir savs spēks un savs vājums. Jāvēlas tikai, lai katrs apzinātos savus dotumus un paliktu pie tiem, tad abi mūsu dzejai spēš sniegt izcilas vērtības.

Arturs Kaugars

AIDA NIEDRA — ROZU PELNI

Apgāds Grāmatu Draugs, H. Rudzītis, 1947.

Rozu pelni tēlo īsu laika sprīdi jaunajā Latvijas valstī. Vēl mazliet parādītas pēdējās kaujas, tad sākas Latvijas brīvās zemes dzīve. Viss bango un palo, bet prieks un gaviles jaucas ar sērām par kritušajiem dēliem (28), un gūmeņu tēvi vēl ir kaŗa

dienestā (110). Laudis kāro vienīgi izlīdzinājumu, mieru un brālību (78). Viss ir jauns, viss veidojas un top.

Uz šī fona tēlota jaunā meitene Marija Goba. Viņa atstāj pazemīgo un kluso zemnieces darbu kā putns pērkli (12), ienāk Rīgā un sāk savu ceļu. Viņa ir droša un kvēla (84), iemīļo jaunu latviešu virsnieku, ar ko sastopās, gaidot vilcienu pirmo reiz ceļā uz Rīgu, tad sarausta arī šīs saites, jo „viņa bij apzīmēta”, un „jaunā diena piederēja pilnīgi viņai vienai pašai” (115). Marijas Gobas mērķis ir skaidrs: viņa ir nākusi uz Rīgu, lai taptu par dzejniecei. Rakstnieku sabiedrības tēlojums un tas, kā Marija iegūst vietu un vārdu to vidū, ir grāmatas galvenais saturs.

Īpatnējs ir Aidas Niedras tēlošanas pagēmiens. Viņa tver veselo, rādot detaļas, no sarunām dažkārt tikai pāris pēdējos teikumus. Varētu pat teikt, ka viss tēlojums ir tikai epizods no Latvijas patstāvības pirmajiem gadiem un savukārt sastāv no daudziem maziem epizodiem. Visā grāmatā tēlotais laiks aptver pāris gadus ar sākumu 1919. g. rudenī, un te sastopamies arī ar patiesi dzīvojušiem cilvēkiem. Palūkosim, kā parādīti divi dzejnieki: „Milzīgs, saģumis uz priekšu, biežā kažokā, ar augstu, melnu jēreni galvā. Platā un bālā vaigā iespīdēja smaidis. Viņam blakus stāvēja mazs, melnā mētelī tērpies cilvēks. Šaurā platmale bija atgrūzta uz pakauša, un viņa acēnu stiklos ir kā šķītlās un dzirkstīja strēļaina spuldze.” (31). „Un brienor Marijai notēlojās jautrais milzenis. Un otrs. Ar gludeno un tumšo seju. Rūķa augumā.” (32) — Vajag tālāk vēl izlasīt, ka šo mazā auguma vīru vēlāk sauc par lielo dzejnieku (35), ka viņš deklamē franču autorus (45), ka viņa vārds var jauno iesācēju pārnest pāri visiem bezdibeniem (52), un mēs viņu pazīstam.

Kādā rakstnieku vakara aprakstā lasām šādus teikumus: „No ārzemēm pārbraukušais dzejnieku pāris sēdēja galda galā. Ap viņiem pulcējās daži profesori, slavēni mūziķi un dziedoņi” (54). „Se-koja galda runas. Apsveica pārbraukušos dzejniekus” (56). — Tos arī pazīstam, kaut visā grāmatā par viņiem nav teikts vairāk ne vārda.

Tālāk šāda vieta: „Arī šis Ho-Tai mīlēja latviešu zemi. Un Valeris Priede nenojauta šīni vakarā, ka apnicinātais dzejnieks pēc daudziem gadiem nomirs tālā bēgulībā, ciezams par tēvzemi kā mocekļis” (148). Tas ir vai viss, kas teikts par šo Ho-Tai. Tikai vēl mazs skatiņš iepriekš, ka „lielais dzejnieks” aiziet no kroga, ja tūr sēž Ho-Tai. — Tā rakstīt, neparādot nekā — ne iepriekš, ne vēlāk, var tikai par zināmu cilvēku. Lasītājam pašam jāuzmin, kas tas par dzejnieku bija un jāzina, kāda bij nokļūšana bēgulībā, citādi tik īsa pieminēšana netop dzīva. Šai gadījumā pēdas ir sameklējamas. Jāzina, kurš no dzejniekiem 20-to gadu sākumā rakstīja milas līriku austrumniecisku imitāciju stilā un izdeva krājumu Ho-Tai (ar diviem punktiem uz i), un tas viņš ir. Vecākā paauzde, kas pati tai laikā jau dzīvoja līdzī, droši vien pazīs vēl citus arī, varbūt arī pašu trauksmaino Mariju Gobu viņas straujajā un

pirmatnīgajā spēkā (101), nemitīgo meklētāju, kā viņa pati par sevi saka grāmatas beidzamajās rindās.

Grāmatā parādīts arī, kā jaunajā valstī aug mantīgo šķira, kā plešas veikali. Kad Marija atteic draudzību Augustam Ābelem, viņš apprec bagātā maiznieka Veldres meitu. Pēc viņu saderināšanās autore saka: „Jā, šīs saites bija tiešām ciešas. Tās savilkās neatraisāmas” (137). — Pret to būtu ko iebilst. Šīs saites atraisījās pēc dažiem mēnešiem. Kā nu tāds teikums šo laulību varēja ievadīt. Turpreti sagatavotājs motīvs izlietāts pašā laulību aprakstā: „Dievnama drūmajā telpā dega liels gaismeklis. Tas viņuļoja krāšņs, lai izskaustu ēnas ap altāri. Bet ēnas neizzuda. Tās pavadija abus nācējus” (159).

Šīni pat laulību aprakstā atkārtojas teksts, ka pie dievnama durvīm bija salasijušies laudis. Parasti Aida: Niedrai tas neatgadās. Taisni otrādi: viņas īpatnība ir teikumu īsums tik lielā mērā, ka tie bieži jau nav vairāki teikumi, bet atsevišķu vārdu pāri, piem., citās no 32. lpp.

Nobeidzot vēl jāatzīmē, ka Aida Niedra lietā arī dažus senlaicīgus vārdus. Piemēram brokasts ir rītišķis (14), pusdienas vikšt (22), arī rakstnieku vakaru savikšt (138), kokiem pumpuri piemilza (36).

Kā izprotams virsraksts: Rožu pelni? — Šī grāmata nobeidzas tā: „Pavasara debesis zvīņoja saulē un pilsēta bij dzīva kā visa dzīve jaunajā latviešu valstī.” Tāds bija mūsu dzīves sākums, uz kura dažiem epizodiem autore te uzmetusi gaismas šalti.

Austra Tamuža

FRICIS DZIESMA, DZĪVEI DRAUGOS

Dzejoļi, 1942.—1947. Apgāds Ceļš, 1947.

* Fricis Dziesma ir viens no intelligentākajiem, nopietnākajiem vidējās paaudzes līrikiem, patlaban mīt Zviedrijā. Mēs, Vācijas latvieši, varam būt lepnī, ka savā pusbada dzīvē tomēr spējam apgādāt Zviedrijas tautiešiem grāmatas, jo mums ir pieprasījums pēc gara barības, kāda tur mazāk, kaut gan grāmatniecības tehniskās iespējas viņiem nesalīdzināmi pārākas.

Ventspīlnieks Fricis Forstmanis, kas par pseudonīmu pieņēma savas mātes skaito uzvārdu, kā pilntiesīgs dzejnieks attīstījās ar trim grāmatām pirms otrā pasaules kara. Apzinātā darbā un kultūras gribā viņš pacēlās pāri provinciālisma šaurībai un atrada savu sūtību grāmatu pasaulē. No svešiem paraugiem viņu visvairāk saistījis austrietis Rilke ar savu romantiski neskaidro, retvārdauno un burvīgo izteiksmi (patlaban Raineru Rilki ļoti iecienījuši un daudz atdzejo franči). Arī apskatāmā grāmata ir dzejoļu ar virsrakstu: Rilke senas pils tornī. Pats Dziesma ir tāds torņnieks — grāmatu kameras iemītnieks. Viņa mīlestība pieder grāmatām — arī tīri ārigā ziņā, jo Dziesma ir iesējējs un kā tādus pelni ūzturu zviedru zemē. Viņš ļoti mil retus izdevumus un iespiedumus uz luksa papīra. Divainā kārtā Dziesmas pašā dzejā

romantiskā stīga tomēr netrīc pilnīgi brīvi, viņā ir arī kaut kas no latviskās vienkāršības un neskurbā skata, un varbūt šie prestatī vēl līdz šim traucējuši viengabalainā un iezīmīgāk izveidoties Dziesmas personībai, kādēļ arī tas nebija iespējams iegūt populārāku vārdu.

Dziesmas pirmskapa grāmatās visās skan apliecinājums dzīvei, kas to tuvina tolaik pazīstamiem pozitīvistiem, tikai Dziesmas dziesma ir dziļāka, mākslinieciskāka nekā tā saucamo pozitīvistu deklarācijas un pastāsti. Par viņa labāko šā perioda grāmatu atzīstams krājums Svētītie gadi, kur viņš izsaucas: „Tie ir tavi svētītie gadi, Kuņos dvēsele bagāta tiek!”

Jau šis pāris rindas ievīļo gaišu, priecīgu noskaņu, saskaņā ar sevi un pasauli, kas arī dominē visā krājumā.

Kaŗa laikā iznāca plašā Dziesmas grāmata Dzīves lokā, kas saturēja vairāk prātnieciski noskaņotus dzejoļus, un ko kritika uzņēma dalītiem spriedumiem — Viktors Eglītis, piem., uzrakstīja pilnīgi negatīvu atsauksmi, no visa atzīdams tikai Bachčarasajas strūkļakas iespaidos uzrakstīto poēmas fragmentu par tatāru chanu Gireju. Toties autoru ar lasītājiem un kritiku atkal samierināja par jaunu stilizētais un „pabeigtais” izdevums (editio ne varietur): Līvzeme, kas iznāca ar ekspressīviem Jāņa Liepiņa zvejnieku zīmējumiem un māres ainavām dobspiedes tehnikā. Te ir iekšā spēcīgā un dziļi izjustā poēma Zvejnieku Sv. vakarēdiens, kur attēlota Dieva lūgums vētras laikā, pie kam gan negaisa tēlojumā, gan pārdzīvojumā, gan arī tīri dzejas tehnikas ziņā Dziesmas izdevies sabangot veselu krāšņu un bagātu izteiksmes līdzekļu orķestrāciju. Šie daži desmiti gaŗo rindu pieskaitāmi mūsu jaunlaiku liriskas ievērojamākajiem sniegiem.

Arī Dziesmas jaunais krājums iesākts vēl kaŗa laikā, un, kā rakstīts piezīmē, „ir kopējā darba izlase”. Tad var gaidīt, ka tas saturēs visus līdzšinējos raksturīgākos dzejnieka būtības elementus. Un tā arī ir. Jau grāmatas virsraksts apliecinā, ka tā turpinās „dzīves apliecinātāju” tradīciju. Šāda virziena un noskaņojuma dzejoļi ievietoti ievadā un pirmajā nodaļā. Piemēram:

Kur vien griežu seju,
kur vien mūžā raugos,
jaušu kļusu dzeju,
jūtos dzīvei draugos.

Āres skan kā zvani,
gadi dziedot staigā.
Visur mirdz pār mani
mūža gaisma maigā. (6.)

Dziesmas dzīves slavinājumam piano un savā ziņā minora skaņa. Viņa eksistences atzīšana balstās uz rāmu apceri un pārdomām. Meklēdams savai ticībai pierādījumu, Dziesma nepiesauc vasaras dzīras, bet gan mil pavasara un rudens rāmās krāsas (12. un 13.). Dzīvei lēni gaŗām noejot, dzejnieks saka, ka „tur miers un vizēšana, ko tikai klusumā un apcerībā mana” (5.). Te jāpiebilst, ka Dziesma ir arī dabas draugs un šai ziņā bieži bijis biedros ūdeņu apjūsmotājam un lielajam maksšķerņiekam Jaunsudrabiņam. Pāris ļoti gaišu dabas impresiju, kas atvīz kā sudrabortas ūdens lāmas, atrodam viņa Zviedrijas dzejoļos („Gaismā zvīlo man

pāri spožais ezera priekš”: Pie Tingsridas ezera, 22. lpp. „Un vakaros pār kalnu galiem bieži un ilgi smalkas zelta svītras stāv”: Visinga salā, 23. lpp.).

Kā nu ar šo dzīves apliecinājumu saskan bēgļu traģika, izdzītības posts, kas arī bez šaubām atbalsojas visu trimdas dziesminieku darbos? Jāteic, ka kaŗa drausmas pagājušas dzejniekam gaŗām, to būtiski neskaŗot.

Zeme naida grīnumā,
rīdās kalns ar leju.
It kā lielā brīnumā
laikam cauri eju.” (8.)

Tādēļ tad arī kaŗa dzejoļi, visvairāk grāmatas vidus daļā (sākot ar 2. nod.), ir mazāk izjustie un vājākie. Piem., Kaŗa dūmakās (58. lpp.) atrodam gandrīz tikai jau redzētus tēlošanas paņēmienus un dzirdētus raksturojumus. Nav Dziesmas branšā arī sūdzēšanās par tautas postu: „Tā varu mētāta kā spilva negaisos” (74.). Kur Dziesma grib kļūt patētisks pravietis, apm. Andr. Egliša gaŗā, tur viņa mūza dažreiz spēj pačukstēt tikai jau lietātas frazes. Piem.: „Mēs atkal visu uzelsim no drupām!” (60.). „Mans bērns tik nēzin, cik ļoti tā nabaga dzimtene cieš” (63.). „Un kas no visa tad vēl paliks pāri?” (71.). Ir Skalbes ieskaņas: „Neizmainīgs un drošs tautas kodols un sirds!” (55.). Strēlertes: „Un, kad nav ieroča, viņš cīnās vēl ar sirdi!” „Tautas sāpju un cerību pūri!” (61.). — Dažas formālas nepilnības. Nevar teikt, ka dzīves loks spīd „aizvien mirdzinošāk” (36.), jo mirdzināt nozīmē līt, nevis mirdzēt. Arī „viznījošo irkli” (25.) ir lāpišanās, labāk būtu teikt „vizmojošo”. Sacīt, ka viņa zaigs „nodeva” apakšūdens kustību (16.) ir ģermānisms, tāpat kā „dzīve piedod jaunu vielu” — ruscisms (41.). Nesaprotams vārds „jadu” (47.). Tāpat lieka balsiena dēļ, šķiet, lietots vārds „pārgudrētie” (38.).

Tomēr krājumā ļoti daudz labas un plastiski tīras dzejas. Te atkal gribētos uzslavēt pirmo daļu ar dzidrajiem dabas vērojumiem un prātnieciskajam noskaņām, kur vārdi izmeklēti tik skopi un smalki, ka katrs jau ieņem savu vietu stiliskajā izteiksmē kā simbols, no kādiem arī krietnai dzejai jāsatāv. Ista konkrētības pilna ir podnieka darbnīcas aina Māli cilvēka rokās (39.). Zvejnieku Sv. vakarēdienu spēka ziņā atgādina daktiliskais negaisa tēlojums:

Apvāž tāli zilstoņa,
koki smiltīs liecas,
smagu lāsu pilstoņa
saušās lapās triecas. (24.)

Interesantas ekspresionistiskas ieskaņas dzejoļi Zīemas gaismā (70.):

Rēģi griežas un sprauslā,
telpa šķobās un slīd.
— Sveces atgaisma trauslā
Dieva līdzsvarā spīd.

Arī kara ainas iegūst īpatu dzīvību, kur tās tranponētas vēsturē (Mēra laiks — 56.), vai izveidotas savā filozofiskā aspektā (46.). Ir divas ļoti labas bēgļu dzīves ainas: Bēgļu maize (64.) un oriģināli iecerēta: „Dievs sēj bēgļa ražu — sārta cīņu ogas, Dievs gar ceļa malu raibas sēnes liek“ ar atkārtoto dēbitīvu: „Jāprietiek!“ (67.) Tad vēl gribas izcelt divus pēdējos garākos dzejoļus: Balsis cīņu ogas, Dievs gar ceļa malu raibas sēnes liek“ ar atkārtoto dēbitīvu: „Jāprietiek!“ (67.) Tad vēl gribas izcelt divus pēdējos garākos dzejoļus: Balsis klusumā un Trimdnieku sasaukšanās, kur pareģota bēgļu atgriešanās dzimtenē pēc trimdas ciešanām. Šo vārsmu skaņai ir patiesa, dziļi pārdzīvota, himniska izjūta, vārdi rindojas saturīgi, grodi un speciģi. Tie, kā arī pārējie recenzija atzīmētie vērtīgie dzejoļi, padara Dziesmas krājumu par nozīmīgu šai laikā.

Grāmatai Ernesta Ābeles zīmēts vāks un Ed. Dzeņa pagatavota dzejnieka ģimeteņa.

Oļģerts Liepiņš

ARVĒDS ŠVĀBE UN VIŅA DZEJA

Bargā laikā, dzejas. P. Mantnieka un E. Ķiploka izd., 1947.

Arvēds Švābe rakstīt sācis ap 1907. gadu, bet pirmais dzejolis iespiests 1910. gadā Valkas laikrakstā Kāvi un to parakstījis H₂O. No tā laika jau pagājuši turpat 40 gadi. Dzejnieks no sociālistiskā romantiķa kļuvis par pārliecinātu individuālistu un dedzīgu nacionālās domas paudēju. Uz laiku viņš par bija atteicies no rakstniecības, lai dziedotos Latvijas vēsturei, un tomēr rakstniecība ir kļuvusi par Arvēda Švābes otro likteni. Kaut arī ceļš, kas nostaigāts no Klusiem ciemiem līdz Bargam laikam ir garš un likumots, tomēr to raksturo viena griba un viena tieksme mainīties uz augšu, meklēt un izpaust sev būtisko un mākslinieciski vienreizējo. Daudzas laicīgas un garīgas vērtības dzejnieks četrdesmit gadu tecējumā ir apšaubījis un atmetis, bet dzejas dievišķīgā elpa viņam ir tikpat nepieciešama kā gaisis un ūdens. Par dzejas burvju varu Arvēds Švābe šodien dzied aizgrābīga jauneklja vārdiem:

Kad ikdiēna ar sikiem niekiem
Kā saniknota bite sirdi dzeļ,
Un pāri nobirušiem priekšiem
No cīņa melna odze galvu ceļ —

Tad tu no dūkstīm mani vadi
Pa burvju takām spožā klajumā,
Un citu pasauli tu rādi
Ar vienu vārdu, Māte dievišķā.
(Dzeja, 93. lpp.)

Tā ir negrozāma mūža atziņa un to pauz bijušais dabas zinātnieks, kas savu pirmo dzejoli parakstījis ar ķīmijas ūdens formulu. Dzejas garīgais spēks te uzvarējis vielu, dzejnieks ir atradis savu īpatu pasaules skatījumu un apzinājis savu aicinājumu.

Metot skatu atpakaļ, Arvēda Švābes attīstībā saskatāmi trīs posmi. Pirmajā posmā ietilpst mācekļa gadi, kas ilgst līdz pirmajam pasaules karā. Tad nāk saskaršanās ar austrumu dzeju un filozofiju Vladivostokā un Mandžūrijā. Seko vērtību

pārvērtēšana un beidzot meistara gadi, kas iestājas ar atgriešanos neatkarīgā Latvijā un viskošāki manifestējas, kopš dzejnieka otrreizējās pievēršanās rakstniecībai 1943. gadā.

Sākotnēji jaunais dzejnieks citīgi studē franču dzejas lielmeistarus Bodlēru un Verlēnu, aizrautīgi lasa modernās lielpilsētas dzejas nodibinātāju, mistiski patētisko Emīlu Verharnu. Šajā skolā top likti ļabi pamati Švābes dzejas celtnēi. Tālajos austrumos Arvēdu Švābi savaldzina ķīniešu un japāņu dzejas dzidrie dziļumi, kurū limenī cilvēku likteni un dabas seja atviz pavisam citādā gaismā, kā to parasts skatīt eiropiešu mākslā. Saskaņoties ar austrumu kultūru, notiek arī liels lūzums Švābes pasaules uzskatā. Sociālistiskās atziņas augušais dabas zinātnieks sāk interesēties par austrumniecisko mistiku un budismu. No racionālista viņš kļūst par fatalistu. Viņš atskārš, ka cilvēks ar prātu var tvert tikai mazu daļiņu pasaules esības. Viss pārējais, varbūt dāļākais un nozīmīgākais, jāatstāj zem-apziņas nojautām.

Šī kultūrālā saskārsme tomēr eiropieti nepaņem pilnīgi savā varā. Arvēds Švābe ir pārāk liela personība, lai būtiski mainītos, tomēr austrumu kultūras vēsmas viņu kā dzejnieku un domātāju ir padarījušas daudzpusīgāku un dziļāku. Turklāt japāņu tankas un ķīniešu dzejas darbu labākie paraugi ir ļāvuši Švābem atminēt vārdu mākslas klusākos noslēpumus, pavēruši ceļu uz lakoniski tēlaino izteiksmi, kas šodien latviešu rakstniecībā apzīmējams par Arvēda Švābes dzejas stilu un ko pirmo reizi dzejnieks ļāva nojaust, laizdams klajā dzeju grāmatu Gong gong, kur japāņu tanku pantmērā, ārkārtīgi saspiesti un zīmīgi ir notēlotas latviešu kaņavīru cīņas Sibīrijā un atgriešanās dzimtenē cauri Ceilonai un Sarkanai jūrai.

Pēc šiem ļoti vērā liekām panākumiem, rakstnieks, atgriezies dzimtenē, ar nodomu atsakās no rakstnieka darbības un ziedo visus savus spēkus tikai zinātnēi. No vienas puses tas liekas, notiek, lai kalpotu latviešu vēsturei, bet no otras puses būs pareizi, ja teiksim, ka dzejnieks tišu prātu klusē, pārkausē sevī uzņemtos iespaidus, vērtē un apšaubā savas spejas un krāj spēkus jauniem veiktumiem; lai pēc 15 gadiem latviešu literatūru pārsteigtu ar jaunām dzejas vērtībām.

Arvēda Švābes atgriešanās pie dzejas notiek draudīgi politiskos apstākļos. Rīgā tobrīd dzīvoja fazānu bari un neskaitāmie kangari slepus un atklāti priecājās par latviešu tautas bojā eju. Šajā laikā, apzinoties savu nobriedumu un sūtību, nopelniem vainagotais zinātnieks atjauno seno draudzību ar daiļo vārdu mākslu. Dzejnieks ar praviētīgu spēku sāk runāt savai tautai. Protams, dzejnieks nevar paust atklāti savu domu, okupācijas vara piespiež viņu maskoties ar pseudonimu Arvēds Vilks. Bet nevienam nav noslēpums, kas slēpjas aiz Arvēda Vilka. Dzejiskā doma, ko spārno nacionālie centieni, iet sabiedrībā un gūst atbalsi. Arvēds Švābe saka tieši tad tautai savus stiprākos un drošākos vārdus, kad tai nav neviena drošinātāja un aizgādņa. Te piepildās Kaudzišu Matīsa noveļējums, kas saka, ka tad istam patriotam jāiet

pie tautas, kad to spiež kauns un bēdas. Šo pienākumu Arvēds Svābe ir darījis. Viņš vēl vairāk ir darījis. Viņš uzpēmis līdz ar mums visiem svešniecības gaitas. Viņa dzejas pavalgis mums tagad ļauj saldināt trimdas sūro maizi. Mums ir piešķirta laime lasīt dzejoļu krājumu, kur līdzās dzejnieka personīgām izjūtām un atziņām kā koši kāvi deg mūsu tautas vēsture un mūsu likteņu jausmas dzejnieka meistarības iemūžotas sonetos, tercīnās un kvartās.

Lasot Bargā laikā jāatzīst, ka klusēšanas posmā dzejniekā ir nobriedušas jaunas atziņas, veidojušies jauni dzejas tēli, kam dzejnieks nav spojojis sniegt cildenu sonetu ietērpū. Svābes soneti tagad uzrāda tādu metālisku kalumu un izteiksmes lakonismu, kāds latviešu rakstniecībā, vismaz šajā dzejas formā, nav pieredzēts. Dzejnieka māksla tagad ir franču un austrumu dzejas kultūras garīgā kvintese, kur vēl savukārt zeltī latvju dainu atturīgais, tikumiskais mirdzums.

Bargā laikā mēs sastapsim gan sonetus, kur jāšama bodlēriskā kaislību smeldze: Sirds gūstekņi (31. lpp.), gan Horātiņa atteikšanās un nicības domas: Kapu sargs (61. lpp.), gan austrumnieciskais fatālists: Chāns un Pans (56. lpp.)

Bet visam pāri viz latviskās dvēseles stiegrums un iecirtīgā spītēšana liktenim:

Par pameslu ar svētā Jura krustu
Klist kāda tauta — rokā ubagspieķis;
Kaut ļaužu tuksnesī tāt pēdas zustu,
Dievs zina: sarmāts veica to, ne grieķis.

Vēl ilgi trakos nelgas, garā tizli,
Bet ticī: spieķis kļūs par maršalvizli.
(Pamestās klavieres. 57. lpp.)

• Tā šajā neparastajā dzeju grāmatā, kas atgādina teiksmainu ozolu, kā saknes sniedzas tālu pagātnē, bet zari ietiecas nākotnes apvāršņos, Eiropas kultūras skeptiķis draudzīgi tērzē ar austrumniecisko fatālistu, neticīgais top ticīgs, bet visai skepei papeļas pāri bērna smaids. Ar šo temu dzejnieks savā dzejas akordū vijā ievij jaunu, košu skaņu. Tā ir nemirstības un mūžīgās atplauksmes ideja, ko dzejniekam uzlidojuma laikā, degot pie debesīm spoži baigajam pastardienas svecēm, paver viens vienīgs bērna smaids:

Es biju trimdnieks un kļaidu tēls
Šai drupu pilsētā, šai nāves sauksmē:
Man manta vienīgā bij zidāms dēls,
No elles ielejas ko paglābt trauksmē.

No pastardienas svecēm šalca gaiss,
Un krusti dejoja un vērās šķirsti;
Un bazunēja Lucifers tik baiss,
Ka bēga Luters pat un vācu firsti.

Tiēm aizmirsās: „Dievs, Kungs ir mūsu pils,”
Kad, velnam rijas kuļot, pilis juka,
Un debess māva, dūmu grīstis zils,
Un akmens zirgi iekrāsās, pirms bruka.

Bet bērna smaids man deva tādu spēku,
Ka ticīgs soļoju caur ugunsgrēku.

(41. lpp.)

Liekas, diezgan nemaleidīgi varēsīm teikt, ka šajā sonetā slēpjas tā pati klasisko dižmeistaru mākslas pilnība un domu dziļums, ko Gēte ievījis Fausta nobeiguma rindās par mūžīgi sievišķīgo un kas Dantes Dievišķās komēdijas tercīnām liek skanēt cauri gadu simteņiem. Te ir augstākais, ko mūsu dzeja sasniegusi pēc Raiņa.

Visumā salīdzinot Svābes pēdējā darba posma dzejoļus ar tiem, kas rakstīti līdz 1926. gadam, arī stilistiskā ziņā ir liela starpība. Rakstnieka valoda tagad ir kļuvusi dziļdomīgāka un lakoniskāka. Dažās sonetu rindās dzejnieks ļauj atmirdzēt veselai laikmeta ainai, veselam vēstures posmam.

Tagad Svābēm dzejas vārds vairs nav pašmērķis un stila izdailinājums. Ievērojot vislielāko vārdu taupību, viņš izmeklē zīmīgākos no nozīmīgākiem, dzejnieks rīkojas kā labs karavadoņs, kas komplektējot tricīenu vienību, izmeklē tikai varonīgākos cīnītājus, tamdēļ Svābes dzejiskā doma ir reizē tik tēlaina un atskabargaini asa.

Piemēram:

Iss taures pūtiens — pārprasts gods ir galā:
Ne saimnieks nāk, bet kalps aiz sava zārka.
(Strēlnieka atgriešanās. 39. lpp.)

vai:

Bez kaujas sakauts, sirdī ievainots,
No galdā valdnieks pieceļas bez vārda.
Vēl jūnijs salūtē, vēl pēdējs gods,
Bet rit: ko cēlu, pašam jānoārda.
(Valdnieka vakars. 37. lpp.)

vai arī:

No Nilas ielejas līdz somu klintīm
Deg zāle, stiebrī čukst, jāļ pavēlnieks!
Dievs dusmās ļāpu met pār ļaužu ģintīm
Un ļauj, lai trako elles sirenies.
(Mēŗa jātnieks. 60. lpp.)

Šajos īsajos, aprautajos teikumos gandrīz vai aiz katra vārda slēpjas kāds simbols, kāda smeldzīga jausma, kas sagrābj lasītāju un nelaiž vairs valā. Vietām Arvēds Svābe raksta vairāk starp rindām nekā rindās. Šis apstāklis viņa dzejoļus dažkārt lasītājam padara grūti pieejamus, bet dzejas vērtību jau nenosaka kāda darba lētā popularitāte, bet gan dinamiskais spēks, kas slēpjas dzejā, izteiksmes vienreizība un domu un sajūtu daudzums, ko tas izraisa lasītājā. Svābes soneti nav domāti literārā saldā ēdiena cienītājiem vai tiem rakstniecības draugiem, kas bauda tikai labi sasmailcinātu ēsmu, pielaiķotū katrai gaumei un spējam. Svābes personība ir tik īpata un daudzplākšņaina, ka to nevar aptvert vienā tvērienā. Bet, kas būs papūlējis pārkost ārēji vēso čaulu, tam atklāsies burvīgs domu dziļums, prātniecīga skaidriba un gaišredzība un smeldzīgas sirds trisas.

Ne jau tamdēļ kāds dzieds darbs jāatzīst par neizdevušos, ka tam trūktu jūtu siltuma, bet gan tamdēļ, ka autoram pietrūcis drosmes istā laikā apstādināt sajūsmas skrējieni. Svābe ir brīvs no šā grēka. Viņš ir pratis degt nevien daiļradišanas pacilatībā, bet ir mācījis arī pacilatību laikus grozot, lai būtu pakalpotis mākslas dievīgajam saimēram.

Dzejoļu krājums Bargā laikā ir nevien augstvērtīgas dzejas paraugs, bet šis krājums arī māca jauno rakstnieku paaudzi, kādiem paņēmieniem un dzejas izteiksmes līdzekļiem jāstrādā, lai, tēlojot mūsu tautas traģiski hēroiskos pārdzīvojumus, nenonāktu līdz patriotiskām vaimanām. Svābes dzejas gars un dzejas meistarība izlauzīs arvien sev ceļu uz nākotni, lai nez kādi šķēršļi gribētu aizkrustot viņa gaitu.

Pēteris Aigars

RAIŅA DAUGAVA TRIMDĀ

Izcilākie dzejnieki ikvienā tautā bieži vien medz būt ne tikai dzejnieki vien, bet reizē arī visa sava laika garīgās dzīves virzītāji un vadoni. Latviešu tautas vēsturē visspožākais laikmets ir Latvijas valsts neatkarības gadi, un viens no visizcilākajiem šā laikmeta sagatavotājiem un ievadītājiem ir Rainis.

Kad 1925. gadā viņa 60 gadu jubilejā tauta plašās svinībās sveica dzejnieku, viņš aizkustināts atbildēja: „Mani visi 60 smagie, garie gadi tagad liekas kā sapnis. Un mans skaistākais sapnis kļuvis paties — ir Latvija. Dzeja ir gatavojusi valsti.”

Tā, zināms, vispirmā kārtā bija Raiņa paša dzeja. Bet nu esam liecinieki tam, ka šī dzeja tālu vēl sniedzas pāri sava autora laikmetam un mūžam. Esam iegājuši gluži jaunā vēstures posmā ar jaunām sāpēm un jaunām cerībām, bet tā pati Raiņa dzeja, kas deva balstu un virzienu mūsu tautas toreizējai dzīvei, atvīz šodien atkal jaunā gaismā, un dažu brīdī mums liekas, it kā tā būtu rakstīta nevienam citam kā taisni mums mūsu tagadējā nēlaimē.

Tā tas savā ziņā arī ar 1919. gadā rakstīto sērdieņu dziesmu Daugavu. Vēsturiski tā mums paguvusi kļūt jau par „senu dziesmu”, bet atkal reiz, par jaunu tajā ieklausoties, mēs skaidri tur dzirdam līdzī arī mūsu dienu „jaunās skaņas”, un turklāt vēl tik spēcīgi, ka režisoru Jāni Munci tās valdzinājušas arī jaunam inscenējumam trimdā. Pirmizrāde notika Augsburgā š. g. 13. septembrī ar Haunštētenes latviešu teātri kā uzveduma kodolu.

Ik vārdam sava skaņa un noskaņa un reizē arī sava iekšēja atbals. Citādi latvieša dvēselē atbalsojas Ausekļa, Blaumaņa, Poruka un Skalbes vārds, citādi Aspazijas, Brigaderes un vēl pavisam citādi Raiņa vārds.

Raiņa tuvumā kavējoties, mēs it kā jūtam tālus plašuma vējus brīvi šalkojam ap sevi, un arī mūsu domas un skati tad rocas plašākiem apvāršņiem.

Nu jau 18 gadu, kamēr Raiņa vairs nav. Ir izaugusi jauna paaudze, kas Raini pati vaigā nav skatījusi, ne arī dzīvojusi līdzī viņa laikam. Ir nākuši jauni autori mūsu rakstos, un tomēr Rainis vēl šodien mums palicis tas pats. Ir tīri vai brīnums, ka tik lielu pārvērtību laikos viņš nav mums kļuvis svešāks. Drīzāk otrādi: sīkās laikmeta runas un ierunas ir kļušušas, un dzejnieks tikpat kā tāls spīdeklis, kas savā lokā pamazām cēlies augstāk pār ļaužu šauro apvāršni, ir izkāpis

no zemes dūmakām un miglām, un skaidrāks ir kļuvis tā spožums.

Ik Raiņa grāmatai ir sava ideju loks un sava valoda, un ne visas vienādi ļaujas skatuviskajam tērpam. Piesardzīgi runājot, tā jāsaka: ne vienādi viegli, jo pat visliegāko lirisko dzejoli var taču galu galā saistīt ar zināmām ārējām ainavām un tādā kārtā to inscenēt. Labai skatuvei neiespējams nav nekas. Bet tad gan drīzāk jārunā par „pārtulkošanu” ipaša jaunā mākslas valodā.

Lielā mērā tas pats arī jāsaka par Raiņa Daugavu, jo autors pats to skatuvei nav domājis un nodevis to sava laika lasītājam tieši.

Bet Jāni Munci zinām kā plaša vēriena režisoru, kam arvien tuvs bijis pats inscenēšanas krāšņums un varenība — masu kustības, gaismas efekti, mūzika u. t. t. Īsta drāma vārda tiešā un parastā nozīmē nekad nevar šāda veida režisoram dot tās iespējas kā tāda stila darbs, kāda ir Raiņa Daugava. Te tad režisors līdzās paša literārā darba autoram ir nepārprotams lielums pats par sevi. Bet reizē ar to tad arī režisors stājas tādu problēmu priekšā, kas šā paša darba lasītājam nesagādā nekādu grūtību.

Viena no pašām pirmajām problēmām te ir teiksmaini simbolistiskā elementa saliedēšana ar reālās īstenības saturiem, turklāt vēl jēmot vērā arī trimdnieku skatuves šaurās iespējas. Nospiesto klausu ļaužu un vēlāk Daugavas sargu vidū jānokāpj ne tikai Lāčplēsim, Spīdolai un Laika vecim, bet arī vairākām citām teiksmainām būtēm. Tā ir ļoti grūta problēma un nevarētu teikt, ka viscauri tā atrisināta gluži bez iebildumiem. Šo to varbūt varēja necensties tik konkrēti un asi uz skatuves daļiem parādīt, jo teiksmaini vizionārais tāds paliek tikai tik ilgi vien, kamēr tas turas pats savā gaisotnē.

Visumā izrāde skatītājos izraisīja dzīvu atbalsi, jo tie paši bēdu ļaudis, kas toreiz autoram bija acu priekšā, šodien esam mēs paši. Un savām pašu sāpēm un cerībām mums daudz vārdu nevajag.

Tad vēl. Raiņa Daugavas ideja ir mūsu pašu nacionālās taisnības un neatkarīgās valsts ideja, un svešiem ļaudīm tā nepasaka daudz. Uz ārēju iepretēšanās to velti ko cerēt, un tā šoreiz arī lieka. Kad savu Dievu mēs piesaucam isti un no sirds, tad lai arī esam paši par sevi un mācāmies bijībā būt kļūsi. — Arējai rādīšanai mums skatuves darbu vēl tikām.

E. Aistars

ESLINGENAS LATV. TEĀTRĀ VIESU IZRĀDE VIRCBURGĀ

Mīla stiprāka par nāvi — J. Raiņa drāma.

Pēc ilgāka starpbriža Eslingenas viesi ieradās Vircburgā ar ļoti nopietnu, traģisku lugu. Bet šī traģika spēj izraisīt dziļāku pārdzīvojumu, jo visistāk šķīstīt un atpēstīt spēj traģika, kaut arī kōmikāi augsta vērtība, liela nozīme. Šo lugu Rainis domājis rakstīt ļoti vienkāršu, rakstīt prōzā, bet dižā dzejnieka īpatnība tik cieši vienota ar lielisko, augsti monumentālo, ka arī šai darbā jū-

